

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

Д. Є. ЗАБЗАЛЮК
І. В. КРАСНИЦЬКИЙ
А. С. РОМАНОВА

**ЕТИЧНІ ВИМОГИ
ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ**

Навчальний посібник

Львів
2026

УДК 174:34](075.8)

3-12

Рекомендовано до друку та розміщення в електронних сервісах ЛьвДУВС
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 27 січня 2026 р. № 7)

Рецензенти:

Жаровська І. М., доктор юридичних наук, професор
(Національний університет «Львівська політехніка»);

Юркевич Ю. М., доктор юридичних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка);

Гобечія І. Т., доктор філософії в галузі права
(ГО «Центр науково-правової експертизи»)

Забзалюк Д. Є., Красницький І. В., Романова А. С.

3-12 Етичні вимоги правничої професії: навчальний посібник. Львів :
Львівський державний університет внутрішніх справ, 2026. 160 с.

ISBN 978-617-511-441-4

Подано навчальний матеріал, вивчення якого забезпечить засвоєння курсу
«Етичні вимоги правничої професії».

Оптимально поєднано теоретичний та практичний матеріал, який може бути
використаний під час аудиторної та самостійної роботи для опанування та закріплення
набутих у навчальному процесі знань, зокрема дозволить здобувачу вищої освіти
сформуванню здатності методологічного осмислення і творчого пошуку шляхів вирішення
актуальних морально-етичних та прикладних проблем формування особистості
правника, діяти відповідно до загального культурного світогляду, сформованого на осно-
ві морально-етичних норм та позитивних соціальноорієнтованих ціннісних переконань.

Для викладачів, науковців, практичних працівників, здобувачів вищої освіти.

This educational material covers the curriculum of the «Ethical Requirements of the
Legal Profession» course.

It provides an optimal balance of theory and practice for both classroom and
independent study. The content enables higher education applicants to develop
methodological insights and creative solutions for moral, ethical, and applied challenges in
professional identity formation. It fosters a professional outlook grounded in ethical
standards and socially oriented values.

For lecturers, researchers, practitioners, and higher education applicants.

УДК 174:34](075.8)

© Забзалюк Д. Є., Красницький І. В.,
Романова А. С., 2026

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2026

ISBN 978-617-511-441-4

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1. Поняття, сутність, зміст етики правничої професії.....	6
1.1. Поняття і сутність етики і моралі.....	6
1.2. Співвідношення моралі і права.....	11
1.3. Професійна етика. Етична та моральна культура юриста.....	13
Тема 2. Етичні засади здійснення правосуддя.....	25
2.1. Морально-етичні якості судді.....	25
2.2. Міжнародні аспекти здійснення судочинства.....	27
2.3. Дисциплінарна відповідальність судді.....	33
Тема 3. Професійна етика працівника прокуратури.....	38
3.1. Поняття професійної етики та поведінки прокурорів.....	38
3.2. Моральні якості прокурора.....	39
3.3. Особливості дисциплінарної відповідальності прокурорів.....	49
Тема 4. Професійна етика адвоката.....	53
4.1. Поняття та принципи адвокатської етики.....	53
4.2. Етичний аспект взаємодії адвоката з клієнтами.....	63
4.3. Дисциплінарна відповідальність адвоката.....	69
4.4. Міжнародні стандарти адвокатської етики.....	72
Тема 5. Професійна етика нотаріуса.....	76
5.1. Поняття та основні принципи професійної етики нотаріуса.....	76
5.2. Морально-етична поведінка нотаріуса.....	77
5.3. Міжнародна практика реалізації основних етичних принципів у діяльності нотаріату.....	86
Тема 6. Професійна етика працівника правоохоронного органу (поліцейського).....	89
6.1. Поняття, зміст і загальні особливості етичної поведінки працівника правоохоронного органу (поліцейського).....	89
6.2. Етичні аспекти взаємодії поліцейського з громадськістю.....	95
6.3. Дисциплінарна відповідальність поліцейських.....	97
6.4. Етичні засади діяльності слідчого.....	100
Тема 7. Етичні засади здійснення судової експертизи.....	105
7.1. Поняття та основні принципи морально-етичної поведінки судового експерта.....	105
7.2. Особливості та проблеми підготовки кадрового потенціал у судово-експертній діяльності.....	111
7.3. Дисциплінарні стягнення та заохочення у діяльності судового експерта.....	114
Список рекомендованих джерел.....	119
Додатки.....	125

Вступ

Етичні вимоги правничої професії – це галузь знань і практичних навиків, що формується на перетині етично-правових, мовно-комунікативних і морально-професійних знань, у межах яких закладаються важливі для правника здатності здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог чинного законодавства, кодексів професійної етики та внутрішнього і зовнішнього імперативів службового обов'язку.

Основною метою вивчення навчальної дисципліни «Етичні вимоги правничої професії» є формування динамічної комбінації знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначають здатність особи успішно здійснювати професійну й подальшу навчальну діяльність як результат навчання на певному рівні вищої освіти та становить особистісне психодіяльнісне утворення, яке формується під час засвоєння змісту всіх навчальних дисциплін, визначених освітньо-професійними програмами (ОПП) вищих начальних закладів.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої таких компетентностей:

інтегральна компетентність: здатність розв'язувати задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері права;

загальні компетентності: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

спеціальні (фахові, предметні) компетентності: здатність застосовувати принципи верховенства предметні права для роз'яснення складних задач і проблем, зокрема у ситуаціях правової невизначеності; здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію; здатність розвивати та утверджувати етичні стандарти правничої діяльності, стандарти професійної незалежності та відповідальності правника; здатність

доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією.

Як результат вивчення навчальної дисципліни студент повинен бути здатним продемонструвати такі *результати навчання*: співвідносити сучасну систему цивілізаційних цінностей з правовими цінностями, принципами та професійними етичними стандартами; проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження; генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг.

Навчальний посібник містить завдання і вправи, які можуть бути використанні під час аудиторної та самостійної роботи для закріплення набутих у ході навчального процесу теоретичних знань, зокрема дозволять критично оцінювати предметне поле етики правничої професії; осмислювати особливості етики поведінки адвоката, прокурора, судді, слідчого, поліцейського, нотаріуса; характеризувати основні етичні засади здійснення судової експертизи.

Тема 1

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ЕТИКИ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

План

- 1.1. Поняття і сутність етики і моралі
- 1.2. Співвідношення моралі і права
- 1.3. Професійна етика. Етична та моральна культура юриста

1.1. Поняття і сутність етики і моралі

Етика є галуззю філософського знання, її предметом виступає мораль і моральність, а також сукупність моральних норм та цінностей, притаманних певним спільнотам – соціальним, професійним чи іншим групам людей. Як наука, етика зосереджується на вивченні природи та ролі моралі в суспільстві, аналізує особливості моральних норм і цінностей, досліджує моральні виміри свідомості, діяльності та міжособистісного спілкування людини, а також розглядає мову моралі, зміст і функції моральних суджень.

Поняття «етика» увійшло до філософського обігу ще у IV столітті до н. е., що пов'язано з працями Аристотеля, зокрема «Нікомаховою етикою», «Евдемовою етикою» та «Великою етикою». На думку Аристотеля, етика разом із політикою становить сферу практичного знання. У подальшому представники стоїцизму поділили філософію на три основні складові: логіку, фізику (яку згодом ототожнювали з метафізикою) та етику. Такий поділ набув сталого характеру в європейській філософській традиції.

Структура етичного знання охоплює кілька основних напрямів: описову (дескриптивну) етику, що вивчає реальні прояви моральності; нормативну етику, яка формулює та систематизує моральні приписи; а також філософську теорію моралі, що осмислює мораль крізь призму фундаментальних проблем людського буття. Окрім цього, виділяють загальну та прикладну етику, зокрема професійну, а також макроетику, орієнтовану на універсальні моральні принципи, і етику окремих соціальних спільнот, наприклад етноетику.

Коло проблем, які розглядає етика, є надзвичайно широким і охоплює: по-перше, питання моралі як нормативно-ціннісної системи; по-друге, проблеми моральності, що виявляються у сфері практичних взаємин, звичаїв і конкретних людських вчинків; по-третє, аспекти смисложиттєвого пошуку та внутрішнього самовизначення особистості. Сучасні суспільні реалії висувають перед етикою низку нових і актуальних завдань. Зокрема, стрімке зростання технологічних можливостей людства потребує морального осмислення взаємовідносин людини з навколишнім середовищем, що зумовило формування екологічної етики. Світоглядні й духовні трансформації сучасної доби актуалізують необхідність переосмислення внутрішніх моральних засад людського існування. Водночас суспільні зміни в посттоталітарних державах сприяють залученню етичної думки до процесів становлення демократичного устрою. Розвиток економіки, науки й культури породжує нові виклики у сфері прикладної етики та зумовлює появу нових етичних напрямів і дисциплін, зокрема біоетики.

Базові поняття етики, які відображають внутрішню будову моралі та визначають особливості морального осмислення людського буття, прийнято називати етичними категоріями. Їх характерною рисою є утвердження сфери належного як реальної й значущої. Так, категорія обов'язку не лише фіксує уявлення про належне, а й безпосередньо формулює його, водночас засвідчуючи онтологічну вкоріненість і реальне обґрунтування цього виміру моральності. З огляду на різноманітність форм моралі та мінливість взаємозв'язків між її ключовими складовими, систематизація етичних категорій у сучасній філософії має відкритий, плюралістичний і багатовимірний характер.

У межах етичної теорії зазвичай виокремлюють кілька груп категорій. До категорій моральної свідомості належать добро і зло, сенс життя, обов'язок, відповідальність, справедливість, моральний ідеал та щастя. Категорії моральної самосвідомості охоплюють такі поняття, як честь, гідність, совість, сумління, каяття й сором. Категорії етичної діяльності пов'язані з вибором, свободою вибору та волі, вчинком, співвідношенням цілей і засобів діяльності, а також із мотивами та результатами вчинків у їхньому моральному вимірі. До сфери моральних відносин та етичного спілкування належать відкритість і замкненість, толерантність, повага, співчуття, співпереживання, милосердя й любов. Окрему групу становлять

структурні категорії моралі, зокрема моральні норми й цінності, принципи моралі, чесноти та добродієвість, пороки, імперативи, оптативи (спрямованість на досягнення блага), взаємність та інші.

Водночас слід зважати на те, що подібні класифікації не є вичерпними, а доцільність того чи іншого способу групування етичних категорій може бути обґрунтована лише в межах конкретної інтерпретації. Намагання встановити універсальну й остаточну ієрархію категорій не відповідає складності та динамічному характеру сучасного морального досвіду¹.

Специфіка етики як науки, що досліджує мораль, проявляється у кількох ключових аспектах. Передусім вона має власний предмет вивчення – мораль як особливе суспільне явище. Крім того, етика використовує специфічні методи дослідження, спрямовані на аналіз громадської думки та узагальнення психологічних характеристик особистості й соціуму. Важливою рисою є також особливий спосіб подання знань, що ґрунтується на чітко сформованому понятійному апараті та спеціальній термінології.

Центральним об'єктом етики є мораль, а різні підходи до її розуміння, визначення сутності та призначення безпосередньо впливають на зміст і спрямування етичного знання. Якщо розглядати мораль як форму людської діяльності, то етика постає як філософська наука, що досліджує моральність як особливий різновид соціальної практики.

Основне завдання етики полягає в описі, поясненні та формуванні моральних уявлень і норм. Відповідно, у структурі цієї науки виокремлюють такі напрями: етичну аксіологію; деонтологію, що зосереджується на проблемах обов'язку та належного; етичні дослідження моралі конкретних суспільств у межах історичного й соціологічного підходів; генеалогію моралі; історичну етику; соціологію моралі; а також професійну етику.

Етика як наукова дисципліна не лише аналізує, узагальнює та впорядковує моральні принципи й норми, що діють у суспільстві, а й сприяє формуванню таких моральних орієнтирів, які найбільше відповідають

¹ Малахов В. А. Етика. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-18041>

історичним потребам, забезпечуючи вдосконалення як особистості, так і суспільства загалом².

Мораль (від лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичай, воля, закон, властивість) – духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та груп соціальних за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнено норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів і соціальних груп. Особливості моральної свідомості сформувалися в період занепаду родоплемінного ладу та переходу до складніших форм суспільної організації. Замість безпосередніх і простих взаємин, характерних для традиційної общини, виникла розгалужена система опосередкованих зв'язків – політичних, економічних, соціальних та інших. Розширення меж особистої свободи вибору, а також необхідність гнучко пристосовувати поведінку й стосунки до мінливих життєвих обставин поступово ускладнили збереження, передачу та накопичення досвіду безпосереднього морального ставлення людини до інших людей, спільноти, природи й світу загалом.

У процесі критичного переосмислення реальних звичаїв і практик, що свідчило про руйнування традиційних форм моральності, формується узагальнена система моральних уявлень. Вона охоплює поняття чеснот, правил поведінки та базових норм колективного співіснування, зокрема таких загально визнаних приписів, як «не вбивай» і «не кради»³.

Ідеал як система належного водночас постає у формі морального добра – найвищої цінності, що протиставляється моральному злу в реальних умовах людського буття. У такому контексті мораль співвідноситься із духовно-ідеальними засадами права, релігії, мистецтва та філософії. Зміни у внутрішньому світі особистості, її поведінці та масових формах соціальної практики відбуваються лише за умови особистого прийняття моральних вимог і настанов, а також докладання свідомих вольових зусиль для їх реалізації. Спроби сформувати доброчесність і праведність шляхом зовнішнього примусу без належної внутрішньої мотивації суперечать ціннісній природі морального самоствердження людини.

² Бліхар В. С. Професійна етика юриста : підручник. Хмельницький : Хмельниц. університет управління та права, 2016. 357 с.

³ Мораль. *Енциклопедія сучасної України*. 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-69220>

Регулятивний потенціал моралі посилюється зі зростанням її суб'єктивного виміру. Формування загальнолюдського, універсального морального світогляду, що виходить за межі вузьких групових, етнічних чи національних інтересів і спрямовується до усвідомлення людства як цілісності, створює умови для повнішого виявлення сутності моральності в процесі особистісного творення моральних цінностей.

Мораль як ідеал концентрує в собі духовне випередження наявних життєвих можливостей і універсальне бачення належного ставлення до іншої людини, суспільства та природи. Чуттєво-образне втілення окремих аспектів морального ідеалу знаходить відображення в міфології, релігійних уявленнях і художніх образах, тоді як їх раціональне осмислення, узагальнення та теоретичне обґрунтування здійснюється в межах етики. У цьому процесі накопичується й закріплюється зміст морального добра, тоді як у повсякденній практиці мораль часто зводиться до відносних, історично зумовлених вимог щодо реалізації можливого блага.

Домінування відносного над абсолютним є характерною ознакою ідеологізованих моральних систем, хоча за певних умов апеляція до абсолютних цінностей може відігравати значну роль. Водночас навіть узагальнені моральні поняття – такі як гідність, обов'язок, справедливість чи честь – не завжди мають гарантовано моральний зміст у конкретно-історичному вимірі. Найвищий рівень абсолютної значущості притаманний абстрактно сформульованим моральним законам та етичним принципам.

Знецінення морально-етичних ідеалів унаслідок переваги відносних орієнтирів призводить як до духовного занепаду особистості, так і до соціальної нестабільності. Водночас наявність навіть порівняно гуманістичних норм є для суспільства кращою альтернативою, ніж повна відсутність моральних регуляторів. Наприкінці ХХ століття істотне оновлення морального мислення відбувалося завдяки розвитку теорії справедливості та комунікативної етики, які впровадили в моральну рефлексію дискурсивні та консенсусні підходи⁴.

⁴ Мораль. *Енциклопедія сучасної України*. 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-69220>.

1.2. Співвідношення моралі і права

Взаємозв'язок моралі й права ґрунтується на тому, що правове регулювання засвоює певну частину моральних норм, надаючи їм юридичної сили. Упродовж історії законодавці неодноразово намагалися через ухвалення правових приписів впливати на формування й розвиток моральних якостей особистості. Водночас існують численні приклади, коли правові норми випереджали усталені моральні традиції, оскільки їхньою метою було закріплення нових, прогресивних моральних ідей і вимог. Показовим у цьому контексті є скасування за допомогою права принципу таліона та практики кровної помсти, що сприяло наповненню моралі загальносоціальним змістом і цінностями.

Мораль і право об'єднує нормативний характер, який забезпечує можливість регулювання людської поведінки. І моральні, і правові норми мають загальний та загальнообов'язковий характер, формують певні стандарти й правила, що утверджують і захищають систему суспільних цінностей та спрямовують діяльність людей. Хоча сфери їх регулювання значною мірою перетинаються, реалізуються вони за допомогою різних механізмів і засобів впливу.

Право функціонує як жорстко інституціоналізована система, що спирається на примус із боку державних владних структур. Натомість мораль зазвичай має позаінституціональний характер і ґрунтується передусім на внутрішньому переконанні та суспільному осуді чи схваленні.

Під час аналізу відмінностей між мораллю та правом як соціальними феноменами зазвичай звертають увагу на такі основні положення.

По-перше, мораль розглядається як найдавніший механізм соціальної регуляції та саморегуляції людської поведінки, що сформувався ще в доцивілізаційний період. Право ж, як і держава, є продуктом розвитку цивілізації.

По-друге, правове регулювання охоплює ті відносини між індивідами та соціальними спільнотами, які виходять за межі суто міжособистісної взаємодії і потребують зовнішнього контролю. Мораль, натомість, передусім є внутрішнім регулятором поведінки людини.

По-третє, мораль є універсальним засобом регулювання, що поширюється на різні сфери людської діяльності, а межі її впливу на суспільні відносини не завжди чітко окреслені. Право ж спрямоване на

регулювання найбільш значущих і актуальних для суспільства та держави відносин, які набувають статусу загальнообов'язкових.

По-четверте, джерелом моралі є повсякденна практична діяльність людей, унаслідок чого вона відображає уявлення про належне в межах окремих соціальних груп, спільнот та інтересів. Право ж формується законодавцем і виражає загальнодержавну волю.

По-п'яте, моральні норми виникають стихійно в процесі творчої діяльності людей, існують переважно у формі суспільної свідомості та не мають обов'язкового письмового закріплення. Натомість норми права, як правило, формулюються та фіксуються у письмовій формі, що визначає їхній зміст і загальнообов'язковий характер.

По-шосте, правові норми офіційно вводяться в дію і набувають чинності у чітко встановлений термін, тоді як моральні приписи поширюються поступово – відповідно до їх сприйняття та засвоєння громадською думкою соціальних груп, спільнот і суспільства загалом.

По-сьоме, праву притаманна детальна регламентація поведінки суб'єктів суспільного життя, тоді як моральні вимоги зазвичай мають узагальнений, абстрактний характер і виявляються у формі принципів або заборон.

По-восьме, система правових норм є внутрішньо єдиною за змістом, сутністю та соціальним призначенням. У сфері моралі, навпаки, можуть одночасно співіснувати кілька моральних систем – класові, професійні, групові, а також норми, успадковані від попередніх соціальних формацій чи такі, що лише формуються.

По-дев'яте, дотримання правових норм гарантується офіційним закріпленням прав і обов'язків учасників соціальних відносин та діяльністю спеціальних державних інститутів, які за необхідності застосовують примус. Виконання ж моральних норм забезпечується впливом громадської думки та внутрішніми переконаннями людей.

По-десяте, мораль характеризується більшою гнучкістю та динамічністю як система соціальних норм, тоді як право, завдяки формальній визначеності, є відносно стабільним і за певних умов може набувати консервативного характеру, адже навіть застаріла правова норма підлягає виконанню доти, доки її не буде скасовано законодавчим шляхом.

1.3. Професійна етика. Етична та моральна культура юриста

Кожен вид професійної діяльності має власне коло проблем, розв'язання яких безпосередньо пов'язане зі специфікою виконуваних завдань. Серед них особливе значення мають питання, що потребують підвищеної уваги до морально-етичного аспекту професійних функцій. Передусім це стосується професій, у яких провідну роль відіграє людський чинник і які безпосередньо пов'язані зі взаємодією з людьми. Постійна комунікація, вплив на внутрішній світ особистості, її життєвий шлях, а також встановлення міжособистісних морально-етичних відносин зумовлюють необхідність розроблення етичних кодексів для представників окремих професій (педагогів, медиків, юристів та ін.), що становлять основу професійної етики.

Професійну етику доцільно розглядати як:

- систему правил поведінки певної соціальної групи, що забезпечує морально виважений характер взаємин, зумовлених професійною діяльністю;

- сукупність моральних норм, які регулюють взаємовідносини між людьми у процесі праці та ставлення особистості до виконання професійних обов'язків;

- наукову галузь, що досліджує прояви моралі в різних сферах людської діяльності.

Основне завдання професійної етики полягає у виявленні такого типу міжособистісних морально-етичних відносин, який є необхідним для належного виконання професійних обов'язків, а також в обґрунтуванні й розробленні професійних кодексів, формулюванні мети та завдань професійної діяльності.

Предмет професійної етики охоплює:

- особистісні якості фахівця, необхідні для ефективного виконання професійних функцій;

- морально-етичні взаємовідносини між спеціалістами та об'єктами (суб'єктами) їхньої діяльності;

- характер взаємодії професійного колективу з суспільством;

- цілі, завдання та методи професійного навчання і виховання.

Загальні принципи професійної етики ґрунтуються на загальнолюдських моральних цінностях і передбачають професійну

солідарність, яка за певних умов може набувати корпоративних форм; специфічне тлумачення понять обов'язку й честі; а також особливий різновид відповідальності, зумовлений змістом і характером професійної діяльності. Водночас конкретні, часткові принципи визначаються умовами та специфікою певної професії і, як правило, закріплюються у вигляді морально-етичних вимог у професійних кодексах.

Професійна етика охоплює насамперед ті сфери діяльності, у яких дії фахівців мають безпосередній вплив на життя, долі інших людей або суспільства загалом. У цьому контексті особливого значення набуває осмислення поняття професіоналізму та форм його прояву.

Професіоналізм слід розуміти як здатність систематично, стабільно й надійно здійснювати складну діяльність у різноманітних умовах, демонструючи високий рівень майстерності, глибоке володіння професією та якісне виконання своїх професійних обов'язків.

На думку В. С. Бліхара, основними проявами професіоналізму працівника слід вважати⁵:

- відповідність діяльності особливому рівню завдань, що вирішуються у межах певної професії;
- кваліфікацію, високу ділову компетенцію, основу на освіті людей певної професії;
- професійну корпоративність, в основі якої лежить позаекономічна орієнтація на певні цінності;
- позапартійну, ділову професійну діяльність;
- відповідальність за збереження, передачу, використання та поширення спеціалізованої суми знань;
- високу автономність професії у залученні до неї нових представників, їх підготовку та контроль за їхньою професійною поведінкою;
- потребу у винагороді за виконану роботу.

Етична культура юриста передбачає закономірне дотримання юристом узвичаєних норм і принципів моралі в процесі виконання службових обов'язків, їх упровадження в юридичну практику, подолання

⁵ Бліхар В. С. Професійна етика юриста : підручник. Хмельницький : Хмельниц. університет управління та права, 2016. 357 с.

помилку морально-фахових деформацій. Тільки тоді юрист одержує моральне задоволення, коли він як професіонал діє відповідно до моральних принципів і норм. Така діяльність називається моральною. Етична культура – це природне ядро професійної культури юриста як особистості, категоричне веління морально діяти під час виконання службових обов'язків. Вона не терпить неморальну діяльність, погрози, психологічний тиск, різні види насильства, інші негуманні засоби вирішення юридичних питань⁶.

Структура етичної культури юриста охоплює наявність етичних почуттів, знань і потреб, а також процес їх трансформації у стійкі моральні переконання та звички етичного оцінювання поведінки інших людей. Важливим складником є готовність діяти відповідно до засвоєних моральних норм і переконань, тобто ухвалювати рішення та вчиняти дії, керуючись совістю й професійною відповідальністю.

Ключове етичне правило юридичної діяльності полягає в тому, щоб зробити для клієнта все, що дозволено законом, і що він міг би здійснити самостійно, маючи необхідні правові знання та професійні навички спеціаліста. Рівень етичної культури юриста безпосередньо впливає на якість та ефективність виконання службових обов'язків, збереження честі, гідності й ділової репутації особи, якій надається правова допомога, а також на авторитет самого юриста, його колег і престиж юридичної професії загалом.

На підставі практичного досвіду виокремлюють кілька рівнів прояву етичної культури юриста: ставлення до власної професійної діяльності та її результатів як фахівця; взаємини з колегами в межах професійного колективу; а також стосунки з клієнтами, підсудними, підслідними та іншими учасниками юридичного процесу, де юрист виступає представником державної влади або правового захисту.

Етичну культуру юриста можна визначити як усвідомлення ним своїх моральних прав і обов'язків та їх послідовне застосування у професійній діяльності. З огляду на те, що базові моральні правила поведінки не потребують спеціальних навичок для реалізації, етична культура юриста

⁶ Яворська Г. Х. Етична культура юриста у професійній діяльності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. № 4(117). 2017. С. 109–112.

включає два взаємопов'язані аспекти: по-перше, визнання чинних моральних норм як необхідних орієнтирів професійної поведінки; по-друге, їх неухильне дотримання у практичній юридичній діяльності.

Основними принципами етичної культури юриста є гуманістичне ставлення до людини, за якого особистість розглядається не як засіб досягнення певної мети, а як самостійна цінність; чесність і правдивість, адже справедливість неможлива без дотримання моральної чистоти засобів; а також доброзичливість і чуйність, що є особливо важливими у спілкуванні з людьми, які опинилися в складних життєвих обставинах. Водночас ці якості не слід ототожнювати з вседозволеністю чи безумовним всепрощенням.

4. Простота і скромність. Вони потрібні юристу для того, щоб він не був егоїстом і користолюбним.

5. Дотримання професійної таємниці. Це необхідно для об'єктивного і повного розслідування кримінальних справ, а також, щоб не показувати інтимне життя учасників юридичного процесу. Необхідно підкреслити, що тільки високий рівень культури дає змогу юристу реалізувати своє високе соціальне призначення. Звичайно наукові етично-правові принципи поведінки юриста потрібні не тільки йому особисто. Це справа державної ваги. Держава виражає певні правові інтереси, які забезпечують нормальну життєдіяльність громадян.

Професійна етика є частиною науки про мораль і зосереджується на вивченні функціонування моральних норм, які регулюють взаємини у межах конкретної професійної діяльності. Важливо наголосити на двох принципових моментах. По-перше, моральні засади будь-якої професійної спільноти повинні спиратися на загальнолюдські цінності, систему моральних норм і оцінок, сформованих у процесі історичного розвитку суспільства. По-друге, до ключових завдань професійної етики належать обґрунтування суспільної та особистісної значущості певної професії, формування професійного морального ідеалу та регулювання моральних аспектів професійних взаємовідносин.

Оскільки правові спори виникають унаслідок зіткнення інтересів людей, а юридична практика пов'язана з необхідністю розв'язання різноманітних конфліктних ситуацій, діяльність юриста безпосередньо зачіпає найважливіші інтереси, матеріальні й нематеріальні блага,

а інколи й долі людей. Це покладає підвищену моральну відповідальність за результати професійної діяльності на суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів та інших представників юридичної сфери й зумовлює потребу в особливих морально-психологічних і вольових якостях.

Водночас треба враховувати, що для юристів, які працюють у правоохоронних та інших державних органах і наділені владними повноваженнями, встановлюються підвищені моральні вимоги ще й як до представників держави, носіїв влади та гарантів дотримання закону. Законність і правопорядок є важливими надбаннями сучасного суспільства, без яких неможливі його стабільне функціонування й розвиток. Саме тому всі учасники суспільних відносин зацікавлені у підтриманні належного рівня законності. Водночас безпосередню та конкретну відповідальність за забезпечення правопорядку в державі несуть насамперед працівники правоохоронних органів.

«Моральна культура правника як частина духовної культури суспільства поєднує високу моральну свідомість й культуру поведінки. Моральна свідомість, зрозуміло, ґрунтується на законах добра й справедливості, за якими має жити суспільство. Юрист, як відомо, виступає державним службовцем, до нього з надією звертаються громадяни при розв'язанні правових питань, у регулюванні суспільних відносин. Цю місію практично ніхто інший не виконає, а тому моральна свідомість правника має бути провідною для його правової, економічної, національної, політичної, інформаційної та іншої культури»⁷.

Культура поведінки юриста повинна відповідати його високій моральній свідомості. Маємо на увазі не лише службову, а й побутову поведінку.

Правник за будь-яких обставин повинен бути носієм морально-правових норм, активно сприяти формуванню нових моральних цінностей у праві та власним прикладом утверджувати переконання, що життєдіяльність має будуватися відповідно до моральних принципів.

Моральна культура характеризує особистість з позиції її цілісного морального становлення, рівня свідомості й практичної поведінки, а

⁷ Сливка С. С. Юридична деонтологія : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2008. 296 с. С. 177–179.

також відображає сукупність моральних якостей, притаманних представникам певного суспільства, соціального прошарку чи професії. Вона засвідчує ступінь розвитку їхньої моральної свідомості та реального втілення моральних норм у поведінці. Поширеним є підхід, за яким моральна культура особистості охоплює знання етичних норм, моральні почуття, переконання, потреби, якості та поведінкові навички, що проявляються у взаєминах з іншими людьми. Водночас у таких трактуваннях часто не беруться до уваги глибинні джерела моралі та вищі моральні норми, які існують у людській свідомості.

Моральна культура юриста формується як результат досягнення внутрішньої гармонії між найвищим рівнем особистої моральності та активним і послідовним застосуванням моральних норм у правовій діяльності. Моральна позиція юриста може реалізовуватися у різних поєднаннях складових – свідомості, почуттів і поведінки, зокрема у формах: «свідомість – почуття», «свідомість – поведінка», «почуття – поведінка», «свідомість – дія». Початковий рівень – «свідомість – почуття» – характеризується здатністю узгоджувати власні почуття з усвідомленими моральними вимогами та піднімати їх до рівня моральної свідомості.

Ідеальний варіант полягає у повній відповідності морального почуття моральній свідомості. Проте таке не часто трапляється на практиці. Фактично почуття стає своєрідною матеріалізацією свідомості, де частина усвідомлюваної інформації втрачається, внаслідок чого почуття ніби притуплюється, відстає від свідомості. Цей варіант допустимий, але різниця між свідомістю й почуттями має бути як найменшою і прямувати до нуля.

Особливістю другого рівня градації (свідомість-поведінка) є фактичний перехід від моральної свідомості до моральної поведінки. Моральна сутність юриста визначається як фактична дія: перетворення ідей вищої моралі безпосередньо у практику власного життя особи.

Найбільш реальним і традиційним є третій рівень (почуття-поведінка), на якому моральна поведінка впливає із морального почуття. Це означає, що вже відбулася певна «трансформація» свідомості у почуття, виробився намір діяти. Здебільшого, схема «почуття-поведінка» ніколи не підводить. Головне, щоб «спрацювала» воля, яка є рушійною силою у схваленій суспільством поведінці юриста.

Кожна з трьох позицій, що розглядаються, має свою гармонію, свою цінність. Це свідчить про те, що моральна поведінка особи є результатом її вищої моральної свідомості й почуттів. У пізнанні правового явища найефективнішу роль виконує моральна свідомість юриста, його налаштованість на виконання службового обов'язку.

Моральна культура юриста є цілісною системою моральних принципів і норм, сформованих на основі почуттів, знань, потреб і переконань, які у професійній поведінці забезпечують узгодженість внутрішніх моральних установок із зовнішніми діями фахівця. В умовах складного процесу становлення правової держави юридична професія покликана втілювати на практиці ідеали добра, справедливості, законності та інші загальнолюдські цінності. Саме тому для майбутніх правників важливим є пошук і формування професійних моральних якостей, а для практикуючих юристів – їхнє збереження, розвиток і постійне вдосконалення.

Юридична діяльність пов'язана з постійним впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, у зв'язку з чим фактори формування професійної свідомості юриста доцільно поділяти на суб'єктивні (спеціальні) та об'єктивні (загальні). Перші формуються в процесі набуття професійного досвіду, розвитку індивідуальних умінь, навичок і переконань правника. Другі зумовлені впливом суспільства, яке через систему цінностей і норм певною мірою «нав'язує» відповідні принципи та установки. Такий вплив насамперед відображається у становленні правової свідомості та правомірної поведінки юриста як взаємопов'язаних характеристик його професійної діяльності.

Правова свідомість визначається рівнем усвідомлення фахівцем значущості дотримання законодавства, суспільних правових норм, а також необхідності забезпечення миру, безпеки й стабільності в державі. Сумніви юриста щодо доцільності дії відповідно до цих принципів знижують рівень його правової свідомості, сприяють формуванню помилкової правової позиції у конкретній справі та зрештою можуть призвести до неправомірної професійної поведінки.

Формування морально-етичних якостей юриста є складним і багаторівневим процесом, який охоплює всі соціальні інститути – від родини, системи дошкільного та загального шкільного виховання до вищої професійної юридичної освіти.

О. Письменна зазначає, що «моральна культура юриста є показником його загального рівня культури та сформованості основних життєвих цінностей. Міжнародний досвід свідчить про те, що стосовно юридичної професії може бути встановлена така сукупність вимог, обов'язків та обмежень:

- «вимоги щодо наявності високих моральних якостей»;
- вимоги «попереджувальної поведінки» як при виконанні професійних обов'язків, так і поза службою, щоб не тільки не допустити порушень, але й не викликати підозр у порушенні;
- обмеження або заборона на отримання винагород та подарунків;
- «обмеження або заборона щодо заняття політичною та будь-якою іншою діяльністю»⁸.

Юридична етика є особливим виявом моральності, що втілюється у сукупності адаптованих етичних принципів, які регулюють як професійну діяльність (правозастосовну та правоохоронну), так і поведінку юриста поза роботою.

Оскільки ключовою метою правничої діяльності є захист безпеки громадян, превенція злочинності та допомога суб'єктам права у реалізації їхніх інтересів, можна визначити такі пріоритетні завдання професійної етики:

1. Комунікативна культура: впровадження моральних засад у професійне спілкування як із клієнтами, так і всередині фахової спільноти.
2. Самоконтроль: розвиток внутрішніх механізмів оцінки власної діяльності крізь призму фундаментальних моральних категорій.
3. Репутаційний менеджмент: зміцнення соціального статусу та авторитету професії юриста.

Гуманістична спрямованість: орієнтація професійної групи на принципи справедливості, захист людської гідності та дотримання прав людини.

Теоретична база: обґрунтування того, як загальнолюдські моральні цінності інтегруються у правове поле.

⁸ Письменна О. П. Морально-етична складова професійної культури юриста. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 30–32.

Етичний аналіз судочинства: розкриття морального підтексту таких принципів, як презумпція невинуватості, незалежність суддів та гласність процесу.

Методологічна підтримка: створення рекомендацій щодо вдосконалення особистої моральної свідомості та підвищення загальної правової культури.

Процесуальна етика: дослідження взаємин між учасниками кримінального судочинства з погляду моралі.

Залежно від сфери діяльності, юридична етика поділяється на кілька галузевих різновидів:

- суддівська деонтологія;
- етика працівників поліції;
- прокурорська та адвокатська етика;
- етика нотаріальної діяльності.

У межах кожної спеціалізації розрізняють три рівні регулювання: офіційний (нормативний), корпоративний (спільноти) та традиційний (звичаєвий).

За ступенем формалізації етичні вимоги класифікуються за рівнем їхнього впливу:

1. Міжнародний (глобальні акти, прийняті на світових форумах, обов'язкові для країн-підписантів).

2. Європейський (стандарти, розроблені європейськими інституціями для гармонізації правових систем регіону).

3. Національний (внутрішньодержавні документи).

4. Регіональний (локальні рекомендації, ухвалені колегіальними органами певного регіону).

Моральна культура індивіда – це показник успішності його соціалізації, що відображає рівень засвоєння фундаментальних цінностей суспільства. Вона демонструє ступінь готовності особистості втілювати ці цінності у повсякденну практику та професійну діяльність. Фактично, це індивідуальна міра етичного розвитку, яка проявляється через реальні вчинки людини⁹.

⁹ Бліхар В. С. Професійна етика юриста : підручник. Хмельницький : Хмельниц. університет управління та права, 2016. 357 с.

Морально-професійна деформація юриста.

Виникнення професійних відхилень у свідомості юриста зумовлене низкою внутрішніх (суб'єктивних) факторів:

- недостатня кваліфікація: низький рівень фахової підготовки та знань;

- світоглядні прогалини: відсутність чіткої системи моральних та професійних орієнтирів;

- проблеми мотивації: викривлені спонукання до виконання посадових обов'язків;

- дисбаланс у роботі: невідповідність між реальним обсягом повноважень і покладеними обов'язками, а також незадовільні умови праці;

- міжособистісна напруга: конфліктне середовище у взаєминах із колегами, керівництвом або громадянами.

Точне визначення ознак деформації є фундаментальною умовою для її подальшого усунення. Оскільки цей процес безпосередньо зачіпає особисті інтереси та репутацію працівника, він вимагає високої відповідальності. Найчастіше виявлення деформації серед представників правоохоронних органів реалізується через систему психотерапевтичного консультування та психологічної підтримки.

Для мінімізації негативних змін у професійній свідомості правників застосовується комплексний підхід, який можна розділити на кілька рівнів:

1. Початковий етап (ретельна професійна орієнтація та відбір кандидатів за участю психологів ще на етапі вступу до професії).

2. Корекція та розвиток (регулярне підвищення кваліфікації, вивчення кращих світових практик та впровадження інноваційних методів організації праці).

3. Контроль (посилення нагляду за безумовним дотриманням законності під час виконання службових завдань).

Ключові інструменти попередження деформації:

- психологічний клімат (формування здорової моральної атмосфери в колективі);

- управлінська ефективність (модернізація стилів керівництва та оптимізація структури управління підрозділом);

- виховна робота (безперервний процес етичного та професійного виховання співробітників);

- професійна досконалість (забезпечення високої якості індивідуальної підготовки кожного фахівця)¹⁰.

Професійна деформація юристів розвивається на основі:

- деформації професійної діяльності;
- деформації службових і позаслужбових відносин;
- деформації моральної свідомості.

У науковій літературі професійну деформацію зазвичай поділяють на два основні види залежно від характеру її проявів та причин виникнення:

1. Загальнопрофесійна деформація. Цей тип є характерним для більшості представників певної сфери діяльності. Найчастіше вона проявляється як специфічна трансформація поведінки та мислення у фахівців із великим практичним досвідом. Це своєрідний «відбиток» професії, який накопичується роками через щоденне виконання однотипних завдань.

2. Спеціальна професійна деформація. Ці відхилення формуються безпосередньо в процесі вузької спеціалізації правника. Вони зумовлені конкретними особливостями окремого виду діяльності (наприклад, специфікою роботи слідчого, прокурора чи судді) і відображають ті професійні звички, що притаманні лише конкретному напрямку юридичної практики.

¹⁰ Кирбят'єв О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.

Завдання і вправи

Завдання 1. Визначіть та проаналізуйте концепції походження моралі.

Завдання 2. Складіть порівняльну таблицю «Етика гуманістична і авторитарна».

Завдання 3. Проаналізуйте історичний аспект розвитку знання про етику.

Питання для самоконтролю

1. Що означають поняття «етичний» і «моральний»?
2. Чи є змістовна відмінність між поняттями «моральний» та «етичний»?
3. Що таке мораль?
4. Що вивчає етика як наука?
5. Які нові галузі етичного знання виникли у ХХ – ХХІ століттях?
6. Які концепції походження моралі ви знаєте?
7. Охарактеризуйте креаціоністську, натуралістичну та діалектико-матеріалістичну концепції походження моралі?
8. Якою є специфіка та структура моралі?
9. Які способи соціальної регуляції вам відомі?
10. Які функції виконує мораль в соціальному та індивідуальному бутті?
11. Чому юридична діяльність є видом соціальної діяльності?
12. Які основні риси характеризують юридичну діяльність?
13. Що охоплює зміст юридичної діяльності?
14. Розкрийте соціальне значення професії юриста.
15. Що таке професіоналізм?
16. Розтлумачте формування професійної культури юриста.
17. Опишіть процес і стадії соціалізації особи юриста.

Тема 2

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

План

- 2.1. Морально-етичні якості судді
- 2.2. Міжнародні аспекти здійснення судочинства
- 2.3. Дисциплінарна відповідальність судді

2.1. Морально-етичні якості судді

Судова система, незалежність і добросовісність якої не ставляться під сумнів, відіграє визначальну роль у становленні демократичної держави та забезпеченні верховенства права. Навіть у випадках, коли інші засоби правового захисту не дають результату, саме суд залишається ключовим гарантом охорони прав і свобод людини від будь-яких протиправних посягань.

Базові морально-етичні вимоги до діяльності суддів закріплені в Кодексі суддівської етики, а також у міжнародних правових актах, що регулюють здійснення правосуддя. Відповідно до положень Кодексу суддівської етики, суддя, як носій судової влади, має бути прикладом безумовного дотримання принципу верховенства права, норм законодавства та положень суддівської присяги. Він зобов'язаний усвідомлювати постійну увагу суспільства до своєї діяльності й дотримуватися найвищих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян до судової влади та підвищення авторитету правосуддя. За виникнення загрози незалежності або авторитету судової влади судді мають право захищати ці цінності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Однією з основоположних етичних засад суддівської діяльності є обов'язок уникати конфлікту інтересів, чинити опір будь-яким проявам тиску чи незаконного втручання у здійснення правосуддя та зберігати повну незалежність під час ухвалення судових рішень. Судді заборонено використовувати своє службове становище в особистих інтересах або в інтересах інших осіб.

Водночас суддя повинен докладати всіх можливих зусиль для того, щоб його поведінка відповідала високому статусу суддівської посади й не викликала обґрунтованих сумнівів у його добросовісності. Будь-які дії або

форми поведінки, які можуть створити уявлення про недотримання встановлених етичних стандартів, є неприпустимими¹¹.

Незалежність судді під час здійснення правосуддя є обов'язковою передумовою реалізації принципу верховенства права та складовою права кожної особи на справедливий судовий розгляд. Суддя повинен приймати рішення самостійно, керуючись виключно встановленими у справі фактами та обставинами, власним внутрішнім переконанням і вимогами права. Такий підхід гарантує неупереджений та об'єктивний розгляд справи незалежно від будь-яких форм зовнішнього впливу, втручання, заохочень, погроз чи суспільного тиску.

Під час виконання своїх повноважень суддя зобов'язаний діяти сумлінно, професійно та відповідально, постійно вдосконалювати рівень знань і практичні навички. У межах та спосіб, визначені законом, суддя повинен демонструвати коректність, ввічливість, стриманість і повагу до всіх учасників судового процесу, а також до інших осіб, з якими він взаємодіє у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Невіддільною складовою суддівської діяльності є повага до людської гідності як базової цінності, що лежить в основі прав і свобод людини. Суддя не має права допускати будь-яких проявів дискримінації за расовими, національними, політичними, релігійними чи іншими переконаннями, а також за ознаками статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, соціального або майнового стану, стану здоров'я, місця проживання, мови чи інших характеристик. Крім того, він зобов'язаний запобігати таким проявам з боку інших осіб.

Суддя повинен здійснювати свої обов'язки безсторонньо та неупереджено, уникаючи будь-яких дій, висловлювань або форм поведінки, що можуть викликати сумніви щодо рівності суддів і присяжних у процесі здійснення правосуддя. Водночас суддя має поважати право суспільства на отримання інформації про судовий розгляд, забезпечуючи дотримання принципів відкритості та гласності судового процесу.

За будь-яких обставин суддя зобов'язаний виявляти виваженість, обачність і стриманість у публічному висловленні власних позицій. Йому забороняється робити публічні заяви чи надавати коментарі, які можуть зашкодити авторитету судової влади або підірвати довіру до

¹¹ Кодекс суддівської етики. *З'їзд суддів України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>

правосуддя. Суддя також повинен утримуватися від публічного обговорення справ, що перебувають у його провадженні, а також від коментарів щодо діяльності інших суддів чи оцінки судових рішень, які набрали законної сили.

Будь-яка інформація конфіденційного характеру, отримана суддею під час виконання службових обов'язків, не може бути використана або розголошена з іншою метою, ніж здійснення суддівських повноважень.

Суддя, який наділений адміністративними функціями, зобов'язаний забезпечувати повагу до незалежності та неупередженості суду загалом і кожного судді окремо, утримуючись від рішень чи дій, здатних поставити під загрозу рівність, об'єктивність або незалежність суддів.

Судді заборонені позапроцесуальні контакти з учасниками судового процесу у справах, що перебувають у його провадженні. Він також повинен уникати будь-якої поведінки, яка може створити обґрунтовані сумніви або враження упередженості чи прихильності до певної сторони або її представників.

У випадках, передбачених процесуальним законодавством, суддя зобов'язаний заявити самовідвід. За наявності сумнівів щодо власної неупередженості суддя має право ініціювати самовідвід з власної ініціативи, однак таке право не може використовуватися безпідставно чи з недобросовісною метою.

Застосування суддею технологій штучного інтелекту допускається за умови, що воно не впливає на його незалежність і об'єктивність, не використовується для оцінки доказів чи ухвалення судових рішень та відповідає вимогам чинного законодавства. Крім того, суддя повинен добросовісно й відповідально виконувати професійні обов'язки, не пов'язані безпосередньо зі здійсненням правосуддя, зокрема брати участь у діяльності органів суддівського самоврядування¹².

2.2. Міжнародні аспекти здійснення судочинства

Функціонування системи правосуддя на глобальному рівні ґрунтується на положеннях Загальної декларації прав людини, Бангалорських принципах поведінки суддів, а також міжнародних договорах, що були прийняті та ратифіковані державами-членами.

¹² Кодекс суддівської етики. З'їзд суддів України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>

У сучасному демократичному устрої ключовим аспектом є суспільне визнання авторитету судової влади, що ґрунтується на її моральності, прозорості та відсутності корупції. Кожен суддя, як особисто, так і в межах професійної спільноти, має усвідомлювати високу відповідальність своєї посади та робити все можливе для зміцнення публічної довіри до правосуддя.

Забезпечення бездоганної етики суддівського корпусу є пріоритетним завданням національних органів судової влади. Зasadничі принципи самостійності судів спрямовані передусім на зобов'язання держави гарантувати та оберігати їхню автономність. Крім того, представники судової гілки влади є підзвітними спеціалізованим інституціям, які працюють незалежно та неупереджено. Діяльність таких органів має на меті не обмеження, а навпаки – утвердження високих стандартів професійної етики та чинних правових норм¹³.

Фундаментальною засадою правопорядку та ключовою запорукою справедливого судового розгляду є автономність органів правосуддя. Кожен представник суддівського корпусу зобов'язаний підтримувати та реалізовувати ідею незалежності як на особистому рівні, так і в масштабах усєї професійної спільноти.

Під час виконання своїх повноважень суддя має керуватися лише об'єктивним аналізом обставин справи та власним праворозумінням. Неприпустимим є будь-який зовнішній вплив, тиск, погрози чи втручання – як пряме, так і опосередковане – незалежно від суб'єкта чи мети таких дій. Незалежна позиція судді повинна проявлятися у відношенні до соціуму загалом та до учасників конкретного процесу зокрема.

Важливою є не лише відсутність неналежних зв'язків із законодавчою чи виконавчою гілками влади, а й створення такого зовнішнього сприйняття, щоб ця дистанція була очевидною для стороннього спостерігача. При одноособовому розгляді справи суддя повинен зберігати повну автономність думок навіть від колег. Дотримання високих етичних стандартів та захист професійних гарантій є обов'язком судді, адже саме суспільна довіра є підґрунтям для збереження справжньої незалежності судової системи.

¹³ Бангалорські принципи поведінки суддів. Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН. № 2006/23. 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text

Ще одним засадничим принципом є об'єктивність, яка виступає обов'язковою передумовою професійної діяльності судді. Неупередженість має відобразитися не лише в остаточному вердикті, а й у кожній процесуальній дії протягом усього судового циклу.

Здійснюючи правосуддя, суддя повинен залишатися вільним від суб'єктивних симпатій, упереджених поглядів чи стереотипів. Його манера поведінки як під час засідань, так і в позаробочий час має зміцнювати впевненість громадськості, правників та учасників процесу в безсторонності судової влади. Суддя зобов'язаний аналізувати власні вчинки, щоб мінімізувати ризики виникнення обставин, що зумовлюють його відсторонення від справи.

Окрему увагу приділено публічності: суддя уникає будь-яких висловлювань щодо майбутніх або поточних справ, які можуть спровокувати сумніви у справедливості розгляду або вплинути на його результат. Якщо існують реальні обставини, що заважають об'єктивності, або якщо у стороннього спостерігача можуть виникнути обґрунтовані підозри щодо упередженості, суддя зобов'язаний заявити про самовідвід.

Суддя зобов'язаний заявити про самовідвід за таких обставин:

Суб'єктивний фактор. Наявність особистої упередженості щодо будь-кого з учасників процесу або володіння інформацією про факти та докази у справі, отриманою поза межами судового засідання.

Процесуальний конфлікт. Якщо раніше у цьому ж спорі суддя брав участь в іншій ролі, зокрема як юридичний представник (адвокат) або ключовий свідок.

Майновий інтерес. Наявність прямої чи опосередкованої фінансової зацікавленості в результатах розгляду справи як у самого судді, так і у близьких членів його сім'ї.

Попри зазначені підстави, суддя продовжує розгляд справи у випадках:

1. Відсутність альтернативи (неможливо призначити інший склад суду або іншу судову установу для розгляду цього питання).

2. Критичність часу (справа вимагає негайного вирішення, і будь-яка затримка, спричинена процедурою відводу, може призвести до непоправних наслідків або грубого порушення правосуддя).

Принцип чесності та етичності суддівської поведінки.

Доброчесність та непідкупність є фундаментальними вимогами, без яких професійна діяльність судді стає неможливою. Ці якості мають бути притаманні судді не лише внутрішньо, а й виражатися у його публічних діях.

Основні аспекти цього принципу:

1. Бездоганна репутація. Суддя повинен поводитися так, щоб навіть у сторонньої особи не виникло жодних сумнівів щодо його моральних якостей. Його репутація має бути беззаперечною як під час виконання службових обов'язків, так і в приватному житті.

2. Публічна довіра. Формування впевненості громадян у чесності правосуддя безпосередньо залежить від щоденних вчинків представників судової влади.

3. Прозорість діяльності: Важливо не лише дотримуватися букви закону, а й демонструвати суспільству відкритість усіх процесів. Правосуддя має не просто здійснюватися – воно має бути видимим та зрозумілим для кожного.

Дотримання високих етичних стандартів є фундаментальною складовою суддівської професії. Суддя зобов'язаний демонструвати зразкову поведінку, уникаючи будь-яких проявів некоректності під час виконання своїх повноважень. Перебуваючи під постійним наглядом громадськості, суддя свідомо погоджується на певні самообмеження, які можуть здатися обтяжливими для звичайної людини, проте є необхідними для підтримання престижу судової влади.

Суддя має виявляти особливу обережність у приватних стосунках, зокрема з адвокатами, які практикують у його суді, щоб не створювати ілюзії фаворитизму чи упередженості.

Участь у розгляді справи неможлива, якщо представником будь-якої зі сторін є член сім'ї судді.

Забороняється надавати власне житло іншим юристам для професійних зустрічей із клієнтами чи колегами.

Суддя повинен контролювати свої майнові інтереси та бути обізнаним про майновий стан членів родини, щоб запобігти прихованим конфліктам інтересів.

Неприпустимо використовувати високий статус судді для задоволення приватних інтересів – власних чи третіх осіб. Суддя має присікати будь-які спроби оточення (родини, друзів, соціальних груп) вплинути на процес прийняття судових рішень. Також суворо заборонено розголошувати або використовувати з неслужбовою метою конфіденційну інформацію, отриману під час роботи.

Як громадянин, суддя має право на свободу слова, віросповідання та участь у громадських об'єднаннях. Однак реалізація цих прав не повинна шкодити принципам неупередженості та незалежності правосуддя.

Суддя має право:

- викладати, займатися науковою чи літературною працею у сфері права та правосуддя;

- брати участь у публічних обговореннях правових питань перед офіційними інституціями;

- входити до складу державних комісій чи дорадчих органів, якщо це не порушує їхню політичну нейтральність;

- створювати професійні асоціації суддів та бути їхніми членами.

Суворо заборонено здійснювати приватну юридичну практику під час перебування на посаді, а також приймати дарунки, позики чи будь-які блага як винагороду за професійні дії чи бездіяльність.

Прийняття символічних нагород чи пам'ятних подарунків можливе лише тоді, коли це не суперечить закону, не має корисливого мотиву та не може бути розцінене як спроба впливу на правосуддя.

Принцип забезпечення рівності та недискримінації у правосудді.

Фундаментальною умовою ефективного правосуддя є забезпечення однакового ставлення до всіх учасників процесу. Суддя зобов'язаний враховувати багатовимірність сучасного суспільства та розуміти відмінності, зумовлені такими чинниками, як: раса, колір шкіри та етнічне походження; релігійні переконання та світогляд; стать, вік та сексуальна орієнтація; фізичні можливості (непрацездатність) та стан здоров'я; соціальний статус, сімейний стан та фінансове становище.

Здійснюючи свої повноваження, суддя не має права ані вербально, ані через дії виявляти прихильність або антипатію до окремих осіб чи груп людей на підставах, що не стосуються суті справи. Справедливе правосуддя передбачає рівну увагу до інтересів кожної сторони: позивачів, відповідачів, свідків, представників захисту, а також повагу до апарату суду та колег.

Суддя несе відповідальність за те, щоб в усьому судовому середовищі не було дискримінаційних проявів.

Важливим є контроль підлеглих. Суддя має запобігати випадкам диференційованого ставлення з боку працівників суду або осіб, які йому підпорядковуються.

Необхідно дотримуватися вимог до юристів. Головуючий у засіданні повинен вимагати від адвокатів та інших правників утримуватися від будь-яких проявів упередженості. Виняток становлять лише ті обставини, які є юридично значущими для предмета спору та мають законне обґрунтування.

Принцип професійної компетентності та сумлінності є важливим у суддівській діяльності.

У контексті пріоритетності суддівської діяльності важливими є компетентність та старанність – базові вимоги до особистості судді. Виконання службових обов'язків має абсолютний пріоритет над будь-якими іншими справами чи захопленнями. Професійна активність судді охоплює не лише розгляд справ та ухвалення вердиктів, а й увесь спектр завдань, пов'язаних із функціонуванням суду та статусом посади.

Необхідне постійне вдосконалення та самоосвіта судді. Суддя зобов'язаний систематично підвищувати рівень своєї кваліфікації. Це передбачає:

1. Розширення знань: Поглиблення теоретичної бази та практичних навичок.

2. Моніторинг законодавства: Відстеження змін у національному та міжнародному праві, зокрема у сфері захисту прав людини та міжнародних конвенцій.

3. Використання можливостей навчання: Активна участь у тренінгах та освітніх програмах, що надаються державою.

Необхідно приділяти увагу дисципліні та культурі судового процесу, адже ефективність правосуддя залежить від здатності судді діяти оперативно та виважено.

Суддя має:

- дотримуватися строків (ухвалювати рішення без необґрунтованих зволікань, але з дотриманням справедливості);

- забезпечувати етикет (підтримувати зразковий порядок у залі засідань, виявляючи терпіння, гідність та коректність до всіх учасників – від присяжних та свідків до адвокатів);

- контролювати оточення (вимагати аналогічної високої культури поведінки від апарату суду та представників сторін).

Будь-яка діяльність, що перешкоджає сумлінному виконанню обов'язків, є недопустимою для судді. Національні судові органи відповідальні за створення дієвих механізмів, які б гарантували практичне втілення цих етичних принципів у життя.

2.3. Дисциплінарна відповідальність судді

30 вересня 2016 року набули чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та нова редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹⁴.

Відповідно до пункту другого розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» з 30 вересня 2016 року припинилися повноваження Міністра юстиції України як члена Вищої ради юстиції.

Також законом змінено порядок та підстави застосування до суддів дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарне провадження щодо судді може бути ініційоване у разі виявлення умисних дій або грубої недбалості, що класифікуються за такими напрямками¹⁵:

1. Процесуальні правопорушення:

- обмеження доступу до правосуддя (незаконна відмова у розгляді позовів чи скарг, а також грубі порушення норм права, що завадили учасникам реалізувати їхні права);

- порушення стандартів рішення (відсутність належної мотивації у судовому акті (необґрунтованість відхилення аргументів сторін));

- недотримання принципів процесу (ігнорування засад гласності, відкритості, змагальності сторін, рівності учасників або права обвинуваченого на захист);

- порушення правил неупередженості (недотримання процедур відводу чи самовідводу).

Важливо підтримувати професійну репутацію судді.

Потрібно уникати дискредитації звання судді, що проявляється у поведінці, яка шкодить авторитету правосуддя (порушення норм моралі, чесності, прояви неповаги до колег чи учасників процесу).

¹⁴ Про судоустрій і статус суддів : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>; Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 28. ст. 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>

¹⁵ Про Вищу раду правосуддя, Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 7-8. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>

Необхідно не допускати конфлікту інтересів, як-от приховування інформації про реальний або потенційний конфлікт інтересів.

Недопустимим є втручання в роботу колег та спроби вплинути на здійснення правосуддя іншими суддями.

Суддя зобов'язаний дотримуватися належної службової дисципліни та забезпечувати оперативність у здійсненні правосуддя. Неприпустимими є безпідставне або систематичне затягування розгляду справ, порушення строків підготовки судових рішень, а також несвоєчасне внесення їх до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Дотримання принципу доброчесності та виконання антикорупційних вимог становлять один із ключових елементів етичної поведінки судді. Суддя не має права допускати порушень у сфері декларування, зокрема неподання декларацій, подання їх із запізненням або внесення завідомо недостовірних відомостей до майнових декларацій, декларацій родинних зв'язків чи доброчесності.

Так само недопустимою є невідповідність способу життя офіційним доходам, здійснення витрат, що перевищують задекларовані прибутки, або неможливість підтвердити законне походження майна.

Суддя мусить дотримуватися інформаційної та звітної дисципліни. Забороняється розголошення відомостей із нарадчої кімнати або закритих судових засідань, неповідомлення Вищої ради правосуддя про спроби незаконного впливу з боку третіх осіб, а також надання недостовірної чи неповної інформації на запити ВРП або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Обов'язком судді є постійний професійний розвиток, удосконалення знань і навичок, а також участь в обов'язкових заходах підвищення кваліфікації. Ухилення від навчання або незадовільне проходження кваліфікаційного оцінювання є неприпустимими.

Водночас суддя має бути захищений від будь-яких форм тиску, оскільки само собою скасування або зміна судового рішення судом вищої інстанції не може слугувати підставою для притягнення судді до відповідальності. Дисциплінарна відповідальність можлива лише у випадках, коли допущена помилка є наслідком умисних дій або очевидного та грубого нехтування службовими обов'язками.

Щодо суддів можуть застосовуватися такі види дисциплінарних заходів: попередження; догана з тимчасовим позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу строком на один місяць; сувора догана з припиненням виплати доплат на три місяці; подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя на строк від одного до шести місяців із позбавленням доплат, обов'язковим направленням до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації та подальшим кваліфікаційним оцінюванням; подання про переведення судді до суду нижчої інстанції; а також подання про звільнення судді з посади.

Обираючи конкретний вид дисциплінарного стягнення, враховуються характер і тяжкість проступку, його наслідки, ступінь вини судді, його особисті якості, наявність раніше застосованих дисциплінарних заходів та інші істотні обставини. Водночас обов'язково дотримується принцип пропорційності. Дисциплінарне стягнення у вигляді переведення не може застосовуватися до суддів вищих спеціалізованих судів і не може передбачати переведення до суду вищого рівня.

У разі ухвалення рішення про застосування дисциплінарного стягнення, яке унеможливує подальше здійснення суддею правосуддя в конкретному суді, такий суддя підлягає тимчасовому відстороненню з дня прийняття відповідного рішення. За наявності непогашених дисциплінарних стягнень до судді застосовуються більш суворі заходи впливу, а також обмежується його право брати участь у конкурсах на зайняття посад в інших судах.

Застосування дисциплінарного стягнення у вигляді подання про звільнення допускається у випадках вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубого чи систематичного невиконання обов'язків, несумісного зі статусом судді, а також у разі непідтвердження законності джерел походження майна.

До істотних дисциплінарних проступків, що підривають авторитет судової влади або свідчать про професійну невідповідність судді, належать, зокрема: поведінка, що дискредитує звання судді з погляду моралі, доброчесності чи відповідності способу життя статусу; вчинення нового проступку за наявності непогашеного стягнення; встановлення

фактів недоброчесності, зокрема перевищення витрат над доходами або використання статусу судді для отримання неправомірної вигоди; набрання законної сили рішенням суду про притягнення судді до відповідальності за корупційне правопорушення; невиконання рішень дисциплінарного органу або негативні результати кваліфікаційного оцінювання; умисне неподання або подання недостовірних декларацій; а також інші грубі порушення закону, що негативно впливають на рівень довіри суспільства до судової влади.

Дисциплінарне стягнення може бути застосоване не пізніше ніж через три роки з дня вчинення проступку, без урахування періодів тимчасової непрацездатності судді, його перебування у відпустці чи тривалості дисциплінарного провадження. Якщо підставою для відповідальності є рішення Європейського суду з прав людини, перебіг цього строку починається з дня набуття рішенням остаточного статусу.

Інформація про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності підлягає оприлюдненню на офіційному вебсайті Вищої ради правосуддя та суду, у якому працює суддя, із зазначенням його даних, виду застосованого стягнення та копії відповідного рішення.

Дисциплінарне стягнення вважається погашеним, а суддя – таким, що не має дисциплінарної відповідальності, якщо протягом установлених строків не було застосовано нового стягнення: шість місяців – після попередження, один рік – після догани, вісімнадцять місяців – після суворої догани, два роки – після тимчасового відсторонення за умови успішного навчання та підтвердження кваліфікації, три роки – після переведення до суду нижчого рівня, при цьому таке погашення не є підставою для повернення судді до попереднього суду.

Рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності може бути оскаржене в порядку та з підстав, передбачених Законом України «Про Вищу раду правосуддя».

Завдання і вправи

Завдання 1. Проаналізуйте науково-практичні підходи до розуміння суддівського розсуду.

Завдання 2. Складіть порівняльну таблицю «Модель судоустрою в сучасному світі» на прикладі демократичних і недемократичних держав.

Завдання 3. Свобода і відповідальність – фундамент правового статусу людини і її становлення в природно-правовому просторі як особистості, створюваний не нормами права, а характером суспільного ладу. Розкрийте антрополого-юридичний зміст свободи і відповідальності.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає роль громадськості у підтримці судової системи?
2. Який вид відповідальності настає за порушення норм суддівської етики?
3. Охарактеризуйте Бангалорські принципи поведінки суддів.
4. У чому полягає професійна компетентність як вимога до членів Вищої ради правосуддя?
5. Який зміст прагнення людини до свободи за технікою Спінози?

Тема 3

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРАЦІВНИКА ПРОКУРАТУРИ

План

- 3.1. Поняття професійної етики та поведінки прокурорів
- 3.2. Моральні якості прокурора
- 3.3. Особливості дисциплінарної відповідальності прокурорів

3.1. Поняття професійної етики та поведінки прокурорів

Прокурор – це посадова особа в системі правосуддя, головною функцією якої є нагляд за додержанням законів, підтримання державного обвинувачення в суді та представництво інтересів держави чи громадян в суді у визначених законом випадках, а також процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Він є самостійним і незалежним учасником судового процесу.

Від ефективного виконання прокурором покладених на нього обов'язків залежить рівень демократії в державі, життя, здоров'я, честь і гідність сотень тисяч громадян українського суспільства.

Правила прокурорської етики слід розглядати як етичні принципи і положення, моральні норми, вимоги доброчесності до професійної поведінки прокурорів, закріплені у Кодексі, а також вони є зводом відповідних морально-етичних положень, за допомогою яких можна оцінити поведінку та діяльність прокурора крізь призму таких цінностей, як справедливість, неупередженість, об'єктивність, непідкупність, гідність, доброчесність тощо¹⁶.

Професійна компетенція не обмежується лише знаннями за відповідним фахом, проте є однією з головних вимог до прокурора. У діяльності, що передбачає спілкування з людьми, до якої належить робота прокурора, обов'язковою складовою професійної компетенції також є етика та доброчесність, зокрема обов'язок прокурора виявляти повагу до осіб під час здійснення своїх повноважень.

Авторитет органів прокуратури та зміцнення довіри громадян до них досягаються шляхом формування позитивної суспільної думки про

¹⁶ Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. Рада прокурорів України. 2022. 190 с. С. 8.

діяльність прокурорів, яка, зокрема, полягає у правомірному очікуванні з боку громадськості певної моделі поведінки прокурорів, що передбачає ефективне виконання ними службових обов'язків, недопущення порушення прав і свобод людини. Моральна складова прокурорської етики (взаємовідносини прокурора з учасниками судового процесу, колегами, відвідувачами прокуратури та з будь-ким поза межами службової діяльності) вимагає від прокурорів додержання правил поведінки, що містить як загальновизнані норми моралі, які існують у суспільстві, так і стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто етичних вимог, встановлених до професії, і стандартів, що стосуються позаслужбової поведінки й іншої дозволеної діяльності. Лише високопрофесійна, моральна, етична поведінка прокурора здатна викликати повагу до прокуратури та забезпечити впевненість у його об'єктивності та непідкупності. При цьому прокурор повинен виявляти такі моральні якості, як чесність, неупередженість, толерантність, добросовісність, справедливість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повага до інших.

У Бангалорських принципах поведінки суддів зазначається, що довіра громадськості до суддів, судової системи, а також упевненість у моральному авторитеті та чесності суддів має ключове значення в сучасному демократичному суспільстві. Особисті якості, поведінка та образ судді репрезентують судову систему загалом і, відповідно, впливають на рівень суспільної довіри до неї. Суспільство висловлює щодо поведінки судді набагато вищі вимоги, ніж до простих громадян, стандарти його поведінки набагато вищі від тих, які існують у суспільстві загалом. По суті, суспільство очікує від судді фактично бездоганної поведінки¹⁷.

3.2. Моральні якості прокурора

Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017, визначає основні принципи, моральні норми та правила прокурорської етики, якими повинні керуватися прокурори при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою¹⁸.

¹⁷ Бангалорські принципи поведінки суддів. *Економічна та Соціальна Рада ООН*. 2006. URL: [рокуhttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text)

¹⁸ Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Генеральна прокуратура України. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>

Завданнями Кодексу є:

- забезпечення компетентного та ефективного здійснення прокурорами своїх професійних обов'язків на підставі додержання принципів верховенства права, законності, справедливості, неупередженості, визначення морально-етичних стандартів внутрішньої та зовнішньої комунікації;

- підвищення авторитету органів прокуратури та сприяння зміцненню довіри громадян до них;

- створення умов для розвитку у прокурорів почуття справедливості, відповідальності, відданості справі, додержання загальнолюдських моральних цінностей, запобігання проявам корупції;

- формування принципової морально-правової позиції у взаєминах з громадянами, колегами, керівниками та підлеглими.

Правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки прокурорів становлять Конституція України, закони України «Про прокуратуру», «Про захист суспільної моралі», «Про запобігання корупції», «Про запобігання та протидію дискримінації в Україні» та інше законодавство, що стосується діяльності органів прокуратури.

Нормативною базою у цій сфері є також міжнародно-правові документи, зокрема Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн-членів Ради Європи у 2005 році, та інші.

Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році (Стандарти), утверджують норми професійної поведінки для всіх прокурорів та їх необхідні права і обов'язки, зважаючи на те, що суспільству необхідно бути впевненим у чесності системи кримінального судочинства та що всі прокурори виконують вирішальну роль в управлінні кримінальним судочинством. У Стандартах визначено такі обов'язки щодо професійної поведінки прокурорів: повсякчасно підтримувати честь і гідність своєї професії; завжди поводитись професійно, дотримуючись

законів, а також правил і етичних норм своєї професії; постійно дотримуватись найвищих стандартів чесності та старанності; завжди бути добре поінформованими і стежити за змінами у законодавстві, що стосуються їхньої діяльності; прагнути бути послідовними, незалежними та неупередженими; завжди захищати право обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд і, зокрема, переконуватись, що свідчення на користь обвинуваченого відбувається згідно із законом та вимогами до справедливого судового розгляду; завжди служити публічним інтересам та захищати їх; поважати, захищати і обстоювати загальні принципи людської гідності й права людини¹⁹.

Професійна діяльність прокурорів ґрунтується на принципах:

1. Верховенства права та законності.

Професійна діяльність прокурора має ґрунтуватися на неухильному дотриманні конституційних принципів верховенства права та законності.

У здійсненні повноважень він зобов'язаний діяти відповідно до закону, своєчасно вживати вичерпних заходів для їх належного виконання.

2. Поваги до прав і свобод людини і громадянина, недопущення дискримінації.

Під час виконання службових обов'язків прокурор має поважати права та свободи людини і громадянина відповідно до вітчизняних та міжнародних правових норм, усвідомлюючи, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Прокурор повинен ставитися до людей справедливо, уважно, доброзичливо, згідно із загальнолюдськими принципами моралі, не допускаючи дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

3. Незалежності та самостійності.

Прокуратура є незалежним органом, існування якого має ґрунтуватися на законі на найвищому можливому рівні. У демократичних

¹⁹ Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів: документ, прийнятий Міжнародною асоціацією прокурорів 23.04.1999. URL: [https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-\(1\)/Ukrainian.pdf.aspx](https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-(1)/Ukrainian.pdf.aspx)

країнах ні парламент, ні урядовий орган не повинні намагатися неналежним чином впливати на окремі рішення, прийняті прокурорами стосовно окремих справ, з метою визначення того, як кримінальне переслідування має проходити у конкретному провадженні, чи змушувати прокурорів змінювати їх рішення²⁰.

При виконанні службових обов'язків прокурор має бути незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність, у тому числі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, зобов'язаний активно, у визначений законодавством спосіб протистояти спробам посягання на його незалежність.

У прийнятті конкретних рішень він повинен бути самостійним, керуватися вимогами закону, морально-етичними принципами професії, відмежовуватися від будь-яких корисливих та приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації.

4. Політичної нейтральності.

Політична нейтральність охоплює два головні аспекти: перший – внутрішнє переконання прокурора, його ставлення до політики, політичної діяльності та безпосередній вплив цього на прийняття ним конкретних рішень; другий – зовнішній прояв, дії та поведінка прокурора, які публічно засвідчують його переконання або погляди під час виконання своїх службових обов'язків та поза службою. Тобто політична нейтральність ґрунтується на сталій упевненості громадськості у його моральному схваленні. Таке ставлення має бути підкріплене цілковитим відстороненням прокурорів (як фактичним, так і видимим) від політичної плутанини та утриманням від будь-якої участі у зіткненнях політичних сил у політичних процесах²¹.

Прокурори зобов'язані під час виконання своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати свої службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків.

²⁰ Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. *Рада прокурорів України*. 2022. 190 с. С. 35.

²¹ Там само. С. 43.

5. Презумпції невинуватості.

Прокурор має керуватися принципом презумпції невинуватості на всіх етапах кримінального провадження. Він повинен враховувати всі обставини незалежно від того, свідчать вони проти підозрюваного (обвинуваченого) чи на його користь, вживати заходів для гарантування права особи на справедливий судовий розгляд.

Прокурор має бути переконаний, що всі проведені слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії та зібрані докази дають достатні підстави для звинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення.

При виконанні прокурором повноважень у кримінальному провадженні поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поводженню з невинуватою особою.

6. Справедливості, неупередженості та об'єктивності.

Прокурор зобов'язаний діяти справедливо, неупереджено, додержуючись вимог закону щодо підстав, порядку та умов реалізації повноважень прокуратури в межах її функцій. Він має бути об'єктивним у відносинах з органами влади, громадськістю та окремими особами й усвідомлювати соціальну значимість прокурорської діяльності, міру відповідальності перед суспільством

7. Професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури.

Прокурор повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність.

Своєю доброчесністю, принциповістю, компетентністю, неупередженістю та сумлінним виконанням службових обов'язків сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї.

У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності вживає заходів щодо спростування такої інформації, зокрема в судовому порядку. Сприяти йому в цьому повинні керівники відповідних прокуратур.

8. Прозорості службової діяльності, конфіденційності.

Правила прокурорської етики зобов'язують будь-якого прокурора за виконання ним службових обов'язків, до якого звертається фізична чи юридична особа щодо надання інформації довідкового характеру, доброзичливо, виявляючи повагу до особи, надати повну і достовірну

інформацію, спрямувати її до відповідного інформаційного джерела для детального ознайомлення з потрібною інформацією (інформаційного стенда, офіційного сайту відповідного органу прокуратури, працівника прокуратури, до компетенції якого належить робота з такою інформацією). Своєю чергою, таким ставленням до відвідувачів органу прокуратури забезпечуються довіра та позитивне сприйняття громадянами роботи прокуратури²².

Для забезпечення прозорості службової діяльності прокурор не має права відмовляти фізичним чи юридичним особам у своєчасному наданні повної і достовірної інформації довідкового характеру, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання.

Прокурор зобов'язаний не розголошувати і не використовувати в інший спосіб конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом, що стала йому відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень та професійних обов'язків, крім випадків, встановлених законом.

9. Утримання від виконання незаконних наказів та вказівок.

Прокурори здійснюють свої повноваження у межах, визначених законом, і підпорядковуються керівникам виключно щодо виконання письмових наказів адміністративного характеру, пов'язаних з організаційними питаннями діяльності прокурорів та органів прокуратури.

Прокурор, незважаючи на приватні інтереси, повинен утримуватися від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать закону.

Він не зобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають у нього сумнів у законності, якщо вони не надані у письмовій формі, а також явно злочинні накази або вказівки.

У разі виникнення сумніву щодо законності наказу або вказівки прокурора вищого рівня він має право звернутися до Ради прокурорів України з повідомленням про загрозу його незалежності.

10. Недопущення конфлікту інтересів.

Прокурор повинен вживати всіх можливих заходів щодо недопущення виникнення реального чи потенційного конфлікту інтересів,

²² Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. *Рада прокурорів України*. 2022. 190 с. С. 63.

повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли він дізнався чи повинен був дізнатися про наявність у нього реального чи потенційного конфлікту інтересів, безпосереднього керівника. У разі виникнення конфлікту інтересів прокурор зобов'язаний діяти відповідно до вимог законодавства.

Приватний інтерес – це будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, зокрема такий, що виникає у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях. Джерелом приватного інтересу можуть бути не лише приватні, позаслужбові відносини. В окремих випадках приватний інтерес може виникати й зі службових повноважень, тобто полягати у зацікавленості в ухваленні або неухваленні певних рішень, результатах оцінювання якості роботи, службових розслідувань, дисциплінарних провадженнях, за результатом яких особа може понести юридичну відповідальність або мати інші негативні наслідки.

11. Компетентності та професіоналізму.

Прокурор повинен здійснювати службові повноваження сумлінно, компетентно, вчасно і відповідально.

Сумлінність прокурора включає вимогу об'єктивно та справедливо застосовувати закон і не допускати зловживання процесуальним законодавством. Здатність виявляти сумлінність під час виконання обов'язків прокурора може залежати від обсягу роботи, наявності необхідних ресурсів (технічного забезпечення) і часу, доступного для вивчення, оцінки наявних доказів, складання тексту процесуальних документів та виконання інших обов'язків прокурора, у тому числі участі у судових провадженнях. Компетентність під час виконання прокурором своїх обов'язків передбачає наявність знань у сфері права, відповідних практичних навичок, наполегливості та підготовки. Професійна компетентність прокурора має бути очевидною у процесі виконання ним своїх обов'язків. Вчасність здійснення службових повноважень передбачає дотримання прокурором конкретних строків, визначених у законодавстві та внутрішніх організаційно-розпорядчих актах, яке має враховувати вимоги розумності відповідного строку та пріоритетності виконання конкретного завдання.

Постійно підвищувати свій загальноосвітній та професійний рівень, культуру спілкування, виявляти ініціативу, відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання своїх службових обов'язків, фахово орієнтуватися у чинному законодавстві, передавати власний професійний досвід колегам. Він має усвідомлювати, що його діяльність оцінюється з урахуванням рівня підготовки, знання законодавства, компетентності, ініціативності, комунікативних здібностей, здатності вчасно і якісно виконувати службові обов'язки та завдання.

12. Доброчесності, зразковості поведінки та дисциплінованості.

При виконанні службових обов'язків прокурор має дотримуватися загальноприйнятих етичних норм поведінки, бути взірцем доброчесності, вихованості і культури. Порушення службової дисципліни, непристойна поведінка є неприпустимими для прокурора і тягнуть за собою передбачену законом відповідальність.

За приписами ч. 5 ст. 19 Закону прокурори зобов'язані щорічно проходити таємну перевірку доброчесності, яку проводять підрозділи внутрішньої безпеки відповідно до Порядку проведення таємної перевірки доброчесності прокурорів в органах прокуратури України, затвердженого наказом Генеральної прокуратури України від 16.06.2016 № 205 та зареєстрованого в МЮУ 17.06.2016 за № 875/29005²³.

13. Поваги до незалежності суддів.

Прокурор повинен поважати незалежність суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом.

14. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Цей обов'язок охоплює як подання самих декларацій, повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, про відкриття валютного рахунку, так і повноту зазначених у них відомостей. Аналогічно на практиці застосовується підстава для відповідальності – порушення встановленого законом порядку подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

²³ Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. *Рада прокурорів України*. 2022. 190 с.

Прокурор зобов'язаний своєчасно подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у порядку, передбаченому антикорупційним законодавством.

15. Недопущення проявів корупції.

Прокурор має суворо дотримуватись обмежень, передбачених антикорупційним законодавством, не допускати будь-яких проявів, які можуть створити враження корупційних, зокрема: вступати у позаслужбові стосунки з метою використання службових повноважень або службового становища; неправомірно втручатися чи здійснювати у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, вплив на службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи суддів.

Згідно з положеннями Конвенції ООН проти корупції застосування кодексів або стандартів поведінки для правильного, добросовісного й незалежного виконання посадовими особами державних функцій, підвищення обізнаності громадськості, впровадження професійних етичних цінностей є важливим методом протидії корупції, її профілактики та попередження. Тож запровадження професійної етики у сфері публічної служби, зокрема органів прокуратури, є важливим кроком у цьому напрямі.

Прокурор, якому стала відома інформація про порушення вимог частини першої цієї статті іншим працівником прокуратури, зобов'язаний негайно повідомити про це відповідного керівника органу прокуратури.

16. Вимоги до зовнішнього вигляду прокурора.

Публічний характер діяльності прокурора та перебування під постійною увагою з боку суспільства покладає на нього особливі вимоги щодо відповідного зовнішнього вигляду.

Прокурор під час виконання службових обов'язків має дотримуватися ділового стилю одягу, який вирізняється офіційністю, стриманістю та акуратністю.

Робота прокурора потребує стриманості в зовнішньому вигляді: доречним є діловий класичний стиль одягу. Екстравагантність, неврахування пори року, неохайність в одязі – це ті характеристики, які негативно впливають на імідж прокурора. Діловий стиль одягу прокурора допомагає не тільки успішно виконувати свої службові обов'язки, а і встановлювати відносини з людьми, позитивно впливати на них, бути

переконливим. Зовнішній вигляд прокурора свідчить про рівень його ділової культури, надає впевненості у собі, що також опосередковано позитивно позначається на кар'єрному зростанні. Під час вибору одягу важливо бути обізнаним з дрес-кодом (правилами вибору вбрання з урахуванням певної ситуації) і вміло використовувати його. Діловий одяг накладає певні обмеження щодо його вибору та конкретних деталей гардеробу.

Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів передбачає вимоги до позаслужбової поведінки прокурора.

Недопущення поведінки, що може зашкодити репутації.

Згідно зі Стандартами професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів, прийнятими Міжнародною асоціацією прокурорів 23.04.1999, прокурори зобов'язані завжди підтримувати честь та гідність професії, вести себе професійно, відповідно до закону, згідно з правилами та етикою їх професії, в будь-який час дотримуватися найбільш високих норм чесності.

Прокурор діє на підставі закону, неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання.

Прокурору слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, скомпрометувати звання прокурора, не допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету прокуратури, викликати негативний суспільний резонанс.

Поза службою поводитися коректно і пристойно. За з'ясування будь-яких обставин з представниками правоохоронних і контролюючих органів не використовувати свій службовий статус, зокрема посвідчення прокурора з метою впливу на посадових осіб.

Прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках та залучати до них підпорядкованих працівників, публічно демонструвати свої політичні переконання.

Прокурор має право вільно визначати своє ставлення до релігії, брати участь у діяльності релігійних організацій, які діють на законних підставах і діяльність яких не спрямована на розпалення расової, політичної, національної та релігійної ворожнечі, не допускаючи їхнє втручання у свої службові справи.

Прокурор не може втручатися в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених законом. Він має у межах повноважень співпрацювати з ними у виконанні своїх службових обов'язків, якщо це не суперечить принципу його незалежності.

У взаємовідносинах із співробітниками правоохоронних органів прокурор зобов'язаний бути компетентним, виважено та тактовно виявляти вимогливість і принциповість, що ґрунтуються на вимогах закону.

Прокурор повинен з повагою ставитися до діяльності представників засобів масової інформації щодо висвітлення роботи органів прокуратури. Утримуватися від офіційних висловлювань, міркувань та оцінок з питань, розгляд яких не належить до його компетенції. Дотримуватися етики публічних виступів і вимог щодо надання службової та конфіденційної інформації у встановленому законом порядку.

Офіційні (письмові та усні) виступи прокурора у засобах масової інформації мають бути достовірними та виваженими, зважаючи на те, що вони можуть розцінюватись як офіційна позиція прокуратури, а дискусії вестися у коректній формі, не підриваючи авторитету органів прокуратури.

Відносини між прокурорами у їхніх колективах повинні ґрунтуватися на засадах взаємоповаги і взаємодопомоги. У стосунках між собою прокурори повинні уникати проявів недобррозичливого ставлення один до одного, спрямовуючи свої зусилля на виконання покладених на прокуратуру завдань.

Об'єктивна публічна критика у колективах прокуратур не доліків у роботі колег має поєднуватися з повагою, толерантністю, стриманістю і ввічливістю.

У відносинах з підпорядкованими працівниками керівники всіх рівнів мають поєднувати принциповість та вимогливість з повагою та доброзичливістю, не допускати грубощів та приниження людської гідності.

У відносинах з громадянами поза службою працівник прокуратури має бути взірцем законслухняності, добропорядності, додержання загальноновизнаних норм моралі та поведінки.

3.3. Особливості дисциплінарної відповідальності прокурорів

Оцінювання дотримання прокурором вимог професійної етики та правил поведінки може здійснюватися в межах дисциплінарного провадження, а також враховуватися під час вирішення питань щодо кар'єрного просування, присвоєння класного чину, підготовки службових характеристик і рекомендацій.

Згідно із Законом України «Про прокуратуру» прокурори зобов'язані неухильно виконувати положення Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. Порухення встановлених етичних норм тягне за собою юридичну відповідальність, передбачену законодавством. У разі систематичного порушення таких норм (два і більше разів протягом року) або одноразового грубого проступку прокурор може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до вимог Закону України «Про прокуратуру» Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори здійснюють вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів. Важливою умовою ефективного виконання завдань, покладених на органи прокуратури, є високий рівень професійної компетентності та особиста дисциплінованість прокурорів і слідчих.

Працівники прокуратури повинні відзначатися високими моральними якостями, принциповістю та нетерпимістю до порушень закону, поєднувати професійну діяльність із громадянською мужністю, справедливістю та доброчесністю. Вони зобов'язані неухильно дотримуватися законодавства, проявляти ініціативу, підвищувати якість і результативність своєї роботи, а також сприяти утвердженню верховенства права, розвитку демократії, формуванню правової культури громадян і поваги до норм суспільного життя.

Будь-які порушення законності чи службової дисципліни з боку прокурорсько-слідчих працівників негативно впливають на авторитет прокуратури та завдають шкоди інтересам держави і суспільства. Законодавством України визначається порядок застосування заходів заохочення та дисциплінарної відповідальності щодо прокурорсько-слідчих працівників, а також працівників навчальних, наукових і інших установ прокуратури, які мають класні чини.

За сумлінне та зразкове виконання службових обов'язків, ініціативність і оперативність у роботі працівники прокуратури можуть заохочуватися. До заходів заохочення належать: оголошення подяки, виплата грошової премії, вручення подарунка чи цінного подарунка, дострокове присвоєння або підвищення класного чину, а також нагородження нагрудним знаком «Почесний працівник прокуратури України». За особливі заслуги працівники прокуратури можуть бути представлені до державних нагород або до присвоєння почесного звання «Заслужений юрист України».

Заохочення оформлюється відповідним наказом, про що робиться запис у трудовій книжці, доводиться до відома працівника та колективу і долучається до особової справи.

Дисциплінарні стягнення щодо прокурорсько-слідчих працівників та працівників установ прокуратури застосовуються у разі невиконання або неналежного виконання службових обов'язків, а також за вчинення проступків, що дискредитують працівника як представника органів прокуратури. Винесення виправдувального вироку, повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, скасування запобіжного заходу чи інших процесуальних рішень може стати підставою для дисциплінарної відповідальності прокурора або слідчого, якщо під час розслідування було допущено недбалість або несумлінність.

До дисциплінарних стягнень належать: оголошення догани, пониження в класному чині, пониження в посаді, позбавлення нагрудного знака «Почесний працівник прокуратури України», звільнення з посади або звільнення з одночасним позбавленням класного чину. Обране стягнення має відповідати тяжкості проступку та ступеню вини працівника. Прокурор, який приймає рішення про накладення дисциплінарного стягнення, зобов'язаний особисто з'ясувати всі обставини справи та отримати письмові пояснення від особи, яка вчинила порушення. За потреби може бути проведена службова перевірка.

Генеральний прокурор України здійснює контроль за законністю й обґрунтованістю застосування заохочень і дисциплінарних стягнень підлеглими прокурорами та вживає заходів щодо скасування незаконних або безпідставних рішень.

Завдання і вправи

Завдання 1. Охарактеризуйте основні функції та завдання прокуратури як елементу суспільства.

Завдання 2. Обґрунтуйте, за яких умов працівник прокуратури може порушити принцип конфіденційності своєї діяльності.

Завдання 3. Складіть таблицю «Обов'язки працівника прокуратури у кримінальному провадженні». Обґрунтуйте їхню взаємозумовленість.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні моральні вимоги до діяльності прокурора.
2. Які є моральні основи Кодексу етики прокурорського працівника?
3. У чому полягає моральне значення судових дебатів?
4. Визначте моральні аспекти обвинувальної промови прокурора.
5. Що є метою діяльності прокуратури?

Тема 4

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА АДВОКАТА

План

- 4.1. Поняття та принципи адвокатської етики
- 4.2. Етичний аспект взаємодії адвоката з клієнтами
- 4.3. Дисциплінарна відповідальність адвоката
- 4.4. Міжнародні стандарти адвокатської етики

4.1. Поняття та принципи адвокатської етики

Адвокатура України – це «недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством України»²⁴.

Правила адвокатської етики є морально-етичним кодексом адвоката, що розкриває деонтологічні засади професійної діяльності. У сучасних умовах адвокатура виконує не лише функцію захисту прав і законних інтересів особи та громадянина, а й відіграє важливу роль у реформуванні правової системи держави.

Система принципів адвокатури, як і будь-яка інша система, є цілісним утворенням, що складається з взаємопов'язаних елементів, наділених системоутворювальними ознаками. Кожен принцип існує лише у взаємодії з іншими, водночас зберігаючи самостійність як окрема ідея з власним змістом. У цілому ж система принципів адвокатури має розглядатися як єдність взаємодіючих, різних за змістом, але узгоджених між собою складових, цілісність якої забезпечується міцними суттєвими зв'язками між принципами²⁵.

²⁴ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

²⁵ Майорова О. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права. 2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/advokatska-diyalnist-zdijsnyuyetsya-na-pryntsypah-verhovenstva-prava>

Адвокатська етика становить систему морально-етичних норм, якими адвокат керується у своїй професійній діяльності. У сучасній юридичній доктрині переважає підхід, за яким предмет адвокатської етики розглядається крізь призму поведінки представника певної професії та члена відповідної професійної спільноти, насамперед у ситуаціях, коли особа діє саме як фахівець, представляє свою професію або сприймається оточенням як представник адвокатського корпусу. Особливості професійних стандартів адвокатської діяльності зумовлюються специфікою функцій, які виконує адвокатура.

Правила адвокатської етики слід тлумачити як конкретизацію гуманістичної місії адвокатури як правозахисного інституту, що охоплює норми поведінки адвоката, закріплені в різних соціальних регуляторах і сформовані самою адвокатською спільнотою. Дотримання цих правил забезпечується внутрішніми переконаннями адвокатів, колективною волею органів адвокатського самоврядування, а в разі потреби – застосуванням заходів державно-правового впливу²⁶.

Професійна діяльність адвокатів регулюється статтею 59 Конституції України, а також Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якого адвокатура України визначається як «недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом»²⁷.

Діяльність адвоката здійснюється на основі низки принципів.

Важливим принципом адвокатської діяльності є *незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності*²⁸.

Особливий характер цілей і завдань адвокатури зумовлює необхідність забезпечення максимальної незалежності адвоката під час реалізації ним професійних прав та обов'язків. Така незалежність

²⁶ Бліхар В. С. Професійна етика юриста : підручник. Хмельницький : Хмельниц. університет управління та права, 2016. 357 с.

²⁷ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

²⁸ Правила адвокатської етики. (Зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

передбачає свободу адвоката від будь-яких форм зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання професійної правничої допомоги, здійснення захисту або представництва інтересів клієнта, зокрема з боку органів державної влади, політичних об'єднань, інших адвокатів чи будь-яких інших осіб, а також від впливу власних особистих інтересів.

З метою дотримання цього принципу у своїй професійній діяльності адвокат повинен активно протидіяти будь-яким спробам обмеження його незалежності, виявляти принциповість і професійну мужність у виконанні своїх обов'язків, захисті професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному застосуванні в інтересах клієнта.

Адвокат має право розподіляти отриманий гонорар з іншими особами за умови, що такі дії не суперечать вимогам законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

При виконанні доручення клієнта адвокат не повинен підпорядковуватися вказівкам третіх осіб. Національна асоціація адвокатів України, а також органи адвокатського самоврядування в межах наданих їм повноважень забезпечують захист професійних прав і законних інтересів адвокатів, уживають необхідних заходів для гарантування їхніх прав та належних умов здійснення адвокатської діяльності.

Наступний принцип – *дотримання законності*²⁹.

У своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності.

Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх вчиненню його клієнтом або іншими особами.

Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству.

Принцип *пріоритету інтересів клієнта* характеризується тим, що адвокат має залишатися незалежним від свого клієнта.

²⁹ Правила адвокатської етики. (Зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

У своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний керуватися пріоритетом інтересів клієнта та, за можливості, сприяти врегулюванню спорів між клієнтом і третіми особами у досудовому та позасудовому порядку.

Водночас адвокат повинен поважати право клієнта на вільний вибір захисника своїх прав і не чинити жодних перешкод у реалізації цього права.

Адвокат, який здійснює надання безоплатної вторинної правової допомоги на підставі доручення відповідного органу або установи, зобов'язаний ставити інтереси особи, якій така допомога надається, вище за власні інтереси. Водночас він не має права спонукати цю особу до укладення договору про надання професійної правничої допомоги з ним особисто, з адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим адвокатом або суб'єктом надання правничої допомоги.

Ще одним є принцип *непринципності конфлікту інтересів*.

«Під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності»³⁰.

Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу допомогу.

У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів.

Адвокат без письмового погодження з клієнтом, щодо якого виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому професійну правничу допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката. За відсутності письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації

³⁰ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

адвокатом договору, такий договір має бути розірваний з дотриманням умов, визначених Правилами адвокатської етики³¹.

Важливим можна визначити принцип *конфіденційності*.

«Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»³², або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.

Адвокатською таємницею є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;
- зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої допомоги;
- зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої допомоги чи інших видів адвокатської діяльності³³.

³¹ Правила адвокатської етики. (Зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

³² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

³³ Там само.

Розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів досудового розслідування і суду, допитати адвоката про обставини, що утворюють адвокатську таємницю.

Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за згодою клієнта або особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання професійної правничої допомоги, що викладена у її письмовій заяві. Водночас, з метою захисту своїх професійних прав та гарантій адвокатської діяльності адвокат має право продовжити зберігати інформацію та документи в статусі адвокатської таємниці.

Адвокат зобов'язаний поінформувати та роз'яснити дотримання принципу конфіденційності його помічникам, стажистам та іншим особам, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом.

Зазначимо, що адвокат має створити належні умови зберігання документів та інформації, переданих йому клієнтом, адвокатських досьє та інших матеріалів, що знаходяться в його розпорядженні і містять адвокатську таємницю.

Адвокат не підлягає притягненню до відповідальності за відмову у розкритті адвокатської таємниці чи наданні доступу до неї будь-яким особам, органам або установам, навіть за наявності згоди клієнта чи особи, яка звернулася за професійною правничою допомогою. У таких випадках розкриття адвокатської таємниці є правом адвоката, а не його обов'язком.

У разі висунення клієнтом або іншою особою, яка отримувала професійну правничу допомогу, будь-яких вимог до адвоката у зв'язку з виконанням ним адвокатської діяльності, адвокат звільняється від обов'язку дотримання конфіденційності в обсязі, необхідному для належного захисту власних прав та законних інтересів.

Адвокат, який здійснює надання безоплатної вторинної правової допомоги, без письмової згоди особи, щодо якої прийнято рішення про її надання, не має права передавати інформацію, речі чи документи, що містять адвокатську таємницю, будь-яким третім особам, за винятком суб'єктів, які здійснюють дисциплінарне провадження. Водночас адвокат має право, але не зобов'язаний, надавати таку інформацію, предмети чи документи особам, уповноваженим здійснювати оцінку якості, повноти та своєчасності надання безоплатної правової допомоги, а також адвокату, який у подальшому залучається для надання правничої допомоги на підставі договору або відповідного доручення.

Акцентуємо на принципі *компетентності та добросовісності*.

З огляду на важливу суспільну роль адвокатської професії та складність покладених на адвоката обов'язків, від нього вимагається належний рівень фахової підготовки, глибинне знання чинного законодавства та практики його застосування, а також володіння тактикою, методами й прийомами здійснення адвокатської діяльності, зокрема навичками ораторського мистецтва.

Адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу допомогу клієнту, здійснювати його захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

Також адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві. Він повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення³⁴.

Наступний принцип – *повага до адвокатської професії*.

Своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших.

Адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості їх оскарження у встановленому законом порядку.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження незалежності адвокатської професії, честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підрив престижу адвокатури та адвокатської діяльності.

Критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на

³⁴ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування.

При здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету, зокрема щодо зовнішнього вигляду.

Наголосимо на важливості дотримання *вимог до рекламування адвокатської діяльності*.

Адвокат має право рекламувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства і Правил адвокатської етики³⁵.

Рекламні матеріали про адвокатську діяльність не можуть містити:

- оціночних характеристик адвоката;
- критики адвокатами інших адвокатів;
- заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів;
- вказівок, які можуть сформувавши уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними адвокатурі як такій.

Рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими й не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних клієнтів в оману, а також мають відповідати розумним естетичним вимогам. Рекламні матеріали не можуть демонструватись за допомогою способів, які дискредитують інститут адвокатури, створюють умови для його зневаги, принижують професію та статус адвоката України.

Адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально або через адвокатське бюро чи об'єднання (керівники адвокатського об'єднання), несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські бюро, об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству³⁶.

³⁵ Правила адвокатської етики. (Зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

³⁶ Там само.

Якщо адвокату стало відомо про поширену без його відома рекламу його діяльності, що не відповідає зазначеним вимогам, такий адвокат, керівник бюро чи об'єднання зобов'язаний вжити всіх розумно доступних заходів щодо спростування і корегування такої рекламної інформації та повідомити про це раду адвокатів регіону.

Науковці зазначають, що під час здійснення своєї професійної діяльності адвокат є носієм обов'язків, іноді суперечливих, стосовно:

- клієнтів;
- судів та інших державних органів;
- адвокатури загалом та окремих адвокатів;
- суспільства в цілому.

У професійній діяльності адвоката виокремлюють кілька основних напрямів, зокрема:

- пошукову діяльність, що полягає у виявленні фактів і доказів, спрямованих на пом'якшення відповідальності підсудного або доведення його невинуватості;

- організаційну діяльність, яка охоплює координацію дій клієнта та інших учасників процесу, залучених адвокатом;

- комунікативну діяльність, що передбачає професійне спілкування з учасниками судового процесу.

Дотримання професійної культури адвоката у судовому провадженні передбачає належне виконання завдань щодо захисту прав і законних інтересів громадян, здійснення захисту від обвинувачення та надання правничої допомоги під час розгляду справ у судах і інших органах державної влади України. Водночас важливими складовими є сприяння здійсненню правосуддя, дотримання та утвердження принципу законності, а також виховання громадян у дусі поваги до закону, прав, честі й гідності інших осіб.

Міжнародні стандарти діяльності адвокатури ґрунтуються на принципах незалежності адвокатів у процесі виконання ними професійних функцій, насамперед від органів державної влади, забезпечення законності й конфіденційності адвокатської діяльності, високого рівня професійної компетентності, а також чесності та гідної поведінки адвокатів.

«Особливою професійною рисою адвоката є його висока моральність. Адвокат має бути чесним і порядним; не вдаватися до омани, погроз, шантажування, підкупу, використання тяжких матеріальних чи особистих обставин інших осіб або інших протизаконних засобів для досягнення

своєї професійної чи особистої мети. Адвокат повинен, дбаючи про престиж свого звання, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, по можливості зберігати самоконтроль і витримку, під час здійснення своєї професійної діяльності мати пристойний зовнішній вигляд»³⁷.

Варто наголосити на окремих етичних аспектах взаємин між адвокатами.

Адвокат не повинен допускати стосовно іншого адвоката:

- висловлювань, що принижують його честь та гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних та принизливих висловів;
- поширення свідомо неправдивих відомостей про нього;
- спроб схилити клієнта іншого адвоката до розірвання з ним договору про надання професійної правничої допомоги;
- спілкування з клієнтом іншого адвоката без згоди останнього з приводу доручення, яке їм виконується;
- намагань схилити до укладення договору про надання професійної правничої допомоги особу, яка прийшла до іншого адвоката;
- навмисного введення іншого адвоката в оману стосовно справи, в судовому розгляді якої вони обидва беруть участь, щодо місця і часу проведення судових засідань, результатів розгляду справи судами різних інстанцій, наявності доказів, що в дійсності не існують, намірів свого клієнта, які стосуються предмета спору та ведення справи, умов мирової угоди, що пропонується.

Допустимими формами реагування адвоката на незаконну або неетичну поведінку іншого адвоката, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання, бюро, органів адвокатського самоврядування або адвокатури як такої, слід вважати звернення (заяви, скарги) до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями стосовно адвокатів, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених законодавством України.

Кожен адвокат має вжити заходів щодо мирного врегулювання конфлікту з участю іншого адвоката. В разі ініціації адвокатом дисциплінарного провадження стосовно іншого адвоката він має попередньо повідомити про це Раду адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно

³⁷ Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Х. : Право, 2004. 176 с.

з відомостями в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціацію адвокатів чи правове товариство відповідної держави для пошуку шляхів мирного залагодження конфлікту.

За виникнення конфлікту між адвокатами, наслідком якого є звернення одного з них зі скаргою до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, адвокат, який ініціював звернення, зобов'язаний надати докази того, що ним вжиті заходи щодо мирного врегулювання такого конфлікту, зокрема, документи, що свідчать про звернення останнього до Ради адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно з відомостями в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціації адвокатів чи правового товариства відповідної держави.

Адвокат повинен уникати розголосу в засобах масової інформації або поширення іншим способом (в тому числі за допомогою мережі Інтернет, соціальних мереж) відомостей, що принижують честь та гідність іншого адвоката, ганьблять його чи адвокатське бюро/адвокатське об'єднання або адвокатуру України. Не повинен обговорювати з клієнтами обставини, що стосуються особистого життя іншого адвоката, його матеріального стану, походження, національної належності та інші обставини відносно адвоката, які не стосуються суті доручення, а також не може вдаватись до антиреклами стосовно іншого адвоката або використовувати цей метод при рекламуванні своєї діяльності.

4.2. Етичний аспект взаємодії адвоката з клієнтами

Адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги.

«Договір про надання правової допомоги – договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена договором»³⁸.

³⁸ Договір про надання правової допомоги. 2012. *Верховна Рада України. Законодавство України. Термінологія законодавства*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/en/33587> (Дата звернення 18.08.2025).

Договір про надання правової допомоги може укладатись клієнтом або на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладення та змісту контрактів з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги³⁹.

Якщо договір про надання правничої допомоги укладається на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах, адвокат зобов'язаний отримати підтвердження згоди самого клієнта на надання йому професійної правничої допомоги цим адвокатом лише у випадках, прямо передбачених законодавством.

На вимогу клієнта до укладення договору адвокат повинен поінформувати його про наявність у себе відповідної кваліфікації для ведення конкретної справи, а також про обставини, які можуть призвести до виникнення конфлікту інтересів.

Адвокат має право відмовитися від прийняття доручення клієнта з будь-яких підстав і без обов'язку їх обґрунтовувати. Водночас, погоджуючись на надання професійної правничої допомоги, адвокат повинен об'єктивно оцінити власні можливості щодо належного виконання доручення. Він не повинен братися за ведення справи, яка виходить за межі його професійної компетенції, без залучення іншого адвоката, що володіє необхідними знаннями та досвідом, за згодою клієнта. Адвокат, який здійснював захист особи на стадії досудового розслідування на підставі договору або за дорученням органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, має право відмовитися від подальшого здійснення захисту цього клієнта в суді.

Адвокат зобов'язаний належно інформувати клієнта про перебіг і особливості ведення дорученої справи, зокрема щодо сформованої правової позиції. До підписання договору про надання професійної правничої допомоги адвокат повинен з'ясувати всі відомі клієнту обставини, які можуть вплинути на визначення правової позиції та її зміст, а також витребувати й проаналізувати всі відповідні документи, що перебувають у розпорядженні клієнта. Якщо після цього адвокат дійде

³⁹ Про безоплатну правничу допомогу : Закон України. Редакція Закону № 3022-IX від 10.04.2023. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

висновку про наявність фактичних і правових підстав для виконання доручення, він має об'єктивно та неупереджено повідомити про це клієнта, окресливши орієнтовний обсяг і тривалість роботи, а також можливі правові наслідки досягнення бажаного для клієнта результату.

За етичними стандартами адвокат повинен неупереджено й об'єктивно повідомити клієнту наявність відомих йому фактичних і правових підстав, які можуть позитивно або негативно впливати на ймовірне виконання певного доручення, і поінформувати в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, що бажає клієнт.

Адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги. Також він не має права прийняти доручення, якщо конфлікт інтересів пов'язаний з тим, що адвокат отримав від іншого клієнта конфіденційну інформацію, що охоплюється предметом адвокатської таємниці або захищається законодавством в інший спосіб, яка має перспективу бути використаною при наданні правової допомоги новому клієнту.

За етичними засадами адвокат може виступати посередником між клієнтами за умови, якщо:

- між інтересами клієнтів немає конфлікту, або за наявності письмової згоди обох (всіх) клієнтів, інтереси яких представляє адвокат та які є суперечливими;

- адвокат пояснить кожному з клієнтів сутність відносин посередництва і отримає згоду кожного з клієнтів на їх одночасне представництво;

- адвокат має достатні підстави вважати, що він зможе зберегти об'єктивність за одночасного представництва інтересів клієнтів і щодо кожного з них виконати свої професійні обов'язки відповідно до законодавства.

Такі вимоги не поширюються на виконання адвокатом функцій медіатора. В цьому випадку дії адвоката мають відповідати міжнародно-визнаним етичним засадам медіації, а також основним принципам адвокатської етики.

Адвокат не повинен приймати доручення, виконання якого може призвести до розголошення відомостей, що становлять предмет

адвокатської таємниці, крім випадків наявності письмової згоди клієнта, зацікавленого в збереженні конфіденційності такої інформації⁴⁰.

У випадку відмови від прийняття доручення, адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації, що стала йому відома від клієнта або іншої особи, яка звернулась в інтересах клієнта з пропозицією укладення договору. Отримані в процесі цього відомості утворюють окремий предмет адвокатської таємниці.

Необхідно дотримуватися принципу поваги до інших адвокатів. До укладення договору з клієнтом адвокат повинен з'ясувати у нього, чи він не пов'язаний чинним договором з іншим адвокатом на виконання тотожного або такого, що частково збігається за обсягом, доручення.

Неприпустимо прямо або опосередковано схилити клієнта до зміни адвоката, якщо немає об'єктивних підстав вважати, що подальше надання правової допомоги клієнту іншим адвокатом. При заміні адвоката новий адвокат не несе відповідальність у зв'язку з виплатою гонорару і компенсацій іншому адвокату.

Важливо акцентувати на тому, що адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до надання завідомо неправдивих показань, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству⁴¹.

Важливим є питання гонорару, що є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої допомоги клієнту.

Розмір гонорару визначається за погодженням адвоката з клієнтом. Адвокат має право у розумних межах визначати розмір гонорару,

⁴⁰ Правила адвокатської етики. (Зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

⁴¹ Там само.

зважаючи на власні міркування. У встановленні розміру гонорару можуть урахуватися складність справи, кваліфікація, досвід і завантаженість адвоката та інші обставини. Погоджений адвокатом з клієнтом або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розмір гонорару може бути змінений лише за взаємною домовленістю. За виникнення особливих за складністю доручень клієнта або у випадку збільшення затрат часу і обсягу роботи адвоката на фактичне виконання доручення, розмір гонорару може бути збільшено за взаємною домовленістю.

Адвокат, який надає безоплатну правову допомогу, отримує винагороду виключно за рахунок держави у порядку та розмірах, установлених законодавством.

Також адвокат має право, окрім гонорару, стягувати з клієнта або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, кошти, необхідні для покриття витрат, пов'язаних із виконанням доручення.

Клієнт або особа, яка уклала договір в інтересах клієнта, має право розірвати договір з адвокатом в односторонньому порядку на умовах, передбачених договором. Клієнт або особа, яка уклала договір в інтересах клієнта, зобов'язаний сплатити адвокату гонорар за всю роботу, що була виконана (надані послуги) чи підготовлена до виконання, а також компенсувати усі витрати за цим договором. Розірвання договору про надання правової допомоги з ініціативи клієнта або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, не є показником незадовільної роботи адвоката.

Зазначимо, що адвокат має право в будь-який час достроково розірвати договір з клієнтом або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, в односторонньому порядку на умовах передбачених договором.

У випадку, коли в процесі виконання доручення клієнта адвокат дізнався про існування конфлікту інтересів між інтересами цього та інших клієнтів, а також інших осіб, він повинен розірвати договір з клієнтом, якщо не буде отримано відповідної письмової згоди клієнта, або осіб, зацікавлених у збереженні конфіденційної інформації, на подальше представництво його інтересів цим адвокатом або на розголос конфіденційної інформації.

Безперечно, варто пам'ятати про етичні аспекти відносин адвоката з недієздатним (обмежено, частково дієздатним) клієнтом.

Недієздатність (обмежена, часткова дієздатність) клієнта, або його фактично знижена здатність адекватно оцінювати дійсність, сама собою не

може бути підставою, що виправдовує невиконання (неналежне виконання) адвокатом своїх професійних обов'язків стосовно такого клієнта.

Якщо через вік, психічне захворювання, інші об'єктивні причини у клієнта знижена можливість приймати виважені рішення, пов'язані зі змістом доручення, адвокат повинен намагатися підтримувати з ним нормальні стосунки, що відповідають вимогам Правил адвокатської етики.

Якщо клієнт у встановленому законом порядку визнаний недієздатним (обмежено дієздатним) і над ним встановлено опіку (піклування), або якщо клієнт є неповнолітнім, й інтереси клієнта, відповідно, представляє законний представник (або опікун, піклувальник), який свідомо для адвоката діє на шкоду законним інтересам неповнолітнього (підопічного), адвокат повинен⁴²:

- відмовитись від прийняття (або, відповідно, продовження виконання) доручення, яке може завдати шкоди інтересам неповнолітнього (підопічного);

- вжити всіх доступних йому заходів для захисту законних інтересів клієнта;

- поставити органи опіки та піклування до відома щодо зазначених дій опікуна (піклувальника) недієздатного (обмежено дієздатного) клієнта або законних представників (опікуна) неповнолітнього.

У відносинах щодо надання професійної правничої допомоги клієнту-юридичній особі адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і відповідному визначенні порядку реалізації своїх обов'язків має зважати на таке: для цілей передбаченої законодавством та етичними нормами взаємодії з клієнтом (узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, інформування про хід виконання доручення тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала договір про надання професійної правничої допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа, зазначена в договорі; носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні професійної правничої допомоги, є юридична особа.

⁴²Правила адвокатської етики. (Зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

4.3. Дисциплінарна відповідальність адвоката

Дисциплінарним провадженням визнається процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознаки дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним проступком адвоката є⁴³:

- порушення вимог несумісності;
- порушення присяги адвоката України;
- порушення правил адвокатської етики;
- розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Визнання інших діянь дисциплінарним проступком адвоката та притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за їх вчинення не допускається.

Не може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо не було вчинено дисциплінарного проступку.

Не допускається зловживання правом на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, зокрема ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав, і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності.

Дисциплінарне провадження щодо адвоката здійснюється за спеціально встановленою процедурою. Адвокат вважається таким, що не вчинив дисциплінарного проступку, і не може бути притягнутий до

⁴³ Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність. Затверджене рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 року № 120 із змінами та доповненнями, внесеними рішенням Ради адвокатів України від 02.04.2025. № 46. URL: <https://vkdk.org/wp-content/uploads/2022/04/Pologennja-120.pdf>

дисциплінарної відповідальності доти, доки його вина не буде доведена у передбаченому законом порядку та підтверджена рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Водночас адвокат не зобов'язаний доводити власну невинуватість.

Обов'язок доведення факту вчинення адвокатом дисциплінарного проступку покладається на особу, яка ініціює дисциплінарне провадження. Звинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви щодо доведеності вини адвоката підлягають тлумаченню на його користь.

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

За виникнення конфлікту між адвокатами, наслідком якого є звернення одного з них зі скаргою до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, адвокат, який ініціював звернення, зобов'язаний надати докази того, що ним вжиті заходи мирного врегулювання такого конфлікту, зокрема, документи, що свідчать про звернення останнього до Ради адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно з відомостями в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави-асоціації адвокатів чи правового товариства відповідної держави.

Усі заяви (скарги) підлягають обов'язковому прийняттю без здійснення їх реєстрації. Заяви, що відповідають вимогам до заяви, підлягають обов'язковій реєстрації та розгляду. Забороняється відмова в прийнятті, реєстрації та розгляді заяви з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина, незнання мови звернення, інші дискримінаційні ознаки.

Заява, яка відповідає вимогам до заяви і може мати наслідком дисциплінарну відповідальність адвоката, реєструється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та не пізніше трьох днів з дня її надходження передається до дисциплінарної палати для перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката.

У разі звернення із заявами щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, або якщо скаржниками виступають адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, заява не пізніше трьох днів з дня її надходження передається до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури в особі її Голови, з метою забезпечення неупередженості та об'єктивності при розгляді заяв, з урахуванням наближеності територіального розміщення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, не пізніше трьох днів з дня надходження заяви приймає рішення про перерозподіл та направлення таких скарг для розгляду до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури іншого регіону, ніж регіон, в якому зазначений адвокат входить до складу органів адвокатського самоврядування. Отримавши від Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури таку заяву, Голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону перевіряє її на відповідність вимогам законодавства та приймає рішення про її подальший розгляд.

Голова дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не пізніше трьох днів з дня надходження заяви на дії адвоката доручає одному із членів дисциплінарної палати провести перевірку відомостей, викладених у скарзі.

За виникнення конфлікту між адвокатами, наслідком якого є звернення одного з них зі скаргою до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, адвокат, який ініціював звернення, зобов'язаний надати докази того, що ним вжиті заходи мирного врегулювання такого конфлікту, зокрема, документи, що свідчать про звернення останнього до Ради адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно з відомостями в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціації адвокатів чи правового товариства відповідної держави.

Дисциплінарна справа стосовно адвоката порушується за наявності в діях адвоката ознак дисциплінарного проступку.

Дисциплінарна справа стосовно адвоката має бути розглянута дисциплінарною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не пізніше тридцяти днів з дня її порушення. До строку

розгляду дисциплінарної справи не включається і перебіг строків зупиняється на термін хвороби чи відпустки адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарне провадження, а також термін, на який розгляд справи було зупинено.

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

1) попередження;

2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;

3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України;

4) для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Рішення у дисциплінарній справі має бути вмотивованим. Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини.

4.4. Міжнародні стандарти адвокатської етики

З 2012 року в Україні здійснюється комплексне впровадження міжнародних і європейських стандартів адвокатської діяльності в національну правову систему. У результаті цього процесу на сьогодні вже сформовано сучасні національні стандарти, що регулюють організацію та функціонування адвокатури, які ухвалені компетентними державними органами та органами адвокатського самоврядування. Ці стандарти ґрунтуються на міжнародних і регіональних підходах до адвокатської діяльності з урахуванням національних особливостей, усталених традицій і практик здійснення правничої професії в Україні. Такі загальновизнані міжнародні та європейські принципи, як незалежний характер системи підвищення кваліфікації, дотримання етичних норм адвокатської професії та інші, вже тривалий час є обов'язковими для українських адвокатів. Водночас окремі національні стандарти, запозичені з міжнародних і європейських правових актів, є порівняно новими для вітчизняного правового середовища. Серед них – недержавний статус інституту адвокатури, самоврядність адвокатської діяльності, обов'язок безперервного професійного розвитку адвокатів, гарантії незалежності та свободи професії, недопущення

дискримінації при доступі до адвокатської діяльності, спеціальний правовий статус адвоката, забезпечення доступності адвокатських послуг, дисциплінарна відповідальність та вимоги до професіоналізму адвокатів⁴⁴.

Міжнародні стандарти організації та функціонування адвокатури являють собою норми міжнародного права, які встановлюють основні вимоги до побудови адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, а їх конкретизація відбувається в межах національних правових систем різних держав. Такі стандарти схвалені та визнані на міжнародно-правовому рівні й використовуються як орієнтири для оцінки стану правового регулювання в окремих країнах. Вони дають змогу визначити рівень реалізації завдань адвокатури та якість надання правової допомоги в державі.

Систему міжнародних стандартів адвокатської діяльності слід розуміти як упорядковану структуру взаємопов'язаних норм міжнародного права, що визначають сутність адвокатури, а також її правові та морально-етичні засади. Як і будь-яка інша система, сукупність міжнародних стандартів адвокатури є цілісним комплексом елементів, наділених системоутворювальними властивостями. Кожен міжнародний стандарт у сфері організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності існує лише у взаємозв'язку з іншими, водночас виокремлюючись як самостійний елемент системи, що відображає окрему ідею та має власне змістове наповнення. У цілому ж система міжнародних стандартів адвокатури повинна розглядатися як єдність взаємодіючих складових, різних за змістом, але взаємоузгоджених. Цілісність цієї системи забезпечується наявністю стійких і суттєвих зв'язків між її елементами.

Зміст етичної норми набуває загальнообов'язкового юридичного характеру лише за умови її закріплення у правовій нормі. Водночас, з огляду на багатоманітність етичних приписів, очевидно, що не всі з них можуть бути формалізовані у законодавстві.

Так, у Основних принципах щодо ролі юристів, ухвалених Восьмим конгресом ООН з питань запобігання злочинності та поведження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.), передбачено,

⁴⁴ Вільчик Т., Святоцька В. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. *Право України*. 2019. № 12. С. 54-69.

що юристи за будь-яких обставин зобов'язані дотримуватися честі та гідності, притаманних їхній професії як відповідальним учасникам здійснення правосуддя (п. 12). Крім того, під час захисту прав клієнтів і обстоювання інтересів правосуддя юристи мають сприяти забезпеченню прав людини й основоположних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, а також у всіх випадках діяти незалежно, сумлінно, відповідно до закону та загально визнаних норм професійної етики (п. 14)⁴⁵.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства, прийнятий у Страсбурзі в жовтні 1988 року, наголошує на особливому значенні ролі адвоката в правовому суспільстві. У пункті 1.1 зазначається, що обов'язки адвоката не зводяться виключно до добросовісного виконання професійних функцій у межах закону. Адвокат повинен діяти в інтересах права загалом так само, як і в інтересах осіб, чиї права та свободи йому доручено захищати. У зв'язку з цим на адвоката покладається сукупність обов'язків як правового, так і морального характеру. Такі обов'язки нерідко перебувають у суперечності між собою та умовно поділяються на зобов'язання⁴⁶:

- перед клієнтом;
- перед судом та іншими органами державної влади, з якими адвокат взаємодіє як представник або довірена особа клієнта;
- перед суспільством, для якого існування незалежної та вільної адвокатської професії поряд із дотриманням правових норм є однією з ключових гарантій захисту прав людини від надмірного втручання державної влади та інших суспільних інтересів.

⁴⁵ Основні принципи стосовно ролі юристів, прийняті восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності і поведження з правопорушниками. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/Basic%20principles%20regarding%20the%20role%20of%20lawyers_07091990.pdf (дата звернення: 14.08.2025)

⁴⁶ Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. Верховна Рада України. Законодавство України. 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

Завдання і вправи

Завдання 1. Складіть таблицю «Етичні норми адвоката» із зазначенням методологічних підходів до дослідження вказаного явища.

Завдання 2. Порівняйте за сутністю та змістом етичні основи професійної діяльності та особистого життя адвоката.

Завдання 3. Дослідіть особливості етичних меж захисту.

Питання для самоконтролю

1. Що слід розуміти під терміном «професійна деформація»?
2. Які фактори професійної діяльності (зовнішні та внутрішні) можуть стати причинами деформаційних процесів?
3. В яких формах може виявлятися професійна деформація в діяльності представників різних юридичних спеціальностей?
4. Які соціальні умови та фактори використовуються для профілактики професійної деформації працівників та підвищення рівня їхньої професійної свідомості?
5. Дайте визначення правового етичного статусу адвоката в Україні.
6. Яка роль професійної етики в діяльності адвокатів?
7. Які етичні принципи регламентує Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»?
8. У чому полягає суть основних моральних проблем у діяльності адвоката?
9. Чому принцип незалежності вважається одним з основних у професії адвоката?
10. Які вимоги принципу конфіденційності?
11. У чому полягають принципи сумлінності і чесності професійної етики адвоката?

Тема 5

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА НОТАРІУСА

План

- 5.1. Поняття та основні принципи професійної етики нотаріуса
- 5.2. Морально-етична поведінка нотаріуса
- 5.3. Міжнародна практика реалізації основних етичних принципів у діяльності нотаріату

5.1. Поняття та основні принципи професійної етики нотаріуса

Нотаріат в Україні – це «система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності»⁴⁷.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

На нотаріусів, які здійснюють діяльність у державних нотаріальних конторах або працюють як приватні нотаріуси, законодавством може бути покладено виконання інших, ненотаріальних дій, спрямованих на надання їм юридичної сили. Також нотаріуси мають право здійснювати процедуру медіації відповідно до вимог закону за умови проходження ними базового навчання медіатора.

Державне регулювання у сфері нотаріальної діяльності охоплює визначення вимог до осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, а також порядок її зупинення чи припинення, включно з анулюванням свідоцтва на право здійснення такої діяльності. Воно також передбачає здійснення контролю за організацією роботи нотаріату, проведення перевірок діяльності нотаріусів, дотримання ними встановленого порядку вчинення нотаріальних дій та правил ведення нотаріального діловодства. Крім того, державою визначаються органи та

⁴⁷ Про нотаріат : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

посадові особи, уповноважені вчиняти нотаріальні дії й здійснювати контрольні функції, встановлюються розміри державного мита, що справляється державними нотаріусами, перелік і вартість додаткових правових та технічних послуг, не пов'язаних безпосередньо з нотаріальними діями, а також правила професійної етики нотаріусів.

Нагляд за організацією нотаріату, перевірка діяльності нотаріусів і контроль за дотриманням ними вимог законодавства у сфері вчинення нотаріальних дій здійснюються Міністерством юстиції України та його територіальними підрозділами.

Нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім виконання функції медіатора, викладацької, наукової і творчої діяльності, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів.

5.2. Морально-етична поведінка нотаріуса

Правила професійної етики нотаріусів України затверджені Наказом Міністерства юстиції України 07.06.2021 № 2039/5.

Ці Правила розроблено відповідно до Закону України «Про нотаріат» і визначають основні принципи та вимоги до професійної етики нотаріуса, морально-етичні стандарти поведінки, якими нотаріус повинен керуватися у відносинах з державними органами, фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами, Нотаріальною палатою України при здійсненні ним своїх професійних обов'язків.

Правила є обов'язковими для нотаріусів, а також поширюються на їхніх помічників, консультантів державних нотаріальних контор та нотаріальних архівів.

Порушення Правил тягне за собою відповідальність, визначену Законом України «Про нотаріат», Статутом Нотаріальної палати України та Правилами професійної етики нотаріусів України.

Принципи професійної етики нотаріуса – «норма поведінки нотаріуса у суспільстві та у спілкуванні при здійсненні професійної діяльності, а також у відносинах з фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами, професійним об'єднанням нотаріусів, органами влади тощо»⁴⁸.

Професійна етика нотаріуса України ґрунтується на принципах:

- публічності;
- незалежності та неупередженості;
- законності;
- доступності;
- безпосередності;
- нотаріальної таємниці та конфіденційності;
- чесності;
- сумлінності;
- поваги до професії.

Нотаріус зобов'язаний здійснювати свою діяльність відповідно до складеної присяги, діяти в інтересах особи, суспільства та держави, неухильно дотримуватися норм законодавства й підтримувати бездоганну репутацію та авторитет професії. У своїй роботі нотаріус має сприяти утвердженню принципу верховенства права, формуванню поваги до закону та довіри до справедливості. Професійна поведінка нотаріуса повинна бути гідною, а будь-які дії, методи чи переконання, здатні завдати шкоди іміджу нотаріальної діяльності або поставити під сумнів його служіння суспільним інтересам, є неприпустимими.

Як правник, нотаріус повинен утримуватися від дій чи бездіяльності у взаємовідносинах з Міністерством юстиції України та Нотаріальною палатою України, які можуть свідчити про зловживання процесуальними правами.

Нотаріус зобов'язаний забезпечувати належний рівень професійної підготовки шляхом постійного вдосконалення якості нотаріальних дій і надання інших правових послуг у межах своїх повноважень або визначених законом обов'язків.

⁴⁸ Правила професійної етики нотаріусів України. Затверджені Міністерством юстиції України № 759/36381 від 07 червня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>

Для ефективного здійснення професійної діяльності нотаріус повинен систематично оновлювати свої знання, бути обізнаним із сучасними змінами та нововведеннями у сфері нотаріату й підтримувати необхідний рівень фахової компетентності.

У своїй роботі нотаріус має залишатися незалежним і самостійним, керуючись виключно вимогами закону та професійними стандартами.

Нотаріус при здійсненні професійної діяльності повинен дотримуватися заповідей, заявлених на пленарному засіданні 89 Міжнародного конгресу Латинського Нотаріату в Мексиці в 1965 році⁴⁹.

Нотаріус здійснює незалежну професійну діяльність в межах делегованих йому державою повноважень.

Публічний характер нотаріальної діяльності полягає в тому, що нотаріус здійснює нотаріальні дії та надає правову допомогу в межах повноважень, наданих йому державою. Вчинені нотаріусом дії офіційно визнаються державою, що надає їм підвищену доказову та виконавчу силу на майбутнє й не потребує додаткового підтвердження, за винятком випадків їхнього визнання недійсними в судовому порядку.

Під час здійснення нотаріальних дій нотаріус зобов'язаний дотримуватися принципу неупередженості. Його професійна незалежність означає відсутність будь-якого зовнішнього тиску, стороннього впливу або незаконного втручання у здійснення нотаріальної діяльності. Нотаріус не має права вчиняти дії, які можуть поставити під сумнів його об'єктивність, незалежність чи безсторонність.

У своїй роботі нотаріус повинен протидіяти будь-яким формам неправомірного впливу, зберігати принциповість у виконанні професійних обов'язків, відстоювати свої професійні права та ефективно реалізовувати їх в інтересах учасників правовідносин. Він також зобов'язаний утримуватися від компромісів, здатних зашкодити його професійному авторитету, уникати будь-якого впливу на сторони нотаріального процесу та не допускати проявів дискримінації.

Особлива увага приділяється недопущенню впливу особистих інтересів нотаріуса або інтересів заінтересованих осіб на виконання ним своїх службових функцій. Нотаріус повинен завчасно вживати заходів для запобігання конфлікту інтересів, а у разі його виникнення – забезпечити належне врегулювання.

⁴⁹ Статут Міжнародного конгресу Латинського Нотаріату. 2015. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/StatutesUINLua-2.pdf>

Здійснюючи професійну діяльність, нотаріус зобов'язаний діяти відповідно до чинного законодавства України, сприяти утвердженню принципів верховенства права та законності, а також використовувати свої знання й фахові навички для належного захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Нотаріус повинен забезпечувати розумну доступність для заінтересованих осіб і за неможливості надати відповідь на звернення у встановлений строк повідомити про це заявника. Він зобов'язаний у повному обсязі роз'яснити особі зміст і значення наданих професійних послуг, а також за її запитом надати інформацію про всі платежі, пов'язані з учиненням нотаріальної дії.

Важливим обов'язком нотаріуса є інформування особи, яка звернулася, про вартість своїх послуг. Розмір оплати визначається після встановлення повного переліку необхідних дій і документів. У разі прогнозованого збільшення вартості нотаріус зобов'язаний завчасно повідомити про це клієнта. Крім того, нотаріус має забезпечити відкритість і доступність інформації про нотаріальну діяльність у межах та порядку, визначених законодавством України.

Безпосередність здійснення нотаріальної діяльності передбачає виключно особисте спілкування з особою, яка звернулася за консультацією та/або наданням правової допомоги, та власноручне підписання вчиненої нотаріусом нотаріальної дії з використанням лише власної гербової печатки.

Передача повноважень, які належать виключно до компетенції нотаріуса, є порушенням правил професійної етики та тягне за собою відповідальність, передбачену цими Правилами.

Розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, заборонено, окрім випадків, установлених Законом України «Про нотаріат».

Нотаріус повинен уникати розмов стосовно особи, яка до нього звернулася за наданням консультації та/або правової допомоги, а також вчиненої відносно неї нотаріальної дії.

Нотаріусу забороняється використовувати відомості конфідентційного характеру так, що може завдати шкоди особі, яка звернулася за нотаріальними послугами, або з метою отримання прямої чи опосередкованої вигоди для себе чи третіх осіб. Він зобов'язаний застерігати сторони правочину від неправомірного використання та розголошення конфіденційної інформації іншим особам.

Нотаріус не має права передавати стороннім особам особистий ключ чи пароль, що використовуються для накладання кваліфікованого електронного підпису, а також будь-які інші засоби електронної ідентифікації. Особистий ключ електронного підпису підлягає обов'язковому збереженню в таємниці. Крім того, нотаріус повинен забезпечити дотримання режиму конфіденційності та нотаріальної таємниці своїми помічниками, консультантами, працівниками державних нотаріальних контор і нотаріальних архівів.

Нотаріус зобов'язаний створити належні умови для зберігання документів, що перебувають у його розпорядженні та містять відомості, які становлять нотаріальну таємницю, з метою унеможливлення доступу до них сторонніх осіб без його відома. Принцип конфіденційності поширюється без обмеження у часі.

У професійній діяльності нотаріус має керуватися принципами справедливості, об'єктивності та добросовісності, не допускати введення в оману щодо рівня власної компетентності чи якості наданих послуг. Він повинен своєчасно повідомляти особу, яка звернулася, про перелік документів, необхідних для законного та достовірного вчинення нотаріальної дії.

Нотаріусу забороняється використовувати у власних інтересах грошові кошти, цінні папери або документи, прийняті ним на зберігання чи вилучені під час здійснення заходів щодо охорони спадкового майна померлих осіб, у тому числі шляхом їх інвестування на власний розсуд.

У своїй діяльності нотаріус не має права застосовувати обман, погрози, шантаж, підкуп або користуватися складним матеріальним чи особистим становищем осіб для досягнення професійних або особистих цілей. Він повинен постійно працювати над оновленням знань та підвищенням рівня професійної підготовки.

Нотаріус зобов'язаний надавати правову допомогу фізичним і юридичним особам сумлінно та кваліфіковано, що передбачає належне знання норм права та наявність практичного досвіду їх застосування. Також він повинен забезпечувати відповідний рівень фахової підготовки своїх помічників і працівників.

Під час виконання професійних обов'язків нотаріусу забороняється безпідставно порушувати встановлений режим роботи, вимоги до приміщення та технічного забезпечення робочого місця, необґрунтовано відмовляти у виїзді до осіб у випадках, передбачених законом, бути

відсутнім на робочому місці без поважних причин, передавати свої повноваження щодо вчинення нотаріальних дій працівникам, а також здійснювати прийом громадян у нетверезому стані, палити під час прийому чи виявляти неповагу до осіб, з якими він взаємодіє у процесі професійної діяльності.

У разі порушення правил сумлінної професійної поведінки нотаріус зобов'язаний у найкоротший строк усунути їх наслідки, зокрема вжити заходів для врегулювання конфліктів і відновлення суспільної довіри.

Своєю професійною діяльністю та особистою поведінкою нотаріус має утверджувати повагу до нотаріальної професії та професійної спільноти, сприяти збереженню й підвищенню її авторитету.

Дбаючи про престиж професії, нотаріус повинен дотримуватися високої культури поведінки, бути стриманим, тактовним, коректним, зберігати самовладання та мати охайний зовнішній вигляд.

Нотаріусу забороняється вчиняти дії, спрямовані на обмеження прав осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, а також порушувати професійні права нотаріуса чи незалежність нотаріальної діяльності загалом.

Своєю діяльністю нотаріус повинен сприяти формуванню позитивної суспільної думки про нотаріальну професію та розвитку правових відносин у суспільстві в межах наданих йому законом повноважень.

Нотаріусу забороняється використовувати надані йому повноваження з метою одержання неправомірної вигоди, а також приймати обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе або інших осіб.

Нотаріус не має права займатися підприємницькою чи адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі чи службі в органах місцевого самоврядування, працювати у штаті інших юридичних осіб або виконувати іншу оплачувану роботу, за винятком викладацької, наукової, творчої діяльності та участі у професійному самоврядуванні нотаріусів.

У своїй діяльності нотаріус зобов'язаний сумлінно, гідно та відповідально виконувати покладені на нього професійні обов'язки.

Діями нотаріуса, які принижують професійну гідність, є:

- наполегливе і неодноразове пропонування своїх професійних послуг;
- надання юридичної допомоги шляхом шахрайських або інших незаконних дій;
- вчинення або участь у вчиненні незаконних дій;

- використання для особистих цілей грошей, цінних паперів, прийнятих на зберігання або вилучених під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна померлих громадян;

- домовленість з іншими особами про розподіл або передачу коштів, одержаних за вчинення нотаріальних дій;

- самостійне або за допомогою третіх осіб створення умов, в яких особи, щодо яких вчиняється нотаріальна дія, не мають вибору умов, місця вчинення, вартості необхідної їм нотаріальної дії.

Нотаріус, як особа, якій держава і суспільство довірили виконання відповідальних функцій, зобов'язаний дотримуватися загальновизнаних норм професійної етики та моралі. У своїй діяльності він повинен запобігати виникненню конфліктів з особами, що звернулися по вчинення нотаріальних дій, а також із колегами. За виникнення появи спірних чи конфліктних ситуацій нотаріус має прагнути до їх мирного врегулювання шляхом переговорів, у тому числі за участю Нотаріальної палати України. Він також повинен утримуватися від будь-якої поведінки, зокрема зловживання алкоголем, наркотичними засобами чи аморальних вчинків, які можуть негативно вплинути на якість виконання професійних обов'язків або зашкодити професійній репутації.

Під час здійснення нотаріальної діяльності нотаріус зобов'язаний діяти як незалежний і неупереджений консультант, сумлінно та чесно виконувати свої функції, не втручаючись в особисті справи осіб з питань, що не належать до його професійної компетенції та не пов'язані з характером звернення. Він має визнавати право особи отримувати консультації з питань нотаріальних дій у інших нотаріусів або фахівців відповідного профілю та утримуватися від виконання обов'язків у разі наявності обставин, які можуть негативно вплинути на їх якість.

Нотаріус повинен будувати взаємовідносини з особою, яка звернулася, на засадах довіри, виявляти терпіння, ввічливість і тактовність у професійному та особистому спілкуванні, поважати законні інтереси інших осіб, дотримуватися культури мовлення, поведінки та належного зовнішнього вигляду.

У своїй діяльності нотаріус не має зазнавати тиску з боку третіх осіб або впливу політичних чинників, зобов'язаний суворо дотримуватися вимог законодавства та не допускати порушення прав і законних інтересів осіб, які до нього звернулися. Він повинен з повагою ставитися до моральних цінностей і особистих переконань заявників, враховуючи їх законні інтереси.

Нотаріус зобов'язаний надавати особі, яка звернулася, необхідні роз'яснення для правильного розуміння змісту та значення нотаріальної дії, інформувати про її характер, можливі правові наслідки, особливості здійснення та перелік дій, що підлягають виконанню, а також повідомляти про всі платежі, пов'язані з її вчиненням.

Нотаріус повинен поважати право особи на самостійний вибір нотаріуса. У разі здійснення нотаріальної діяльності кількома нотаріусами в одному приміщенні має бути забезпечена реальна можливість вільного вибору нотаріуса для особи, яка потребує вчинення нотаріальної дії.

Нотаріальна дія вчиняється нотаріусом за зверненням особи, за винятком випадків, коли закон прямо зобов'язує його відмовити у її вчиненні.

У взаємовідносинах із колегами нотаріус повинен виявляти повагу, доброзичливість і готовність до співпраці. У відносинах з Нотаріальною палатою України та її структурними підрозділами нотаріус зобов'язаний особисто брати участь у загальних зборах, заходах, що організуються палатою або її відділеннями, а також з'являтися за запрошенням керівних осіб і органів палати з питань, пов'язаних із виконанням професійних та членських обов'язків.

Нотаріус повинен своєчасно та достовірно відповідати на звернення і запити колег, що стосуються нотаріальної діяльності, надавати допомогу та ділитися професійним досвідом з молодшими колегами, керуватись принципами корпоративної солідарності та турботи про авторитет нотаріальної професії.

У взаєминах з колегами та нотаріальною спільнотою нотаріус не має права, характеризуючи власну кваліфікацію, принижувати професійну гідність або ділову репутацію інших нотаріусів, дискредитувати їх діяльність чи створювати перешкоди у здійсненні ними професійних обов'язків.

Забороняється недобросовісна конкуренція між нотаріусами.

Недобросовісною конкуренцією є дії або бездіяльність нотаріуса, спрямовані на перешкоджання вчиненню іншим нотаріусом нотаріальної дії, надання послуг правового характеру або виконанню покладених законом повноважень у сфері державної реєстрації, а також створення конкурентних умов в оплаті⁵⁰.

⁵⁰ Про нотаріат : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

Проявами недобросовісної конкуренції між нотаріусами вважається:

- ненадання іншому нотаріусу відомостей, інформації або документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії, що перешкоджає нотаріальній діяльності;

- примушування осіб користуватися своїми послугами;

- укладання будь-яких договорів з юридичними та/або фізичними особами з наданням їм переваг щодо черговості прийому, режиму роботи чи інших преференцій;

- одержання або виплата будь-яких винагород чи комісійних особам, пов'язаним з виконанням професійного обов'язку нотаріуса.

Нотаріус у будь-який спосіб не займається або не допускає рекламу, яка спрямована на приваблення осіб, які потребують вчинення нотаріальних дій, є хибною або може вводити в оману.

У публічних зверненнях або будь-яких інших інформаційних засобах нотаріуси повинні не допускати особистої реклами з порушенням етичних норм.

Нотаріусом щодо своєї професійної діяльності може надаватися інформація про:

- його професійну і академічну кваліфікацію;

- місце здійснення нотаріальної діяльності, режим роботи;

- телефонні номери і адресу електронної пошти;

- навчальні заклади, де нотаріус навчався, отриману ним освіту та підвищення кваліфікації;

- вчені та інші звання, нагороди, вчені праці, інші академічні заслуги і професійні досягнення нотаріуса;

- його членство в спілках, асоціаціях, участь у роботі їхніх органів;

- стаж роботи нотаріусом;

- іноземні мови, якими він володіє;

- зміну робочого місця нотаріуса або місцезнаходження нотаріальної контори;

- порядок вчинення певних видів нотаріальних дій та інші питання, пов'язані з виконанням повноважень, визначених законодавством, проектів документів, власну правову позицію з того чи іншого питання, положення чинного законодавства.

Вивіски, вказівники, що розташовані біля входу в будівлі, де розміщене робоче місце нотаріуса, нотаріальна контора, повинні відповідати вимогам, установленим Міністерством юстиції України.

Нотаріус не повинен подавати інформацію у формі пропаганди діяльності нотаріуса, спрямованої на отримання прибутку, через засоби масової інформації, телебачення, соціальні мережі, мережу Інтернет, відео, листівки, рекламні буклети, оголошення, дисконтні картки, плакати тощо.

Нотаріус не може надавати інформацію, що стосується оціночних характеристик нотаріуса, відгуків інших осіб про роботу нотаріуса, порівнянь з іншими нотаріусами та їхньої критики.

Виступ нотаріуса в засобах масової інформації від імені Нотаріальної палати України чи її відділення здійснюється за попереднім погодженням з президентом Нотаріальної палати України або головою відповідного відділення Нотаріальної палати України.

Нотаріус має право самостійно виступати на телебаченні, надавати інформацію в засобах масової інформації щодо порядку та підстав вчинення нотаріальних дій та інших повноважень згідно з чинним законодавством, виступати в дискусіях, пов'язаних із захистом гідності, честі та ділової репутації нотаріусів.

За невиконання або порушення цих Правил до нотаріуса застосовується один з таких заходів стягнення:

- зауваження;
- попередження;

- направлення Нотаріальною палатою України подання на розгляд Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю у зв'язку з порушенням нотаріусом цих Правил.

Порядок застосування заходів стягнення за порушення цих Правил встановлюється Нотаріальною палатою України.

5.3. Міжнародна практика реалізації основних етичних принципів у діяльності нотаріату

Міжнародним союзом нотаріату затверджені «Етика та правила організації нотаріату», що є розвитком і оновленням «Основних принципів нотаріальної системи латинського типу», затверджених Асамблеєю нотаріатів – членів Міжнародного союзу нотаріату (МСЛН – UINL) в Римі (Італія) 8 листопада 2005 року, та «Принципів нотаріальної етики», затверджених Асамблеєю нотаріатів-членів Міжнародного союзу нотаріату (UINL) в Мехіко-Сіті 17 жовтня 2004 року.

Це відповідає реальним потребам різних органів МСЛН (Комісії з міжнародного нотаріального співробітництва (CCNI), Комісії з нотаріальної етики (деонтології), Президентури і Адміністративного Секретаріату спільно з Консультативною комісією) і проханням декількох нотаріальних та ненотаріальних органів, що мають відношення до організації і діяльності нотаріусів.

Ці положення є універсальними і призначені для застосування до всіх нотаріатів-членів Міжнародного союзу нотаріату (UINL) або тих, хто хоче стати його членами.

Положення пропонують різні рівні застосування ⁵¹:

- у першому розділі (Принципи і організація нотаріату) положення, що описують суть нотаріату;

- у другому розділі (Відносини нотаріату з державою): положення, що визначають рамки нотаріату в судовій системі країни і її правовій системі;

- у третьому та четвертому розділах: деякі правила, які мають важливе значення для умов організації та здійснення діяльності нотаріату, такі як вимога приналежності до колективного органу, режим перевірки і нотаріальний контроль, нотаріальна відповідальність, конфіденційність, вільний вибір нотаріуса, система несумісності та інші правила, такі як економічна солідарність, продовження навчання, допомога хворому або відсутньому нотаріусу, які організовані по-різному, в залежності від нотаріатів;

- у п'ятому розділі: положення, що стосуються режиму порушень і видів санкцій, які повинні бути затверджені в кожній країні відповідно до виконання нотаріальної функції.

Таким чином, цей документ представлений як «модель», але модель відкрита, з набором правових та етичних норм (що часто важко відрізняються) і призначений для позначення напрямків діяльності нотаріатів, що входять до складу Міжнародного союзу нотаріату.

⁵¹ Етика та правила організації нотаріату. Міжнародний Союз нотаріату. *Нотаріальна палата України*. 2018. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%9C%D0%A1%D0%9B%D0%9D-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>

Завдання і вправи

Завдання 1. Проаналізуйте міжнародний досвід становлення і розвитку нотаріату у світовій практиці.

Завдання 2. Складіть порівняльну таблицю «Нотаріат в країнах Євросоюзу і в Україні» із зазначенням відмінностей і ризиків.

Завдання 3. Обґрунтуйте способи і підходи до вдосконалення нотаріату в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Що є правовою основою діяльності нотаріуса відповідно до Закону України «Про нотаріат»?

2. Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються?

3. Хто контролює дотримання етичних норм нотаріусом?

4. Чи має право нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, відмовити у вчиненні нотаріальної дії?

Тема 6

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (ПОЛІЦЕЙСЬКОГО)

План

- 6.1. Поняття, зміст і загальні особливості етичної поведінки працівника правоохоронного органу (поліцейського)
- 6.2. Етичні аспекти взаємодії поліцейського з громадськістю
- 6.3. Дисциплінарна відповідальність поліцейських
- 6.4. Етичні засади діяльності слідчого

6.1. Поняття, зміст і загальні особливості етичної поведінки працівника правоохоронного органу (поліцейського)

Система правоохоронних органів України характеризується значною різноманітністю та складною внутрішньою структурою, оскільки охоплює низку державних інституцій, наділених різними функціями у сфері охорони правопорядку, забезпечення публічної безпеки та захисту прав і свобод людини. Кожен із таких органів діє в особливих умовах, має власну компетенцію та специфіку службової діяльності, що зумовлює відмінності у вимогах до професійної поведінки й моральних орієнтирів їх працівників. У зв'язку з цим вироблення єдиних етичних засад, які б однаково повно охоплювали діяльність усіх правоохоронних органів, є доволі ускладненим.

З огляду на зазначене, обґрунтованим є зосередження дослідження на професійній етиці поліцейського як найбільш поширеного та соціально впізнаваного суб'єкта правоохоронної діяльності. Саме поліція найчастіше безпосередньо контактує із громадянами, реалізуючи владні повноваження у повсякденних життєвих ситуаціях, що істотно впливає на формування громадської думки щодо рівня законності, справедливості та ефективності державної влади.

Національна поліція України (поліція) – це «центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку»⁵².

⁵² Про Національну поліцію : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Поліцейський здійснює свою діяльність відповідно до основоположних принципів, які закріплені в Конституції України, Законі України «Про Національну поліцію», інших законодавчих актах України, а також у Правилах етичної поведінки поліцейських.

1. Принцип верховенства права

Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

2. Принцип дотримання прав і свобод людини

Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації.

Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених законодавством України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції.

3. Принцип законності

Поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України.

4. Принцип відкритості та прозорості

Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку.

5. Принцип політичної нейтральності

Поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Поліція у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань.

6. Принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства

Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.

7. Принцип безперервності

Поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського. Поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань з посиланням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня.

Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен⁵³:

- неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до законодавства України;

- поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися

⁵³ Правила етичної поведінки поліцейських : *Наказ Міністерства внутрішніх справ України* від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>

своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України;

- у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків;

- неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України, обмежень, пов'язаних зі службою в Національній поліції України, визначених законодавством України;

- виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку;

- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати;

- контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;

- мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;

- дотримуватись норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;

- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

- інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

Під час виконання службових обов'язків поліцейському заборонено:

- сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

- допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками;

- використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях;

- розголошувати та використовувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у тому числі після припинення служби в поліції, крім випадків, визначених законом;

- знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак (жетон), а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли поліцейський виконує службові обов'язки в режимі секретності в установленому законодавством України порядку;

- перебувати на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, уживати тютюнові вироби під час безпосереднього виконання службових обов'язків і в невстановленому місці.

Також поліцейський повинен дотримуватись субординації у стосунках з колегами, з повагою ставитись до старших за віком.

Важливо наголосити, що поліцейський не має права обмежувати свободу людини, крім як на підставах та в порядку, визначених законом. Поліцейський зобов'язаний пояснити затриманій особі зрозумілою для неї мовою підстави для затримання та права затриманої особи, надати можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, а також повідомити про факт затримання третій особі, яку повинна обрати затримана особа.

Поліцейський повинен забезпечити затриманому надання медичної допомоги за необхідності, заборонено катувати затриманих осіб, допускати жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, ставлення до них, а також повинен забезпечити людське ставлення та повагу до затриманої особи.

Поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу.

Парламентська асамблея Ради Європи 1979 року прийняла Декларацію про поліцію.

У Декларації зазначається, що⁵⁴:

1. Поліцейський повинен виконувати покладені на нього законом обов'язки щодо захисту своїх співгромадян та суспільства від насильства, пограбування та інших суспільно небезпечних дій, відповідно до законодавства.

2. Поліцейський повинен діяти чесно, неупереджено та з почуттям власної гідності. Зокрема, він має утримуватися від усіх проявів корупції та рішуче протидіяти їм.

3. Тортури та інші форми негуманного або принижуючого ставлення або покарання забороняються за будь-яких обставин.

4. Поліцейський має виконувати вказівки, видані належним чином його вищим керівництвом, але він повинен утримуватись від виконання вказівок, якщо йому відомо чи має бути відомо про те, що вони є незаконними.

5. Поліцейський повинен протидіяти фактам порушення закону. У випадку коли правопорушення може безпосередньо спричинити непоправну і серйозну шкоду, він повинен негайно вжити всіх можливих заходів щодо запобігання такого правопорушення.

6. За відсутності загрози заподіяння безпосередньої та непоправної шкоди він повинен вжити заходів щодо запобігання наслідків цього правопорушення чи його рецидиву та доповідати про ситуацію, що склалася, своєму безпосередньому керівництву. Якщо це не призведе до бажаних результатів, він може звернутися до вищого керівництва.

7. Жодні кримінальні та дисциплінарні заходи покарання не можуть бути застосовні щодо поліцейського, який відмовився виконувати незаконний наказ.

8. Поліцейський не повинен сприяти у розшуку, арешті, охороні або конвоюванні осіб, які, не будучи підозрюваними у вчиненні незаконних дій, все ж розшукуються, затримуються або переслідуються у зв'язку з їх расовою, релігійною чи політичною приналежністю.

9. Поліцейський має нести особисту відповідальність за свої дії та за незаконні дії чи бездіяльність, вчинені за його вказівкою.

10. Повинен існувати чіткий ланцюжок вказівок. Завжди повинна бути можливість встановлення керівника, відповідального за дії чи бездіяльність того чи іншого поліцейського.

⁵⁴ Декларація про поліцію. *Ліга-Закон*. 1978. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU79314>

11. Законодавство має передбачати систему правових гарантій та заходів, спрямованих на захист від шкоди, яка заподіяна діями поліції.

12. Під час виконання своїх обов'язків поліцейський повинен діяти рішуче для досягнення мети, запропонованої або допущеної законом, але водночас застосовувати силу лише в розумних межах.

13. Поліцейські повинні отримувати ясні та чіткі вказівки щодо порядку та обставин застосування зброї.

14. Поліцейський, який охороняє особу, яка потребує медичного догляду, повинен забезпечити такий догляд з боку медперсоналу та у разі необхідності вжити заходів щодо врятування життя та здоров'я цієї особи. Він повинен дотримуватися приписів лікарів та інших компетентних медичних працівників під час передачі затриманого під медичний нагляд.

15. Поліцейський повинен зберігати таємницю всіх секретних матеріалів, що стають йому відомі, якщо виконання обов'язків чи правові норми не наказують іншого.

16. Поліцейський, який виконує положення законодавства, має право на активну моральну та фізичну підтримку суспільства, якому він служить.

Поліцейський повинен пройти у повному обсязі загальну підготовку, професійну та службову підготовку, а також отримати відповідний інструктаж із соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини і, зокрема, Європейської конвенції з прав людини.

Професійні, психологічні та матеріальні умови, в яких поліцейський повинен виконувати свої обов'язки, не можуть порушувати його честь, гідність та неупередженість.

Поліцейський має право на підвищену заробітну плату з урахуванням особливих факторів несення служби, таких як підвищений ризик та ненормований робочий графік.

За відсутності загрози заподіяння безпосередньої та непоправної шкоди він повинен вжити заходів щодо запобігання наслідків цього правопорушення чи його рецидиву шляхом доповіді про ситуацію, що виникла, своїм безпосереднім керівникам. Якщо це не призведе до бажаних результатів, він може звернутися до вищого керівництва.

6.2. Етичні аспекти взаємодії поліцейського з громадськістю

Поліцейський виконує свої службові обов'язки в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямовує свою діяльність на задоволення їхніх потреб.

Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний⁵⁵:

- бути тактовним та доброзичливим;
- висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі;
- надати можливість особі висловити власну думку;
- до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя.

За будь-яких обставин і стосовно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

При зверненні до особи поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику. Поліцейський повинен бути коректним та не повинен допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен залишатися об'єктивним.

З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості.

Контроль за дотриманням етики поліцейським здійснюють керівників поліції.

Керівник органу (підрозділу) поліції зобов'язаний запобігати проявам неетичної поведінки своїх підлеглих поліцейських шляхом організації роботи з розвитку професійної етики, у тому числі через проведення навчань, інформаційно-роз'яснювальної роботи.

У разі виявлення корупційного правопорушення чи одержання інформації про вчинення такого правопорушення підлеглими, керівник зобов'язаний у межах своїх повноважень ужити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноважений орган у сфері протидії корупції.

⁵⁵ Декларація про поліцію. *Ліга-Закон*. 1978. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU79314>.

Керівник повинен:

- бути прикладом дотримання законодавства України, інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, професійно-етичних вимог, основних принципів професійної діяльності та правил поведінки поліцейських, а також вимагати їх дотримання від підлеглих;

- відповідати за віддані розпорядження і накази, наслідки їх реалізації, відповідність їх законодавству України;

- об'єктивно оцінювати виконання службових обов'язків підлеглими, а в разі порушення норм законодавства України або недотримання вимог – ініціювати притягнення їх до відповідальності згідно із законодавством України;

- заохочувати етичну поведінку;

- запобігати виникненню конфлікту інтересів у діяльності підлеглих, а в разі виникнення – сприяти його оперативному вирішенню.

Керівник органу (підрозділу) поліції не має права:

- перекладати свою відповідальність на підлеглих;

- використовувати службове становище в особистих інтересах або інтересах третіх осіб;

- проявляти зарозумілість, грубість, некоректність стосовно підлеглих.

6.3. Дисциплінарна відповідальність поліцейських

Службова дисципліна – дотримання поліцейським Конституції і законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів Національної поліції України, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, Присяги поліцейського, наказів керівників.

Цей вид дисципліни ґрунтується на створенні необхідних організаційних та соціально-економічних умов для чесного, неупередженого і гідного виконання обов'язків поліцейського, повазі до честі і гідності поліцейського, вихованні сумлінного ставлення до виконання обов'язків поліцейського шляхом зваженого застосування методів переконання, заохочення та примусу.

Службова дисципліна зобов'язує поліцейського⁵⁶:

- бути вірним Присязі поліцейського, мужньо і вправно служити народу України;
- знати закони, інші нормативно-правові акти, що визначають повноваження поліції, а також свої посадові (функціональні) обов'язки;
- поважати права, честь і гідність людини, надавати допомогу та запобігати вчиненню правопорушень;
- безумовно виконувати накази керівників, віддані (видані) в межах наданих їм повноважень та відповідно до закону;
- вживати заходів до негайного усунення причин та умов, що ускладнюють виконання обов'язків поліцейського, та негайно інформувати про це безпосереднього керівника;
- утримуватися від дій, що перешкоджають іншим поліцейським виконувати їхні обов'язки, а також які підривають авторитет Національної поліції України;
- утримуватися від висловлювань та дій, що порушують права людини або принижують честь і гідність людини;
- знати і виконувати заходи безпеки під час несення служби, дотримуватися правил внутрішнього розпорядку;
- підтримувати рівень своєї підготовки (кваліфікації), необхідний для виконання службових повноважень;
- берегти службове майно, забезпечувати належний стан зброї та спеціальних засобів;
- поважати честь і гідність інших поліцейських і працівників поліції, надавати їм допомогу та стримувати їх від вчинення правопорушень;
- дотримуватися правил носіння однострою та знаків розрізнення;
- сприяти керівникові в організації дотримання службової дисципліни, інформувати його про виявлені порушення, у тому числі вчинені іншими працівниками поліції;
- під час несення служби поліцейському заборонено перебувати у стані алкогольного, наркотичного та/або іншого сп'яніння.

За порушення службової дисципліни поліцейські незалежно від займаної посади та спеціального звання несуть дисциплінарну відповідальність.

⁵⁶ Про дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 29. Ст. 233). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>

Поліцейських, яких в установленому порядку притягнуто до адміністративної, кримінальної або цивільно-правової відповідальності, одночасно може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарним проступком визнається протиправна винна дія чи бездіяльність поліцейського, що полягає в порушенні ним службової дисципліни, невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків поліцейського або виходить за їх межі, порушенні обмежень та заборон, визначених законодавством для поліцейських, а також у вчиненні дій, що підривають авторитет поліції.

Дисциплінарне стягнення є засобом підтримання службової дисципліни, що застосовується за вчинення дисциплінарного проступку з метою виховання поліцейського, який його вчинив, для безумовного дотримання службової дисципліни, а також з метою запобігання вчиненню нових дисциплінарних проступків. Дисциплінарне стягнення має індивідуальний характер та не застосовується до поліцейського, вина якого у вчиненні дисциплінарного проступку не встановлена у визначеному порядку або який діяв у стані крайньої необхідності чи необхідної оборони.

До поліцейських можуть застосовуватися такі види дисциплінарних стягнень:

- 1) зауваження;
- 2) догана;
- 3) сувора догана;
- 4) попередження про неповну службову відповідність;
- 5) пониження у спеціальному званні на один ступінь;
- 6) звільнення з посади;
- 7) звільнення із служби в поліції.

З метою своєчасного, повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин вчинення поліцейським дисциплінарного проступку, встановлення причин і умов його вчинення, вини, ступеня тяжкості дисциплінарного проступку, розміру заподіяної шкоди та для підготовки пропозицій щодо усунення причин вчинення дисциплінарних проступків проводиться службове розслідування.

Службове розслідування – це діяльність зі збирання, перевірки та оцінки матеріалів і відомостей про дисциплінарний проступок поліцейського.

6.4. Етичні засади діяльності слідчого

Слідчий – це службова особа органу Національної поліції України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої Кримінально-процесуальним кодексом України здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Під час досудового розслідування слідчий самостійно приймає процесуальні рішення, крім випадків, коли законом передбачено винесення рішення слідчого судді, суду або згода прокурора чи погодження керівника слідчого підрозділу або якщо рішення про його проведення приймає виключно прокурор, і є відповідальним за законне та своєчасне виконання цих рішень.

На слідчі підрозділи покладаються такі завдання⁵⁷:

1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;

2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції;

4) забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями;

5) виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення.

На слідчі підрозділи можуть бути покладені й інші завдання, визначені законодавством України щодо кримінального провадження.

Слідчі підрозділи зобов'язані застосовувати всі передбачені законодавством заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Відповідно до покладених на слідчі підрозділи завдань вони виконують такі функції⁵⁸:

⁵⁷ Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : *Наказ Міністерства внутрішніх справ України*. № 570 від 06.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

⁵⁸ Там само.

1) усебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень;

2) аналіз слідчої практики, організації і результатів діяльності слідчих, унесення на основі цього в установленому порядку пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування слідчих підрозділів, забезпечення правопорядку, посилення боротьби зі злочинністю, інформування населення із зазначених питань через засоби масової інформації;

3) розроблення та реалізація заходів щодо дотримання законодавства, зміцнення службової дисципліни, підвищення якості досудового розслідування і скорочення його строків;

4) вивчення, узагальнення позитивного досвіду досудового розслідування, упровадження його на практиці та розроблення сучасних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

5) організація взаємодії слідчих підрозділів з Офісом Генерального прокурора, регіональними, місцевими прокуратурами, зокрема прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову і судово-експертну діяльність;

6) вивчення практики застосування слідчими норм права і розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України;

7) забезпечення підбору, розстановки і виховання кадрів для слідчих підрозділів, підвищення їх кваліфікації та професійної майстерності;

8) організація відповідно до законодавства України розгляду і вирішення скарг і заяв громадян, які надходять у зв'язку з проведенням досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Поняття етики слідчого доцільно розглядати як систему знань про втілення загально визнаних моральних цінностей, зокрема життя, свободи, честі та гідності особи, забезпечення стабільного розвитку суспільства тощо, а також моральних принципів – гуманізму, справедливості, поваги до людської гідності та інших – у практичній правозастосовній діяльності

слідчого й у нормах кримінального процесуального законодавства, яке регламентує цю діяльність.

Моральні принципи виконують роль загальних орієнтирів у професійній діяльності слідчого. Норми моралі, що ґрунтуються на цих принципах, мають більш конкретний характер і визначають, які дії слідчий повинен або, навпаки, не має права вчиняти.

По-перше, такі норми формуються суспільством у процесі його історичного розвитку, прикладом чого є так зване «золоте правило моралі»: не чинити щодо інших того, чого особа не бажала б для себе. По-друге, моральні вимоги до поведінки посадових осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність, закріплюються у кодексах професійної етики як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Сукупність моральних цінностей людини, суспільства й держави, моральних принципів і норм моралі формує зміст етичних засад діяльності слідчого, які у взаємодії з нормами кримінального процесуального права визначають порядок і межі його професійної діяльності.

Структура етичних основ діяльності слідчого охоплює такі складові: морально-правову свідомість слідчого; морально-правовий вимір мети, засобів і результатів його професійної діяльності; етико-правовий аспект діяльності слідчого, що включає систему кримінально-процесуальних і моральних відносин між слідчим та іншими суб'єктами досудового розслідування, а також норми кримінального процесуального законодавства, моральні принципи, норми моралі й тактичні прийоми проведення розслідування⁵⁹.

Діяльність слідчих підрозділів здійснюється відповідно до «принципів верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканності житла чи іншого володіння особи, таємниці спілкування, невтручання в приватне життя, недоторканності права власності, презумпції невинуватості та

⁵⁹ Етика прокурора, судді, слідчого : навчальний посібник / Л. М. Гуртієва, О. В. Капліна, А. В. Лапкін та ін. ; тех. ред. Ю. Д. Батан ; за ред. А. В. Лапкіна, Г. Шмельцер. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 284 с. С. 205.

забезпечення доведеності вини, свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, забезпечення права на захист, змагальності сторін кримінального провадження та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, безпосередності дослідження показань, речей і документів, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, публічності, диспозитивності, розумності строків досудового розслідування»⁶⁰.

⁶⁰ Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : Наказ Міністерства юстиції України. № 918/30786 за 27 липня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

Завдання і вправи

Завдання 1. Розробити структурно-логічну схему на тему «Формування системи цінностей поліцейського».

Завдання 2. Визначіть основні підходи до призначення поліцейського на посаду. Складіть таблицю.

Завдання 3. Проаналізуйте основні принципи діяльності поліцейського у всіх соціальних та державно-правових сферах.

Завдання 4. Проаналізуйте етику позаслужбової поведінки слідчого.

Завдання 5. Складіть схему «Єдність законності і моралі в роботі слідчого» і наведіть приклади норм, що їх визначають.

Завдання 6. Проаналізуйте взаємодію слідчого і потерпілого через етику взаємин.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає призначення професійної діяльності поліцейського?

2. Що таке основні принципи та стандарти професійної етики поліцейського?

3. Чим визначається честь і гідність особи?

4. У чому полягає зміст поняття «толерантність»?

5. Як має поводитися працівник поліції в ситуації морального конфлікту чи етичної невизначеності?

6. Що забезпечує право працівника поліції на громадську довіру, повагу, визнання і підтримку громадян?

7. Яку відповідальність несе працівник поліції за порушення принципів і норм професійної етики?

8. Як виявляє себе моральний вибір та моральний конфлікт у діяльності правоохоронця?

9. Назвіть загальні моральні вимоги до діяльності слідчого.

10. Які особливості етики провадження слідчих дій?

11. Перелічіть запобіжних заходів.

12. Які є моральні основи обрання запобіжних заходів?

Тема 7

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

План

7.1. Поняття та основні принципи морально-етичної поведінки судового експерта

7.2. Особливості та проблеми підготовки кадрового потенціалу у судово-експертній діяльності

7.3. Дисциплінарні стягнення та заохочення у діяльності судового експерта

7.1. Поняття та основні принципи морально-етичної поведінки судового експерта

Дослідження проблем судово-експертної діяльності, пов'язаних із формуванням професійної етики судового експерта, є доволі актуальною. Обумовлюється це тим, що непроста ситуація в досудовому розслідуванні злочинів і судовому розгляді кримінальних проваджень обумовлюють підвищену увагу працівників правоохоронних органів, суду, прокуратури, адвокатури та інших структур до використання судової експертизи. Така увага посилюється ще й тим, що у зв'язку із інтеграцією у сферу судочинства України нових науково-технічних засобів і методів, можливості судової експертизи постійно розширюються. Характерним для сьогодення є різне формування нетрадиційних експертних досліджень, які потребують нових технологій, що передбачають необхідність осмислення їх результатів та оцінювання висновків.

Приділяючи значну увагу технічному забезпеченню судових експертів інноваційним обладнанням і матеріалами, не можна забувати, що суб'єктом експертного дослідження – особою, що відповідальна за результати професійної судово-експертної діяльності, є саме судовий експерт. Тому для реалізації окреслених у статті 3 Закону України «Про судову експертизу» принципів судово-експертної діяльності – законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження – судовий експерт повинен

відповідати вимогам професійної етики, чесно та добросовісно виконувати свої обов'язки, вживати заходів щодо збереження своїх честі та гідності⁶¹.

Раніше зверталась увага на доцільність запозичення закордонного досвіду щодо особистості судового експерта. Так, використовуючи досвід Франції, підвищити ефективність судової експертизи в процесі доказування в Україні можна з урахуванням того, що судовий експерт має відповідати ряду етичних вимог, які дозволять йому бути:

- не тільки спостерігачем, але й дійовою особою, що бере участь у примиренні сторін;

- медіатором сторін, з якими він зустрічається, описує, вислуховує, знайомиться із записами та займає виграшну позицію для спрощення процедури укладання мирової угоди;

- джерелом інформації, якою є висновок експерта для закінчення тривалого конфлікту та вирішення судового розгляду шляхом встановлення цивільного миру із дотриманням інтересів усіх сторін.

Погоджуючись із окресленими думками науковців, слід констатувати, що у судового експерта мають бути яскраво виражені моральні якості, серед яких необхідно виділити такі:

- об'єктивність та неупередженість, які обумовлюються незацікавленістю експерта у результатах справи, є запорукою його принципової стійкості та самостійності у судженнях, що стосуються будь-яких його досліджень;

- принциповість, яка дозволяє проводити дослідження та формулювати висновки на основі своїх суджень і переконань тільки відповідно до науково обґрунтованих методик без впливу думок зацікавлених осіб;

- самокритичність, що відповідальна за критичне ставлення до процесу проведення дослідження та отриманий результат;

- доброчесність, яка визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго ставлення до громадян і чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків і розпорядженні державними ресурсами;

- наукова порядність, оскільки вирішення поставлених завдань має відбуватись тільки на основі повного та всебічного експертного дослідження

⁶¹ Про судову експертизу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

усіх наданих матеріалів із використанням усіх необхідних для цього сучасних методів, методик і технічних засобів. Наукова порядність виключає поверхневі, поспіхом прийняті рішення, ігнорування фактів, що суперечать версії експерта, та лежить в основі експертної ініціативи, яка спонукає експерта до постійного вдосконалення, підвищення професійної майстерності тощо;

- коректність поведіння під час виконання своїх процесуальних і посадових обов'язків, яка проявляється у спілкуванні із колегами та ставленні до них; умінні тактично відстоювати свою позицію та зберігати службову таємницю. Вимог до збереження службової таємниці судовому експерту необхідно дотримуватись під час публічних виступів перед громадськістю чи публікацій у ЗМІ;

- повага до діючого законодавства, яка тісно пов'язана із знанням експертом законів і розумінням їхньої мети. Недосконалість законодавства може обумовлювати складності використання законів експертом і вимагає від нього прийняття рішень щодо дій, які законом не передбачені.

Експертна етика має супроводжувати процес взаємодії експертів між собою під час проведення комісійних і комплексних експертиз, а також із керівниками експертних установ.

Серед усіх окреслених вище моральних якостей експерта можна виділити найбільш значимі моральні норми для осіб, які професійно займаються судово-експертною діяльністю, – це відповідальне ставлення до свого службового обов'язку та до своїх професійних функцій. Іншою вкрай важливою умовою дотримання експертної етики є сприйняття судовим експертом результатів експертної діяльності як безумовної цінності для суспільства та важливого елемента всього судочинства.

Незважаючи на постійний інтерес науковців до експертної етики, наведені вище морально-етичні якості судового експерта не отримали документального оформлення. Найчастіше це були спроби розробки професійної моделі судового експерта, відповідно до якої він мав відповідати вимогам професіограми судового експерта. Під час визначення структури професіограми судового експерта одним із її компонентів поряд із професійними знаннями, у змісті яких науковці визначають спеціальні знання та знання правових норм, мають бути навички та уміння, які науковці пропонують поділити на три групи: окремо-методичні, науково-дослідні, комунікативно-організаторські.

В усіх випадках створення професіограми судового експерта найбільша увага приділялась психологічним, гносеологічним, емоційно-вольовим і комунікативним аспектам його діяльності, але зовсім недостатньо висвітлювались моральні якості.

Науковці та практики, що реалізують судово-експертну діяльність в Україні, обґрунтували необхідність розробки та введення в дію Кодексу поведінки судового експерта, як одного із елементів удосконалення судово-експертної діяльності держави та поступової інтеграції державних спеціалізованих судово-експертних установ у міжнародні судово-експертні організації, однією із яких є Європейська мережа судово-експертних установ – ENFSI. Проект Кодексу поведінки судового експерта, розроблений співробітниками Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, ґрунтується на системі морально-професійних переконань, які є принципами діяльності професіоналів, уповноважених на виконання функцій судового експерта при проведенні судових експертиз у справах, що перебувають у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Означений кодекс складається із трьох розділів – загальні положення, принципи діяльності судового експерта, відповідальність судового експерта. У другому розділі розкрито склад і сутність морально-професійних принципів діяльності судового експерта, серед яких принципи: служіння правосуддю у сфері судово-експертної діяльності, сумлінності, професійної компетентності, незалежності, справедливості чи неупередженості, конфіденційності, гідної поведінки. У цілому погоджуючись із такими принципами, слід зазначити, що складові кожного із них не зовсім відповідають принципу, до якого вони віднесені. На нашу думку, було б доцільно здійснити деяке коригування та доповнення, а саме:

- до принципу «служіння правосуддю у сфері судово-експертної діяльності» слід перенести таку складову, як «перегляд наданих результатів досліджень у світлі нової інформації або нових розробок у відповідній сфері та негайне інформування про це замовника» із принципу «справедливість чи неупередженість», а також доповнити складовою «повага до діючого законодавства, яка тісно пов'язана із знанням експертом законів і розумінням їхньої мети»;

- до принципу «сумлінність» перенести таку складову, як «вжиття відповідних дій, якщо є підстави вважати, що ситуація може призвести до судових помилок» із принципу «справедливість чи неупередженість»;

- до принципу «професійна компетентність» перенести складові: «особисту спрямованість на особисте і фахове зростання» та «чітку мотивацію на безперервні самовдосконалення та успішний кар'єрний зріст» із принципу «служіння правосуддю у сфері судово-експертної діяльності», а також додати складову «наукова порядність, що забезпечує повне та всебічне наукове дослідження усіх наданих матеріалів із використанням усіх необхідних для цього методів, методик і технічних засобів»;

- до принципу «незалежність» перенести таку складову, як «самостійність у формуванні професійно обґрунтованих суджень, наданні про них інформації та складанні відповідного висновку; це стосується і тих випадків, коли експерт виконує завдання, співпрацюючи з іншими експертами» із принципу «професійна компетентність»;

- до принципу «гідна поведінка» перенести такі складові «здійснення професійної діяльності на засадах охорони здоров'я та особистої безпеки колег та населення» та «неприпустимість використання державного майна в особистих цілях» із принципу «сумлінність».

Необхідно констатувати, що, розглядаючи питання необхідності створення кодексу поведінки судового експерта, не можна залишати поза увагою ті принципи та правила, які регламентують поведінку експерта за межами його експертної діяльності. Ці принципи і правила необхідно врахувати в окремому розділі Кодексу поведінки судового експерта «принципи та правила поведінки судового експерта поза експертною діяльністю», оскільки вони можуть регламентувати таке:

1. Загальні засади реалізації дій, які здійснюються поза експертною діяльністю, коли судовому експерту дозволяється займатись іншими видами діяльності, а саме: науковою, освітянською, творчою, суспільною, благодійною та іншими, що не суперечать діючому законодавству України. Водночас не рекомендується займатись такою діяльністю, яка впливає на незалежність і неупередженість експерта та призводить до заяв про його відсторонення від проведення судової експертизи.

2. Участь у діяльності, яка пов'язана із розвитком судової експертизи. Йдеться про те, що судовий експерт може брати участь у заходах, спрямованих на розвиток і вдосконалення не тільки судово-експертної діяльності, а й правосуддя в цілому. Судовий експерт реалізує свій потенціал, виступаючи із лекціями перед правоохоронцями та іншими аудиторіями; презентуючи доповіді на науково-практичних конференціях,

симпозіумах, круглих столах тощо; публікуючи наукові праці (монографії, статті, посібники); здійснюючи наукову та освітянську діяльність тощо. Слід також зауважити, що всі ці заходи можуть реалізовуватись, зокрема й на платній основі.

3. Участь у громадській діяльності судового експерта може реалізовуватись через членство у професійних, благочинних, освітянських, культурних та інших організаціях, перебування у яких не завдає шкоди його професійному авторитету.

4. Взаємодію із органами державної влади та місцевого самоуправління у випадках, коли експерт може взаємодіяти з органами законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоуправління з метою допомоги у вирішенні питань права, законодавства, судово-експертної діяльності тощо. Він також може брати участь у роботі комітетів і комісій, що сформовані за участі державних органів та органів місцевого самоуправління.

5. Винагороду, яку отримує судовий експерт у зв'язку із здійсненням позаекспертної діяльності. Це означає, що судовий експерт може отримувати винагороду та відшкодування витрат за здійснення позаекспертної діяльності, якщо джерело цих коштів не тягне за собою будь-яких можливих впливів на виконання судовим експертом своїх професійних обов'язків.

6. Участь у професійних організаціях, коли судовий експерт має право вступати в асоціації експертів чи інші професійні організації для захисту своїх інтересів й інтересів правосуддя, вдосконалення свого професійного статусу, спеціальної підготовки та збереження своєї експертної незалежності. Також слід зважати на те, що така участь у добровільних професійних судово-експертних організаціях має бути добровільною. Крім того, такі організації повинні сприяти захисту прав, які надаються судовому експерту відповідно до його статусу.

В умовах триваючого удосконалення судочинства в Україні дедалі більшого значення для здійснення правосуддя набуває судово-експертна діяльність – науково-методична та виробнича діяльність державних і недержавних судово-експертних установ, експертів серед досвідчених осіб, що необхідна для проведення судової експертизи за дорученням уповноваженої особи або органу, який її призначив.

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується Міністерством внутрішніх справ України. Як відомо, компетенція судового експерта – це комплекс знань з теорії, методики і практики судової експертизи конкретного роду, виду. Компетентність експерта – це суб'єктивна категорія відносно компетенції кожного експерта, або ступінь володіння окремим експертом всією системою теоретичних знань.

Мета професійної підготовки експерта реалізується в досягненні максимальної відповідності компетентності експерта його компетенції.

7.2. Особливості та проблеми підготовки кадрового потенціалу у судово-експертній діяльності

Професійній підготовці експертів державних судово-експертних установ завжди приділялася особлива увага. Відповідно до статті 10 Закону України «Про судову експертизу»⁶² від 25 лютого 1994 року, судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності². Спеціальна професійна підготовка здійснюється згідно з відомчими наказами Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Служби безпеки та інших відомств України. Навчання проводиться в освітніх установах, центрах професійної підготовки кадрів МВС та навчання за місцем служби, також в рамках додаткового професійного навчання – стажування на займаній посаді тощо. Відомчими інструкціями здійснюється регламентація всіх форм і видів професійної підготовки. Керівництво Експертної служби постійно переймається проблемами удосконалення системи підготовки кадрів, посилює вимоги до фахового рівня співробітників, запроваджує практику атестації судових експертів у порядку підтвердження кваліфікації. Як зазначалося, підготовка експертів здійснюється в різних відомствах, і в кожному з них визначено свої підходи до навчання. Відмінності в організації та в методиці навчання не сприяють

⁶² Про судову експертизу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

якісному проведенню експертиз у цілому і взаємодії експертів між собою зокрема. Крім того, в експертних установах кожної системи існує практика підготовки експертів, що передбачає освоєння суміжних спеціальностей.

Однак це поширюється на спеціальності на рівні одного роду або декількох на внутрішньоструктурному рівні. Що ж стосується більш поглибленого навчання і взаємного освоєння знань на міжструктурному рівні (наприклад, криміналісти і судові медики), то такого синтезу навчання немає. Тісна взаємодія експертів за різними напрямками є корисною для вироблення єдиних підходів не тільки в процесі підготовки експертних кадрів, а й під час проведення спільних комплексних експертиз.

Зважаючи на реалії сьогодення, коли виникають різні прояви злочинності, нові форми здійснення злочинів, поява нових об'єктів дослідження, Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України розширює коло видів судових експертиз, які вона проводить. Відповідно, вищезазначена служба поповнюється випускниками не тільки навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ, але й цивільних вишів (фахівці в галузі техніки, хімії, фізики, економіки, мистецтва тощо).

Підготовка експертних кадрів у вищих навчальних закладах є особливим дидактичним процесом. Методи й організаційні форми навчання основам судової експертизи в цілому та її окремим напрямкам відрізняються від викладання інших дисциплін своєю специфічністю, яка має низку складових. Підкреслюється високий науково-методичний потенціал факультетів підготовки експертів і кафедр юридичних вишів, що дозволяє доводити до слухачів, курсантів і студентів матеріал, який викладається на відповідному науковому рівні, й досягати практичних навичок і умінь, що відповідають вимогам до співробітників експертно-криміналістичних підрозділів.

Водночас нові види експертиз потребують науково-методичного опрацювання та, відповідно, забезпечення матеріалами для подальшого використання під час їх проведення. Необхідно підвищувати рівень навчально-методичного забезпечення процесу навчання за новими напрямками на базі науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ, для успішного складання іспиту відповідній експертно-кваліфікаційній комісії та видачі експертам свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта.

Тому для експертів-стажистів, які здобули вищу освіту з певного напрямку, слід проводити кількамісячні курси додаткової професійної освіти на базі ВЗО Міністерства внутрішніх справ України. Актуальним є створення Центру підвищення кваліфікації Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України із залученням провідних спеціалістів-практиків Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ України.

Необхідно опрацювати питання про направлення працівників, що стажуються, на навчання за спеціальністю «Судова експертиза» за рівнем магістратури. В результаті навчання співробітниками, які мають вищу освіту не експертної спеціальності, буде отриманий освітній рівень магістра за спеціальністю «Судова експертиза».

Одним із основних показників результативності експертної діяльності є впровадження досягнень науки в експертну практику. У дидактичному процесі таке впровадження на сучасному рівні досягається шляхом використання інноваційних технологій. Перш ніж застосовувати такі технології, керівник повинен сам добре опанувати їх, щоб донести відповідну інформацію до слухачів у доступній та зрозумілій формі. Керівник повинен не тільки знати нові експертні методики, сучасні технічні засоби, а й володіти приладовою базою, що дозволить йому правильно орієнтуватися у викладі того чи іншого матеріалу та показати, які результати можна отримати. Таким чином, наставник або викладач, удосконалюючи свої знання, підвищує потенціал процесу навчання.

Слід ширше використовувати й можливості дистанційного навчання з використанням мережі Інтернет та відеоконференцзв'язку з отриманням інформації під час інтерактивної взаємодії працівника і наставника в онлайн-режимі, яка має низку переваг: індивідуальний режим навчання, доступність, мобільність, економічність тощо.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, і державний, і недержавний експерти процесуально рівнозначні⁶³. Тому потрібно також переймати досвід із системи професійної підготовки

⁶³ Кримінально-процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

судових експертів недержавних судово-експертних організацій, в яких високий рівень підготовки забезпечується залученням до проведення курсів підвищення кваліфікації та навчанням в рамках професійної освіти висококваліфікованих і провідних експертів-практиків, а експерти навчаються найсучаснішим методикам, підготовка проводиться й за деякими особливими видами судових експертиз (дендрохронологія, релігієзнавство) тощо.

7.3. Дисциплінарні стягнення та заохочення у діяльності судового експерта

Дисциплінарна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності та одним із найважливіших елементів правового статусу судового експерта, який відображає реальний ступінь законодавчого забезпечення незалежності та об'єктивності і повноти експертного дослідження.

Відповідно до вказівок профільного закону мають бути визначені як підстави, так і порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності. Але сьогодні саме Закон України «Про судову експертизу» не містить таких положень, які визначають підстави, порядок притягнення додисциплінарної відповідальності, орган, що уповноважений притягувати судового експерта до дисциплінарної відповідальності. Так, майже у кожного суб'єкта судово-експертної діяльності підстави і порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності знаходять своє правове регулювання у положеннях про експертно-кваліфікаційну комісію відповідного відомства, а юрисдикційний орган застосування дисциплінарної відповідальності – експертно-кваліфікаційна комісія, а саме в таких нормативно-правових актах:

- наказ Центрального управління Служби безпеки України від 24.12.2014 № 855 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів»;

- наказ Міністерства внутрішніх справ від 08.02.2017 р. № 102 «Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС»;

- наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів».

У жовтні 2020 року Міністерство юстиції України винесло на обговорення проект Закону України «Про судово-експертну діяльність», розроблений на виконання Указу Президента України від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави», яким передбачено, зокрема, необхідність врегулювання питань щодо самоврядування судових експертів, рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз.

Зокрема, статтею 31 зазначеного законопроекту визначено засади дисциплінарної відповідальності судового експерта:

- засади дисциплінарної відповідальності судового експерта, який є працівником судово-експертної установи, визначаються трудовим законодавством, іншими законами, які регулюють правові відносини щодо реалізації громадянами права на працю та проходження служби, та цим Законом; засади дисциплінарної відповідальності приватного судового експерта, який здійснює судово-експертну діяльність індивідуально, визначаються цим Законом;

- судовий експерт не може бути двічі притягнутий до дисциплінарної відповідальності за один і той самий дисциплінарний проступок;

- судовий експерт не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності, якщо пройшло більше шести місяців з дня виявлення дисциплінарного проступку або більше одного року з дня його вчинення; судовий експерт, право на проведення судової експертизи якого припинено на момент розгляду питання про притягнення його до дисциплінарної відповідальності, не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності;

- про застосування щодо судового експерта дисциплінарного стягнення, накладеного відповідно до цього Закону, вноситься запис до Реєстру судових експертів відповідно до порядку, встановленого Міністерством юстиції України.

Доцільним є визначення саме в профільному законі органу, який має повноваження щодо притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності, та встановлення меж його компетенції.

У цій законодавчій ініціативі органом, до компетенції якого входить притягнення до дисциплінарної відповідальності, визначається дисциплінарна комісія, яка утворюється для розгляду питань щодо

притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарних проступків, передбачених цим Законом.

Дисциплінарна комісія розглядає питання дисциплінарної відповідальності судового експерта на підставі подання органу державного регулювання, Асоціації судових експертів або держателя Реєстру судових експертів про притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності, та в межах зазначених у ньому порушень.

До Реєстру судових експертів можна вносити подання про притягнення до дисциплінарної відповідальності у разі порушення судовим експертом обов'язку щодо подання відомостей до Реєстру, передбачених законодавством.

Законопроектом визначено підстави дисциплінарної відповідальності судового експерта та дисциплінарні проступки, а саме: підставою для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності за рішенням дисциплінарної комісії, утвореної відповідно до цього Закону, є вчинення ним дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним проступком визначено наступне: самостійне збирання матеріалів, необхідних для проведення дослідження; проведення судової експертизи, у разі призначення її проведення судово-експертній установі, судовим експертом, який є працівником цієї установи, без письмового доручення його керівника; передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого порядку; порушення вимог цього Закону щодо строків проведення судової експертизи; вирішення питань, які виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі, надання висновків правового характеру; невиконання вимог щодо організації робочого місця судового експерта; невжиття заходів щодо належної охорони, порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження; застосування руйнуючих методів дослідження з порушенням встановленого порядку; неповідомлення держателя Реєстру судових експертів щодо відомостей, що підлягають внесенню до Реєстру судових експертів за повідомленням судового експерта; невиконання обов'язку щодо підвищення кваліфікації;

невиконання судовим експертом без поважних причин процесуальних обов'язків, що стало підставою для винесення судом окремої ухвали; порушення професійної етики судового експерта.

До дисциплінарних стягнень законодавець пропонує віднести: попередження; тимчасове зупинення права на проведення судової експертизи; припинення права на проведення судової експертизи. Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що склад правопорушення як підстава притягнення особи до юридичної відповідальності та заходи впливу за його вчинення визначаються тільки законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом.

Отже, Конституція України забороняє врегульовувати зазначені питання підзаконними нормативно-правовими актами та встановлює, що лише Верховна Рада України у відповідному законі уповноважена визначати, яке діяння визнається правопорушенням, та відповідальність за нього.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що визначення підстав та порядку притягнення до відповідальності, складу дисциплінарних правопорушень саме в профільному законі, що регламентує судово-експертну діяльність, відповідатиме нормам Конституції України.

Завдання і вправи

Завдання 1. Сформуйте ефективну методологію дослідження сутності судової експертизи.

Завдання 2. Проаналізуйте види судових експертиз.

Завдання 3. Сформуйте порівняльну таблицю «Судова експертиза та слідчі дії».

Питання для самоконтролю

1. Яка роль судової експертизи у кримінальному процесі?
2. Який статус і завдання у експертних організацій?
3. Які вимоги за законодавством України до судового експерта?
4. Що є підставою для проведення судово-медичної експертизи?
5. Який термін дії експертного дослідження?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні

1. Бевзюк І. М. Професійна комунікативна компетентність майбутнього прокурора : навч. посіб. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Правова єдність: Алерта, 2014. 223 с.
2. Бліхар В. С. Професійна етика юриста : підруч. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2016. 357 с.
3. Бралатан В. П. Професійна етика. Київ : Центр учбової л-ри, 2021. 252 с.
4. Вільчик Т., Святоцька В. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. *Право України*. 2019. № 12. С. 54–69.
5. Етика прокурора, судді, слідчого : навч. посіб / Л. М. Гуртієва, О. В. Капліна, А. В. Лапкін та ін. ; тех. ред. Ю. Д. Батан ; за ред. А. В. Лапкіна, Г. Шмельцер. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 284 с.
6. Етична культура юриста. *Мего-Інфо*. 2020. URL: <https://mego.info/%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0?page=2>.
7. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста : навч. посіб. Київ : Арлета, 2023. 246 с.
8. Кирбят'єв О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.
9. Козляковський П. А. Етика. Етика права. Етика юридичної діяльності : навч. посіб. Миколаїв : Дизайн і поліграфія, 2018. 398 с.
10. Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. *Рада прокурорів України*. 2022. 190 с.
11. Курс лекцій з юридичної деонтології : навч. посіб. / І. А. Логвиненко, І. Л. Невзоров, Є. С. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. І. А. Логвиненка, І. Л. Невзорова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 184 с.

12. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Харків : Право, 2004. 176 с.
13. Майорова О. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права. 2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/advokatska-diyalnist-zdijsnyuyetsya-na-pryntsyrah-verhovenstva-prava>
14. Малахов В. А. Етика : курс лекцій. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. 213 с.
15. Малахов В. А. Етика. *Енциклопедія сучасної України*. 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-18041>
16. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність : монографія. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2015. 217 с.
17. Мораль. *Енциклопедія сучасної України*. 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-69220>
18. Петришин О. В. Юридична деонтологія : посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 83 с.
19. Письменна О. П. Морально-етична складова професійної культури юриста. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 30–32.
20. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (зі змінами і доповненнями). Правила професійної етики нотаріусів України / М-во юстиції України. Офіц. вид. Київ : Українська правова інформація, 2013. 95 с.
21. Професійна етика юриста : навч.-метод. посіб. (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів : ПП «Арал», 2018. 108 с.
22. Сідак Л. М. Морально-правова культура – основа професійної самореалізації юриста. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2019 року). С. 60–64.
23. Сливка С. С. Юридична деонтологія : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 296 с.
24. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підруч. Київ : Атіка; Харків : Право, 2015. 295 с.

25. Сливка С. С. Юридична деонтологія: правнича етика. Професійна культура. Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ. [2-ге вид., перероб. і доп.]. Київ : Атіка, 2006. 320 с.

26. Тетарчук Т. Логіка для юристів : навч. посіб. для підгот. до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2021. 150 с.

27. Юридична деонтологія. Від навчання до практики : навч. посіб. / Л. В. Радовецька, С. П. Лясковська, О. О. Тихомиров та ін. Київ : Кондор, 2019. 296 с.

28. Юридична деонтологія : підруч. / С. П. Погребняк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України О. В. Петришина ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2015. 245 с.

29. Яворська Г. Х. Етична культура юриста у професійній діяльності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. № 4(117). 2017. С. 109–112.

Нормативно-правові акти

30. Бангалорські принципи поведінки суддів. *Економічна та Соціальна Рада ООН*. 2006. URL: [рокуhttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text)

31. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою : від 29.11.1985. URL: <https://khp.org/1080460475>.

32. Декларація про поліцію. *Ліга-Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU79314>. (Дата звернення 20.10.2025).

33. Договір про надання правової допомоги. *Верховна Рада України. Законодавство України. Термінологія законодавства*. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/en/33587> (Дата звернення 18.08.2025).

34. Етика та правила організації нотаріату. Міжнародний Союз нотаріату. *Нотаріальна палата України*. 2018. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%9C%D0%A1%D0%9B%D0%9D-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>

35. Європейський кодекс поліцейської етики : від 19.09.2001. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf.
36. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : від 01.10.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343.
37. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів : затв. Всеукр. конф. прокурорів 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17>.
38. Кодекс суддівської етики. *З'їзд суддів України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>
39. Кримінально-процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
40. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб : від 23.07.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788. 163
41. Основні принципи стосовно ролі юристів, прийняті восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/Basic%20principles%20regarding%20the%20role%20of%20lawyers_07091990.pdf (дата звернення: 14.08.2025)
42. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність. *Від 30 серпня 2014 року № 120 із змінами та доповненнями від 02.04.2025*. № 46. URL: <https://vkdka.org/wp-content/uploads/2022/04/Pologennja-120.pdf>
43. Правила професійної етики нотаріусів України. Затверджені Міністерством юстиції України № 759/36381 від 07 червня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>
44. Правила адвокатської етики. Зі змінами від 15.02.2019 р. *Верховна рада України. Законодавство України*. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

45. Правила етичної поведінки поліцейських : *Наказ Міністерства внутрішніх справ України* : від 09.11.2016. № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>
46. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
47. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
48. Про Вищу раду правосуддя : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 7–8. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>
49. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 28. Ст. 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
50. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19.24>.
51. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
52. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
53. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : *Наказ Офісу Ген. прокурора* від 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20>.
54. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : *Наказ МВС України* від 09.11.2016. № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.
55. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.
56. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

57. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

58. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : *Наказ Міністерства внутрішніх справ України*. № 570 від 06.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

59. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

60. Про судову експертизу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

61. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

62. Стандарти незалежної юридичної професії Міжнародної асоціації юристів. 1990. URL: https://pra.pp.ua/233_41.html.

63. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів. *Міжнародна асоціація прокурорів*. 1999. URL: [https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-\(1\)/Ukrainian.pdf.aspx](https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-(1)/Ukrainian.pdf.aspx)

64. Статут Міжнародного конгресу Латинського Нотаріату. 2015. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/StatutesUINLua-2.pdf>

Інформаційні ресурси

65. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.

66. Офіційний інтернет-портал Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>.

67. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.

68. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua>.

Орієнтовний перелік питань для контролю знань

1. Загальна характеристика понять «етичний» і «моральний».
2. Зміст і особливості категорії «мораль».
3. Загальна характеристика етики як науки.
4. Загальна характеристика галузей етичного знання, що виникли у XX – XXI століттях.
5. Основні концепції походження моралі.
6. Загальна специфіка та структура моралі.
7. Способи соціальної регуляції.
8. Функції моралі в соціальному та індивідуальному бутті.
9. Етичні категорії та їх класифікація.
10. Особливості категорій добро і благо.
11. Філософсько-етичний зміст поняття «благо».
12. Принципи морального обов'язку.
13. Зміст моральної відповідальності.
14. Зміст моральних вимог справедливості.
15. Значення категорії справедливості у моралі і праві.
16. Причини конфліктів та шляхи їх подолання.
17. Вияви самотності в людському бутті.
18. Моральні проблеми та суперечності концепції спілкування Д. Карнегі.
19. Порівняльна характеристика уявлень про самотність у різних культурах.
20. Комунікація – діалог – спілкування.
21. Юридична діяльність як вид соціальної діяльності.
22. Основні риси, що характеризують юридичну діяльність.
23. Зміст юридичної діяльності.
24. Соціальне значення професії юриста.
25. Поняття та зміст професіоналізму.
26. Особливості формування професійної культури юриста.

27. Процес та стадії соціалізації особи юриста.
28. Моральна культура юриста: суть та структура.
29. Моральні вимоги до професійної діяльності юриста.
30. Морально-професійні деформації в юридичній діяльності та причини їх виникнення.
31. Правовий нігілізм, його суть та прояви у професійній діяльності юристів.
32. Історичне призначення судової діяльності.
33. Моральні основи судової діяльності.
34. Єдність законності та моралі в судовій діяльності.
35. Поняття та зміст судової етики.
36. Загальна характеристик етики судового рішення.
37. Правовий етичний статус адвоката в Україні.
38. Значення професійної етики в діяльності адвокатів.
39. Етичні принципи, регламентовані Законом України «Про адвокат-туру та адвокатську діяльність».
40. Зміст основних моральних проблем у діяльності адвоката.
41. Принцип незалежності як основа у професії адвоката.
42. Вимоги принципу конфіденційності в юриспруденції.
43. Сутність і зміст принципів сумлінності і чесності професійної етики адвоката.
44. Основні моральні вимоги до діяльності прокурора.
45. Моральні основи Кодексу етики працівника органів прокуратури.
46. Зміст морального значення судових дебатів.
47. Моральні аспекти обвинувальної промови прокурора.
48. Морально-правові основи слідчої діяльності.
49. Єдність законності і моралі в роботі слідчого.
50. Слідчий – потерпілий: етика взаємин.
51. Етика позаслужбової поведінки слідчого.
52. Загальні моральні вимоги до діяльності слідчого.
53. Особливості етики провадження слідчих дій.
54. Моральні основи обрання запобіжних заходів.
55. Поняття і форми суспільно-правомірної активності людини.

Тестові завдання

Рівень I

(позначте одну правильну відповідь)

1. Творцем етики як науки вважається:

- а) Конфуцій;
- б) Арістотель;
- в) Сократ;
- г) Кант.

2. Сутнісні характеристики етичних поглядів давньогрецької доби стосувались проблем абсолютизації:

- а) досконалості героїв;
- б) ролі богів у житті людини;
- в) міфологічного типу мислення;
- г) здатності формувати збірні образи добродішних осіб.

3. У чому, на Вашу думку, полягає основна відмінність античного етапу становлення етичного вчення від доби протоетики:

- а) відмінностей не спостерігається;
- б) античний етап розпочинає систематизацію морального вчення, етика стає наукою;
- в) увагу починають звертати на значення авторитету богів;
- г) більше акцентують на значенні тогочасних міфологічних структур.

4. Визнання імперативності моралі як елементу закону належить:

- а) Арістотелю;
- б) Августину Блаженному;
- в) І. Канту;
- г) А. Швейцера.

5. Ідеалістичні теорії походження моралі зводять її до:

- а) прояву біологічного;
- б) результату дії Божої волі;
- в) наслідків соціальних змін;
- г) синергетичних процесів.

6. Яка із відомих Вам теорій походження моралі фіксує біологічну заданість етичних властивостей людей:

- а) креаціоністська;
- б) натуралістична;
- в) теорія антропосоціогенезу;
- г) правова.

7. Основні ознаки моралі – це:

- а) чітко визначена відповідальність за порушення;
- б) точність та послідовність;
- в) індивідуальність та специфічність;
- г) соціальність та нормативність.

8. Осмислення дійсності з позиції протилежності добра і зла становить основу:

- а) моральної поведінки;
- б) моральної норми;
- в) моральної свідомості;
- г) моральних традицій.

9. Для визначення моралі слід застосовувати такі поняття:

- а) прекрасне та потворне;
- б) норма та закон;
- в) добро і зло.
- г) право і держава.

10. Відображення поглядів і уявлень, норм і оцінок поведінки окремих індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому є визначальниками:

- а) моральної поведінки;
- б) моральної свідомості;
- в) моральних відносин;
- г) морального спрямування.

11. Людину, яка відкидає або заперечує доречність, виправданість існування моральних норм, називають:

- а) цинічною;
- б) імморальною;
- в) аморальною;
- г) глибокоморальною.

12. Звичай як різновид соціальної норми:

- а) узагальнений та стабільний;
- б) пов'язаний з державністю,
- в) загальноприйнятий та повторюваний;
- г) заснований на догматичній вірі.

13. Спільне права та моралі як різновидів соціальних норм стосується:

- а) одночасності виникнення;
- б) спільної обумовленості;
- в) спільної характеристики відповідальності за порушення;
- г) взаємозамінюваності.

14. У чому, на Вашу думку, полягає відмінність моралі як різновиду моралі від права:

- а) право задовольняє суспільні потреби, а мораль – потреби індивіда;
- б) виникнення моралі за часом передує праву;
- в) право – регулятор суспільного життя, а мораль такою не є;
- г) усі відповіді правильні.

15. Чи можна поставити знак рівності між мораллю та релігією як проявами соціального нормування:

- а) так, бо мета у них одна;
- б) ні, тому що релігія обов'язково передбачає авторитет Бога, а мораль – цього не передбачає;
- в) нема правильної відповіді;
- г) частково можна.

16. Релігія як система регуляції поведінки людини від моралі відрізняється:

- а) визнанням верховенства Бога;
- б) вірою у неминучість смерті,
- в) наявністю системи багатьох заборон;
- г) порушенням норм права.

17. До основ формування моралі не можна віднести:

- а) громадську думку;
- б) традиції і звичаї;
- в) політико-партійні вимоги та норми;
- г) культурні традиції.

18. Вимоги, що визначають межі між неприпустимим і бажаним у поведінці людини. Веління, розпорядження, визначені правила поведінки, мислення і переживання – це:

- а) моральні норми;
- б) елементи моралі;
- в) моральні ідеали;
- г) моральні принципи.

19. До норм-заборон слід віднести:

- а) будьте пильні;
- б) не крадіть;
- в) слід уникати крадіжок;
- г) варто уникати злочинця.

20. Світоглядна функція моралі стосується питань:

- а) моральної свідомості;
- б) моральної поведінки;
- в) морального вчинку;
- г) морального ідеалу.

21. Ця складова моралі містить у собі нерозривну єдність суб'єктивного (мотив) і об'єктивного (результат), а також зовнішні умови його здійснення морального вчинку:

- а) моральна свідомість;
- б) моральна поведінка;
- в) моральна норма;
- г) моральний принцип.

22. Імперативність як загальне для моральних вимог передбачає дотримання:

- а) послідовності;
- б) безособовості;
- в) безумовності;
- г) досконалості.

23. Моральний вчинок людини передбачає:

- а) дії, які мають мету;
- б) цілеспрямоване утвердження певних моральних цінностей;
- в) сумнів у правильності певних дій;
- г) хаотичні дії.

24. Моральні норми є:

- а) вимогами, що визначають межі між неприпустимим та бажаним;
- б) шляхами втілення правил поведінки людини;
- в) способом регуляції суспільством поведінки людини;
- г) особливістю реалізації права.

25. Моральна норма – це:

- а) однаковою мірою адресоване всім людям повеління, яке слід неухильно виконувати за будь-якої ситуації;
- б) повеління, що належить авторитетній особі або приписується їй;
- в) регламентований законом припис до виконання;
- г) закон.

26. Яким різновидом моральної вимоги може вважатись звертання «Не слід присвоювати чужі речі»:

- а) моральне правило;
- б) моральний припис;
- в) заповідь;
- г) норма.

27. Моральний вибір передбачає:

- а) усвідомлення переваги певного варіанта поведінки;
- б) стійке переконання про правоту своєї поведінки;
- в) засудження поведінки людини, орієнтованої на здійснення злих намірів;
- г) неусвідомлення переваги певного варіанта поведінки.

28. Вчинок, що пов'язаний із ризиком, називається:

- а) вибором;
- б) дією;
- в) подвигом;
- г) бездіяльністю.

29. Загальне співвідношення цінностей, благ між собою і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття – це моральна:

- а) відповідальність,
- б) справедливість,
- в) норма;
- г) дія.

30. Кожна людина повинна володіти рівними правами щодо найзагальнішої системи рівних базових свобод, порівняної з подібними системами свобод усіх інших людей. Про що свідчить цей принцип соціальної справедливості:

- а) про рівність у володінні всіма базовими правами;
- б) про засади розподілу відповідальності осіб у суспільстві;
- в) про умови встановлення пропорційно-розподільчої справедливості;
- г) про рівність у володінні окремими правами.

31. У чому виявляється відмінність честі та гідності як морально-етичних категорій?

- а) відмінностей немає;
- б) гідність характеризує ставлення людини до самої себе, а честь фіксує визначений суспільством статус людини;
- в) гідність належить людині, а честь – суспільству;
- г) гідність належить суспільстві, а честь – людині.

32. Якщо людина виявляє здатність до об'єктивного самооцінювання, може самостійно контролювати і спрямовувати свої дії і навіть виховувати саму себе, то йдеться про:

- а) її моральний вибір,
- б) моральну самооцінку,
- в) моральну свободу;
- г) моральну свідомість.

33. Що, на Вашу думку, є основним положенням у визначенні моральної справедливості:

- а) співвідношення і розподіл цінностей та благ;
- б) встановлення ступеня відповідальності людини за свої вчинки;
- в) фіксація реального вкладу людини в суспільні відносини;
- г) поведінка людини в суспільстві.

34. Вияв моральної самосвідомості особистості, її здатність до морального самоконтролю, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати оцінку своїх вчинків – це:

- а) моральна відповідальність;
- б) моральна справедливість;
- в) совість;
- г) ідея.

35. Абсолютистська концепція добра і зла ґрунтується на твердженні:

- а) добро і зло – незмінні, абсолютно істинні явища;
- б) добро та зло залежать одне від одного;
- в) добро завжди перемагає зло.
- г) зло завжди перемагає добро.

36. Заповідь як тип моральної вимоги характеризується:

- а) відображенням можливих варіантів моральної поведінки;
- б) обов'язковою фіксацією у письмовому вигляді;
- в) належністю авторитетній особі або приписуванням їй.

37. Усвідомлене надання переваги певному варіантові поведінки трактується як:

- а) моральна свобода;
- б) моральна необхідність;
- в) моральний вибір.

38. Назвіть умови зазнання особою моральної відповідальності:

- а) свобода вчинків, свідомий вибір, дієздатність;
- б) свідомий вибір, усвідомлення непоборності зовнішніх обставин, дієздатність;
- в) свобода вчинків, свідомий вибір, здатність до творчої праці.

39. Найвища, абсолютна вселюдська цінність, причетність до якої наповнює життя людини сенсом, – це:

- а) моральна норма;
- б) моральна свобода;
- в) добро.

40. Що об'єднує зрівняльну та пропорційно-розподільну справедливості?

- а) нічого спільного немає;
- б) це два різновиди розподільної справедливості;
- в) спільність функціонування.

41. Моральна вимога передбачає:

- а) беззастережне підкорення думці суспільства;
- б) підпорядкування різним формам повинності;
- в) визнання думки морального авторитету.

42. Моральний намір як прояв моральності людини передбачає:

- а) вольову установку людини;
- б) моральну дію у вигляді вчинку;
- в) визначення мотиву свого вчинку.

43. Перед ким, на Вашу думку, людина не може нести відповідальності:

- а) перед собою;
- б) перед іншими;
- в) перед непоборними обставинами.

44. Вчинок, що пов'язаний із ризиком, називається:

- а) вибором;
- б) дією;
- в) подвигом;
- г) бездіяльністю.

45. Етична категорія «совість» розкриває сутність таких елементів моралі:

- а) моральний вибір, моральна оцінка, моральний вчинок;
- б) моральна свідомість, моральний самоконтроль, моральний вчинок,
- в) моральний намір, моральна норма, моральний ідеал.

46. Спілкування є:

- а) фізіологічною потребою людини;
- б) соціальною потребою людини;
- в) виявом моральної позиції особи.

47. Яке визначення самотності, на Вашу думку, є найповнішим у моральному аспекті:

- а) це різновид поведінки людини, ізольованої від оточення;
- б) це специфічний моральнопсихологічний стан людини, позбавленої суспільних зв'язків;
- в) це самозречення, відречення від активної діяльності.

48. Співпереживання як моральний акт передбачає:

- а) включення до свого внутрішнього світу цінностей та почуттів іншого;
- б) переживання за долю іншого;
- в) пережиття певних подій разом з іншим.

49. Назвіть основні ознаки спілкування як морального акту:

- а) гуманізм, зацікавленість, вимогливість;
- б) творчість, націленість, людиномірність;
- в) гуманізм, творчість.

50. Безособова сторона спілкування стосується питань:

- а) відносин людей у сфері виробництва;
- б) регулювання поведінки людей у типових ситуаціях;
- в) ставлення людини до свого становища в суспільстві.

51. До якого типу поведінки людини у рамках морального спілкування можна віднести здатність людини, сприймаючи проблеми інших, водночас залишатись самою собою:

- а) відкритості;
- б) замкненості;
- в) байдужість.

52. За умов відкритості у спілкуванні людина:

- а) відкриває зміст своїх переживань;
- б) формує моральне прийняття інших;
- в) здатна ділитись з іншим своїми моральними принципами.

53. Діалогізм у спілкування передбачає:

- а) непримиренну суперечку протилежних моральних позицій;
- б) співставлення моральних принципів двох сторін;
- в) сприйняття та врахування правомірності як своєї позиції, так й інших способів міркувань та висловлювань.

54. Основною ознакою толерантності як морального виміру спілкування є:

- а) терпимість;
- б) жертовність;
- в) співчуття.

55. Сучасна толерантність проявляється у стосунках:

- а) релігійних конфесій, рас, націй;
- б) футбольних фанатів, представників різних рас, релігійних конфесій;
- в) окремих людей, чиновників, політиків.

56. Наведіть ознаки поваги:

- а) насильство, примус, вимога;
- б) довіра, чуйність, толерантність;
- в) відкритість, діалогізм, співчуття.

57. Діяльне прагнення людини допомогти тому, хто цього потребує, в етиці називається:

- а) співчуття;
- б) милосердя;
- в) любов.

58. У визначенні поняття професіоналізму важливими параметрами є:

- а) партійність, кваліфікація, корпоративність;
- б) компетентність, винагороджуваність, корпоративність,
- в) кваліфікація, компетенція, відданість.

59. Чим, на Вашу думку, відрізняються професії інженера та правоохоронця (адвоката, прокурора, судді, слідчого тощо) з огляду на значення людського фактору:

- а) нічим;
- б) професія інженера пов'язана із виконанням робіт, які не залежать від цього фактору, правоохоронна професія передбачає безпосередній психічний вплив на людину;
- в) ці професії передбачають різні освітні програми досягнення конкретного кваліфікаційного рівня.

60. Моральні стосунки в рамках здійснення професійної діяльності не передбачають зв'язків:

- а) між фахівцями у професійному колективі;
- б) між фахівцями та державними органами;
- в) між фахівцями та релігійними організаціями.

61. Що, на Вашу думку, є важливим для визначення поняття професійної етики:

- а) правила поведінки громадян у державі;
- б) врахування особливостей професійної діяльності;
- в) рівень виконання своїх професійних обов'язків.

62. Вчення, що відображає правила поведінки окремо взятої соціальної групи на основі моральних принципів, називається...:

- а) професійний етикет;
- б) професійна етика;
- в) професійна мораль.

63. До об'єктів професійної етики можна віднести:

- а) морально-професійні норми та стосунки;
- б) виконання функціональних обов'язків;
- в) стан моральної свідомості особистості.

64. Призначення професійної етики полягає у:

- а) гуманізації суспільства;
- б) соціалізації особи;
- в) розкритті моральних норм у професійній діяльності.

65. Чи відповідає основним принципам професійної етики ситуація, коли загальноморальні цінності набувають особливих рис у професійній практиці:

- а) так,
- б) ні.

66. Основними категоріями професійної етики є:

- а) мораль, релігія, право;
- б) моральний вибір, моральний вчинок, моральна норма;
- в) професійний обов'язок, службова гідність, професійна честь.

67. Суттєва ознака професійної етики юриста полягає у:

- а) формуванні правил поведінки правників;
- б) визначенні шляхів виконання правниками своїх функціональних обов'язків;
- в) розробці проблем взаємодії правників із суспільством.

68. Що із вказаного не може трактуватись як специфіка професійної діяльності юриста:

- а) наділення владою;
- б) широкі повноваження, закріплені за посадами правників;
- в) право вступати у політичні партії.

69. Який елемент специфіки професійної діяльності юриста може призвести до дискредитації як окремо взятого правника, так і держави загалом:

- а) наділення владою;
- б) реалізація широких повноважень;
- в) винесення рішень іменем держави.

70. Особливості професійної діяльності юриста, що можуть призвести до серйозних змін у моральній свідомості:

- а) наділення владою;
- б) реалізація широких повноважень;
- в) спілкування у стані підвищеної психологічної напруги.

71. Чи згодні ви з тим, що професія юриста характеризується такими ознаками:

- а) служить громадянському суспільству і державі: його діяльність має насамперед суспільний і державний характер;
- б) має справу виключно із соціальними аномаліями;
- в) його діяльність має каральний характер.

72. Чи згодні ви з тим, що для юридичної практики характерні такі ознаки:

- а) діяльність, яка нормативно закріплена в правових актах, а також етичних кодексах;
- б) діяльність, яка не породжує юридичних наслідків;
- в) діяльність, яка впливає на функціональний стан людини.

73. У своїй професійній діяльності юрист:

- а) не бере прямої участі у створенні матеріальних і духовних благ;
- б) не наділяється владними повноваженнями;
- в) діє творчо, завжди знаходиться в постійному пошуку істини, у нього немає стандартів і шаблонів.

74. Етичні вимоги, що містяться у правових нормах, невиконання яких може мати негативні наслідки, становить основу:

- а) традиційної етики;
- б) офіційної етики;
- в) корпоративної етики.

75. Корпоративна етика характеризується:

- а) добровільним прийняттям певних етичних документів;
- б) визнанням тих етичних вимог, невиконання котрих може спричинити небажані наслідки;
- в) дотриманням загальноморальних принципів.

76. Основу традиційної юридичної етики становлять:

- а) правові норми;
- б) етичні правила у рамках професійної групи;
- в) вимоги загальної вихованості.

77. За рівнем формальних вимог правова етика представлена документами:

- а) міжнародними;
- б) континентальними;
- в) місцевими.

78. Моральну культуру особистості слід розуміти як:

- а) стан людської психіки як реакції на певні зовнішні дії;
- б) міру її соціалізації;
- в) спосіб виконання особою своїх функціональних обов'язків.

79. Що із наведеного нижче не входить до основних ознак моральної культури:

- а) цілісний стан морального розвитку;
- б) здатність контролювати свої вчинки;
- в) оцінка функціонального стану організму людини.

80. Який із рівнів моральної культури особистості пов'язаний із основними характеристиками її моральної свідомості:

- а) культура моральних почуттів;
- б) культура етичного мислення;
- в) культура поведінки.

81. Відзначте, що входить у систему моральних вимог до юриста:

- а) оволодіння знаннями;
- б) ставлення до людини як до найвищої цінності;
- в) сумлінне виконання своїх функціональних обов'язків.

82. Що із вказаного не може трактуватись як одне із положень правил етикету юриста:

- а) дотримання спеціального дрес-коду під час участі у процесуальних діях;
- б) специфічний стиль мовлення під час виконання своїх функціональних обов'язків;
- в) самокритичність, готовність до конструктивного діалогу з опонентом.

83. Прояви таких психологічних змін, які починають негативно впливати на здійснення професійної діяльності і на психологічну структуру самої особи, називаються професійними:

- а) діями;
- б) девіаціями;
- в) деформаціями.

84. До об'єктивних факторів формування морально-професійних деформацій не належать:

- а) корупція в суспільстві;
- б) контакти із злочинним світом;
- в) низький професійний рівень.

85. Неорганізованість, відсутність навичок і умінь контролювати свою поведінку, бажання будь-яким способом зняти психологічне навантаження слід трактувати як:

- а) суб'єктивний фактор формування морально-психологічних деформацій;
- б) об'єктивний фактор формування морально-психологічних деформацій;
- в) умову виконання функціональних обов'язків.

86. Правовий нігілізм юристів проявляється у:

- а) незнанні змісту юридичних законів;
- б) неповажному ставленні до права;
- в) запереченні моралі.

87. Надмірна підозрілість, грубі помилки у сприйнятті та оцінці інших людей, їхніх дій і вчинків формують такий різновид морально-професійних деформацій діяльності юриста, який називається:

- а) нігілізмом;
- б) формалізмом;
- в) установкою на «обвинувальний ухил».

88. Правовий ригоризм означає:

- а) відсутність знань;
- б) жорстокість покарання;
- в) установку на «обвинувальний ухил».

89. Постійне спілкування з правопорушниками може призвести:

- а) до огульного заперечення моралі;
- б) до появи і розвитку підозрливості та огульної недовіри;
- в) до викривлення свідомості.

90. Засвоєння кримінального стилю мовлення та використання його у повсякденному житті юриста призводить до таких морально-професійних деформацій:

- а) правовий нігілізм;
- б) зниження культури спілкування;
- в) спрощення ділового спілкування.

91. До внутрішніх причин морально-професійної деформації юриста належать:

- а) політична нестабільність, корумпованість, низький рівень якості нормативно-правових актів;
- б) формальний підхід до підбору кадрів, негативний морально-психологічний клімат, зловживання владою;
- в) корумпованість, виконання співробітниками не властивих їм функцій, відсутність контролю за виконанням робіт.

92. Що із наведеного сприяє профілактиці морально-професійної деформації правоохоронців:

- а) встановлення суворої відповідальності за скоєне;
- б) вдосконалення системи виховання та навчання юридичних кадрів;
- в) застосування примусових заходів.

93. Сутність судової етики полягає у:

- а) визначенні морального характеру професійної діяльності учасників судового процесу;
- б) спрямуванні учасників судового процесу на вирішення морально-етичних питань;
- в) вихованні учасників судового процесу як законослухняних громадян.

94. У контексті встановлення моральних принципів судова система у концентрованій формі відображає такі моральні ідеї:

- а) відповідальності;
- б) поваги;
- в) справедливості.

95. Дії судді повинні бути:

- а) чіткими, зрозумілими, обґрунтованими;
- б) обґрунтованими, законними, справедливими;
- в) чіткими, обґрунтованими, виваженими.

96. Якого із елементів морального спілкування стосується зміст статті 9 Кодексу професійної етики судді: «Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим»:

- а) поваги;
- б) толерантності,
- в) пошанування.

97. Чи має право суддя на сумнів, аналізуючи судові рішення, що набрали законної сили:

- а) так;
- б) ні.

98. Як слід кваліфікувати дії особи, яка використовує надані їй законами правомочності виключно з метою обмеження прав і законних інтересів інших осіб, без правомірної вигоди для себе особисто:

- а) зловживання правом;
- б) обхід закону;
- в) недобросовісна поведінка.

99. Суд не має права:

- а) приймати компромісне рішення у випадках, коли норма закону суперечить нормам етики і справедливості;
- б) забезпечувати сторонам спору умови для безперешкодної реалізації вимог закону;
- в) керуватися нормами закону, які явно суперечать нормам справедливості та етики;
- г) на судовий розсуд.

100. Зміст судової етики полягає у:

- а) визначенні морального характеру професійної діяльності учасників судового процесу;
- б) спрямуванні учасників судового процесу на вирішення морально-етичних питань;
- в) вихованні учасників судового процесу як законослухняних громадян;
- г) дотриманні норм етикету.

101. Хто має право тлумачити Правила адвокатської етики?

- а) Конституційний Суд України;
- б) з'їзд адвокатів України та Рада адвокатів України;
- в) Вища кваліфікаційна комісія адвокатури при Кабінеті Міністрів України;
- г) жодний із вказаних органів.

102. З ким адвокат повинен ділити отриманий гонорар?

- а) судом;
- б) прокурором;
- в) клієнтом;
- г) адвокатом, який раніше виконував доручення клієнта, від якого отримано гонорар.

103. Інтереси клієнта адвоката повинні переважати перед інтересами:

- а) колег адвоката;
- б) самого адвоката;
- в) партнерів адвоката;
- г) всіх вказаних осіб.

104. Конфлікт інтересів у адвокатській практиці характеризується суперечністю:

- а) між особистими інтересами адвоката та обов'язками перед клієнтом;
- б) між суддею та захисником;
- в) між прокурором та захисником;
- г) між суддею та клієнтом.

105. Дотримання принципу _____ є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги:

- а) законності;
- б) незалежності;
- в) конфіденційності;
- г) гласності.

106. Хто може відмінити конфіденційність інформації, отриманої адвокатом від клієнта:

- а) прокурор;
- б) суд;
- в) особа, зацікавлена в дотриманні такої конфіденційності;
- г) ніхто.

107. У якій формі може бути відмінено конфіденційний статус інформації, отриманої адвокатом від клієнта:

- а) тільки у письмовій, нотаріально засвідченій;
- б) тільки в електронній;
- в) у будь-якій зафіксованій формі;
- г) у жодній, оскільки відміна конфіденційності вказаної інформації забороняється.

108. Які вимоги ставляться до особи, яка є адвокатом:

- а) високий рівень професійної підготовки;
- б) діловий стиль одягу;
- в) опанування ораторського мистецтва;
- г) володіння іноземними мовами.

109. Під час судового розгляду справи адвокат повинен:

- а) намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами;
- б) посилатися в суді на особисту обізнаність з обставинами справи, свою суб'єктивну, не обґрунтовану поданими доказами думку щодо правдивості, порядності та інших особистих якостей учасників процесу, свідків, експертів;
- в) дотримуватись вимог чинного процесуального законодавства;
- г) рекламувати свої послуги.

110. У відносинах з іншими учасниками процесу адвокат повинен:

- а) бути ніжним і лагідним;
- б) реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формі заяв, клопотань, скарг;
- в) під час допиту сторін у цивільному процесі бути одягненим у мантію;
- г) уникати спілкування.

111. Відносини між адвокатами повинні ґрунтуватися на засадах:

- а) взаємної поваги представників суддівської професії;
- б) гуманізму;
- в) колегіальності;
- г) дотримання професійних прав адвокатів.

112. Виберіть правильне твердження:

- а) адвокат здійснює свої відносини з іншими адвокатами на основі взаємної поваги і дотримання їхніх професійних прав;
- б) адвокат може обговорювати з особами, що звернулися за наданням юридичної допомоги, і з довірителями обґрунтованість гонорару;
- в) адвокат може вживати вирази, які принижують гідність, впливають на ділову репутацію іншого адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності;
- г) адвокат повинен повідомляти усіх зацікавлених осіб про докази, отримані по справі.

113. Чи є порушенням професійної етики використання в бесідах з особами, що звернулися за наданням юридичної допомоги, виразів, що ганьблять іншого адвоката, а також критики правильності дій і консультацій адвоката, що раніше надавав юридичну допомогу цим особам:

- а) ні;
- б) так.

114. Що є метою діяльності прокуратури:

- а) організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження;
- б) вирішення правових спорів;
- в) попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень;
- г) захист адвоката.

115. Які посадові особи можуть здійснювати функції прокуратури України:

- а) виключно особи, які займають адміністративні посади в органах прокуратури;
- б) виключно прокурори;
- в) як прокурори, так й інші працівники прокуратури з числа державних службовців;
- г) як прокурори, так і посадові особи інших органів державної влади, яким функції прокурорів були делеговані у встановленому законом порядку.

116. Що із зазначеного забезпечує незалежність прокурора:

- а) єдиний статус прокурорів;
- б) єдині засади організації та діяльності прокуратури;
- в) спеціалізація прокурорів;
- г) особливий порядок призначення прокурора на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності.

117. У яких межах дозволено критику діяльності прокурора:

- а) у межах, визначених Генеральним прокурором України;
- б) у межах, які визначені відповідним рішенням суду про надання дозволу на критику прокурора;
- в) у межах обґрунтованої критики, визначених з урахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини;
- г) критика діяльності прокурора законом не обмежується.

118. Здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного:

- а) впливу;
- б) тиску;
- в) втручання;
- г) всі відповіді правильні.

119. Що із вказаного є обов'язком прокурора:

- а) брати участь у прокурорському самоврядуванні;
- б) утворювати громадські організації;
- в) бути членом професійної спілки;
- г) вдосконалювати свій професійний рівень.

120. Прокурор у кримінальному провадженні повинен:

- а) переконатись, що зібрані докази дають достатні підстави до звинувачення;
- б) за потреби переконатись, що докази одержані незаконним шляхом;
- в) застосовувати моральні принципи ригоризму;
- г) підтримувати захист обвинуваченого.

121. До осіб, які вирізняються расовими, мовними та ментальними ознаками, прокурор повинен ставитись:

- а) індиферентно;
- б) терпляче;
- в) толерантно і з повагою;
- г) з цікавістю.

122. Чи може прокурор у процесі кримінального провадження вчиняти дії, які порушують принцип презумпції невинуватості та свідчать проти чи на користь підозрюваного:

- а) так;
- б) ні.

123. За яких умов працівник прокуратури може порушити принцип конфіденційності своєї діяльності:

- а) у тих випадках, коли законом передбачено право чи обов'язок розкрити інформацію;
- б) ніколи;
- в) якщо це потрібно для обґрунтування своєї позиції;
- г) на вимогу адвоката.

124. Що належить до вирішальних факторів професійної діяльності слідчого:

- а) творчість та пошуковість;
- б) відданість та пунктуальність;
- в) компетентність та наполегливість;
- г) зовнішній вигляд.

125. Слідчий може втручатися в особисте життя осіб, якщо:

- а) отримав усне розпорядження свого начальника;
- б) це викликано необхідністю його безпеки;
- в) це дозволяється законом;
- г) з цікавості.

126. Головним правовим орієнтиром діяльності слідчого є:

- а) Закон України «Про Національну поліцію»;
- б) Стаття 62 Конституції України;
- в) положення Кримінального процесуального кодексу України;
- г) внутрішній імператив службового обов'язку.

127. Етичні основи діяльності слідчого – це:

- а) суспільна мораль;
- б) його функціональні обов'язки;
- в) система моральних цінностей в сукупності із нормами процесуального права;
- г) фізичний стан слідчого.

128. Що із наведеного не може бути включено до структури етичних основ діяльності слідчого:

- а) морально-правова свідомість;
- б) етико-правовий аспект діяльності;
- в) особливості фізичної та функціональної підготовки;
- г) ціннісно-правові орієнтири особи.

129. До морально-правових умов провадження слідчих дій належать вимоги закону про:

- а) проведення обшуку, допиту підозрюваного у денний час, крім виняткових випадків;
- б) застосування психічного насильства: загрози застосування фізичного або психічного насильства щодо особи або її близьких;
- в) вчинення протиправних діянь, передбачених КК України;
- г) проведення слідчих дій з застосуванням морального тиску.

130. До незаконних заходів провадження слідчих дій, спричинених морально-професійними деформаціями, слід віднести:

- а) вчинення протиправних діянь, передбачених Кримінальним кодексом України;
- б) проведення наукових та інших дослідів, застосування гіпнозу, медикаментозних препаратів та інших методів, що не отримали офіційного визнання;
- в) нерозголошення обставин особистого життя обшукованого та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні;
- г) усі відповіді правильні.

Рівень II

(позначте декілька правильних відповідей)

131. Що є основою правової держави?

- а) позитивне право узгоджене природним правом;
- б) адміністративне право;
- в) забезпечення основних прав і свобод людини;
- г) кримінальне право.

132. Як можна охарактеризувати норми моралі:

- а) встановлюються державою як офіційна міра свободи і справедливості;
- б) регулюють усвідомлення людиною своєї поведінки в усіх сферах суспільних відносин;
- в) є конкретним варіантом поведінки суб'єкта, в якому чітко визначені його юридичні права і обов'язки;
- г) не закріплюються в спеціальних актах, містяться в свідомості людей; набувають обов'язкового значення по мірі визнання більшістю членів суспільства.

133. Професія юриста має такі ознаки:

- а) юрист служить політичним партіям;
- б) як правило, юрист має справу із соціальними аномаліями, відхиленнями від норм;
- в) юрист не наділений правом застосовувати владу;
- г) у своїй діяльності юрист не обмежений рамками закону.

134. Які вимоги встановлює держава у підборі юридичних кадрів:

- а) мати високий рівень професійної освіти і тверді громадянські позиції, тобто чесно виконувати свій професійний обов'язок – служити людям;
- б) бути членом тієї чи іншої політичної партії;
- в) мати глибокі знання психології;
- г) перебувати у громадянстві України не менше 5 років.

135. Неправильним є твердження, що працівники прокуратури:

- а) не можуть належати до політичних партій та рухів;
- б) не можуть займатись науковою і педагогічною діяльністю;
- в) не можуть входити до керівного складу комісій, комітетів, які створюються органами місцевого самоврядування;
- г) не можуть займатись підприємницькою діяльністю.

136. У чому не полягає призначення адвоката:

- а) участь при проведенні дізнання, попереднього слідства і при розгляді справи в суді першої інстанції;
- б) притягнення до відповідальності в установленому законом порядку осіб, які допустили правопорушення;
- в) захист підсудного в суді;
- г) юридичні консультації і складання документів правового характеру.

137. Правила адвокатської етики затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України у:

- а) 2017 р.
- б) 2000 р.
- в) 1991 р.
- г) 2015 р.

138. Уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загально визнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві, – це:

- а) правила адвокатської етики;
- б) норми життєдіяльності адвокатів;
- в) принципи адвокатури;
- г) моральні норми адвокатури.

139. Право офіційного тлумачення Правил адвокатської етики належить:

- а) виключно З'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України;
- б) Міністерству юстиції України;
- в) прокуророві;
- г) поліції.

140. Під конфліктом інтересів в адвокатській діяльності слід розуміти:

- а) суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності;
- б) конфлікт між адвокатом і клієнтом;
- в) суперечність між адвокатом і суддею;
- г) конфлікт між учасниками процесу.

141. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів у:

- а) 2017 р.;
- б) 2000 р.;
- в) 1991 р.;
- г) 2021 р.

142. У взаємовідносинах із співробітниками правоохоронних органів прокурор зобов'язаний:

- а) спілкуватися через представника;
- б) уникати спілкування;
- в) спілкуватися в присутності адвоката;
- г) бути компетентним, виважено та тактовно виявляти вимогливість і принциповість, що базуються на вимогах закону.

143. Визначте неправильну відповідь:

- а) відносини між прокурорами у їх колективах повинні ґрунтуватися на засадах взаємоповаги і взаємодопомоги;
- б) у стосунках між собою прокурори повинні уникати проявів недоброчинного ставлення один до одного, спрямовуючи свої зусилля на виконання покладених на прокуратуру завдань;

в) об'єктивна публічна критика у колективах прокуратур недоліків у роботі колег має поєднуватися з повагою, толерантністю, стриманістю і ввічливістю;

г) відносини між прокурорами у їхніх колективах повинні ґрунтуватися на засадах принципу «змагальності».

144. Оцінка дотримання норм професійної етики та поведінки прокурора НЕ може проводитися:

а) під час дисциплінарного провадження;

б) надаватися при вирішенні питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину;

в) надаватися при підготовці характеристик та рекомендацій;

г) після законного і обґрунтованого звільнення зі служби за станом здоров'я.

145. Правила професійної етики нотаріусів України затверджено наказом Міністерства юстиції України у:

а) 1991 р.;

б) 2000 р.;

в) 2021 р

г) не затверджені.

146. Нотаріус як особа, наділена довірою і відповідальністю перед державою і суспільством, зобов'язаний НЕ:

а) дотримуватися норм етики та моралі;

б) уникати виникнення конфліктних ситуацій з особами, які звернулись за вчиненням нотаріальних дій, та колегами. У разі виникнення конфліктних ситуацій вирішувати їх за допомогою переговорів із залученням Нотаріальної палати України;

в) утримуватися від будь-яких дій (пияцтво, наркоманія, аморальна поведінка тощо), здатних негативно вплинути на здійснення професійних обов'язків нотаріуса та принизити професійну гідність;

г) використовувати для особистих цілей гроші, цінні папери, прийняті на зберігання або вилучені під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна померлих громадян.

147. Кодекс професійної етики судді затверджено у:

- а) 2000 р.;
- б) 2002 р.;
- в) 1991 р.;
- г) 2020 р.

148. Нездатність людини обстояти моральні принципи, в які вона вірить, через побоювання за особисті інтереси, боязні накликати на себе несприятливі наслідки, називається

- а) пихою;
- б) відсталість;
- в) лицемірством;
- г) малодушність;

149. Коли був затверджений Дисциплінарний статут Національної поліції України?

- а) 22 липня 2000
- б) 15 березня 2018;
- в) 1 березня 2018;
- г) 24 квітня 2017.

150. Визначте, який різновид дисципліни охоплює це положення:
дотримання поліцейським Конституції і законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів Національної поліції України, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, присяги поліцейського, наказів керівників:

- а) службова дисципліна;
- б) громадська дисципліна;
- в) навчальна дисципліна;
- г) військова дисципліна.

151. Визначте, чи дозволяється втручання в службову діяльність поліцейських особами, які не є їхніми прямими керівниками, крім випадків, визначених Конституцією та законами України?

- а) дозволяється за підтримки громадської організації;
- б) дозволяється;
- в) забороняється;
- г) жодної правильної відповіді.

152. Правила етичної поведінки поліцейських затверджені наказом МВС України №1179 від:

- а) 9 листопада 2016 р;
- б) 3 листопада 2015 р.;
- в) 9 листопада 2014 р.;
- г) 1 жовтня 2016 р.

153. Чого повинен дотримуватися поліцейський у стосунках з колегами, з повагою ставлячись до старших за віком?

- а) естетики;
- б) етики;
- в) моральних засад;
- г) субординації.

154. Фрустрація - це?

а) стійкий і глибокий негативний емоційний стан, викликаний крахом надій на близьке досягнення значимої цілі, зрив стратегічних планів особи А;

б) свідомо регуляція власної поведінки, спрямована на досягнення результату, що передбачається як необхідність і можливість;

в) раптово виникаюче в гострій конфліктній ситуації надмірне нервово-психічне перезбудження, що виявляється в тимчасовій дезорганізації свідомості й в крайній активізації імпульсивних дій;

г) психічний процес імпульсивної реакції поведінки, заснований на почуттєвому відбитку значимості зовнішніх впливів, тобто це загальна реакція організму на життєво важливі впливи.

155. Одним із основних стилів вирішення конфлікту є:

- а) співробітництво;
- б) примирення;
- в) підтримання;
- г) ліквідування.

156. Представники якої юридичної професії складають присягу, уривок з якої наведено: «Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй _____ діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил _____ етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі»?

- а) адвокати;
- б) нотаріуси;
- в) поліцейські;
- г) судді.

157. Представники якої юридичної професії складають присягу, уривок з якої наведено: «Урочисто присягаю виконувати обов'язки _____ чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання _____»?

- а) адвокати;
- б) нотаріуси;
- в) поліцейські;
- г) судді.

158. Представники якої юридичної професії складають таку присягу: «Я, (прізвище, ім'я та по батькові), усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави, з гідністю нести високе звання _____ та сумлінно виконувати свої службові обов'язки»?

- а) адвокати;
- б) нотаріуси;
- в) поліцейські;
- г) судді.

159. Представники якої юридичної професії складають таку присягу: «Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду _____, урочисто присягаю Українському народові об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки _____, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки, не вчиняти дій, що порочать звання або підривають авторитет правосуддя?»

- а) адвокати;
- б) нотаріуси;
- в) поліцейські.
- г) судді.

160. Згідно з ученням А. Шопенгауера:

- а) життя – суцільні страждання і розчарування;
- б) щастя – це відсутність страху смерті;
- в) мета життя – апатія і безтурботність;
- г) життя – це міф.

161. Які елементи входять у систему моралі:

- а) моральні принципи, моральні норми;
- б) моральні заборони;
- в) моральні колізії;
- г) моральні вчення.

162. «Бангалорські принципи діяльності судді» прийняті:

- а) 2006 рік;
- б) 1990 рік;
- в) 1965 рік;
- г) 2015 рік.

163. Хто має право бути присутнім у відкритому судовому засіданні?:

- а) особи, які беруть участь у справі, а у разі необхідності – свідки, експерти, спеціалісти і перекладачі;
- б) будь-яка особа;
- в) лише учасники справи, а в разі необхідності – свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі;
- г) учасники цивільного процесу та інші особи.

164. Особи, присутні в залі судового засідання, можуть проводити відео- та аудіозапис судового засідання з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів:

- а) без будь-яких обмежень;
- б) лише з дозволу суду;
- в) з дозволу суду і за згодою учасників справи;
- г) без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням офіційних обмежень.

165. Що, згідно із ЗУ «Про національну поліцію», не входить до головних завдань поліції:

- а) боротьба з бідністю;
- б) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- в) надання допомоги особам, які її потребують;
- г) протидія злочинності.

166. Дисциплінарна відповідальність в Україні встановлюється за порушення норм якого Кодексу:

- а) Кодексу законів України про працю та дисциплінарних статутів;
- б) Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- в) Цивільного кодексу України;
- г) Кримінального кодексу України.

167. Які відносини регулює Дисциплінарний статут Національної поліції України:

- а) правила етичної поведінки поліцейських;
- б) службові відносини поліцейських: керівників та підлеглих;
- в) відносини у приватній сфері;
- г) соціальні відносини поліцейських.

168. Який вид заохочення, згідно з Дисциплінарним статутом, не може застосовуватись щодо поліцейських в Україні:

- а) занесення на дошку пошани;
- б) заохочення грошовою винагородою;
- в) заохочення цінним подарунком;
- г) заохочення додатковою відпусткою, тривалістю 24 доби.

169. Чи може прокурор стати керівником передвиборчого штабу кандидати у народні депутати України:

- а) ні, тому, що це не відповідає вимогам статті 8 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів;
- б) так, тому, що це відповідає вимогам статті 8 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів;
- в) так, за згоди Генеральної прокуратури України;
- г) тільки за рішенням суду.

170. За рівнем формальних вимог юридична етика може бути представлена документами такого рівня:

- а) міжнародний – вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на міжнародних форумах юридичної громадськості, що обов'язкові для правових відомств і співтовариств країн, які підписали ці акти;
- б) європейський – вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на європейських форумах юридичної громадськості й обов'язкові для правових відомств і співтовариств держав, що підписали ці акти;
- в) вітчизняний – вимоги якого сформульовані та викладені у відповідних актах всеукраїнського значення;
- г) міський – вимоги якого сформульовані у статуті міста.

171. У визначенні поняття професіоналізму важливими параметрами є:

- а) кваліфікація;
- б) компетенція;
- в) партійність;
- г) вік.

172. Особливості професійної діяльності юриста, що можуть призвести до серйозних змін у моральній свідомості:

- а) владні повноваження;
- б) спілкування у стані підвищеної психологічної напруги;
- в) реалізація широких повноважень;
- г) заробітна плата.

173. Слідчий може втручатися в особисте життя осіб, якщо:

- а) отримав усне розпорядження свого керівника;
- б) це викликано необхідністю його безпеки;
- в) це дозволяється законом;
- г) з цікавості.

174. Етичні основи діяльності слідчого – це:

- а) суспільна мораль;
- б) його функціональні обов'язки;
- в) система моральних цінностей в сукупності із нормами процесуального права;
- г) Конституція України.

175. Інтереси клієнта адвоката повинні переважати перед інтересами:

- а) колег адвоката;
- б) самого адвоката;
- в) усіх вказаних осіб;
- г) нема правильної відповіді.

176. Під час судового розгляду справи адвокат повинен:

- а) намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами;
- б) посилатися в суді на особисту обізнаність з обставинами справи, свою суб'єктивну, не обґрунтовану поданими доказами думку щодо правдивості, порядності та інших особистих якостей учасників процесу, свідків, експертів;
- в) дотримуватись вимог чинного процесуального законодавства;
- г) підтримувати державне обвинувачення.

177. Професійне самоврядування нотаріусів функціонує на засадах:

- а) гласності;
- б) колегіальності;
- в) обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їхньої компетенції;
- г) добровільності.

178. Яке поняття не має оціночного характеру:

- а) справедливість;
- б) цінність та добро;
- в) зухвалість;
- г) постанова прокурора.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Забзалюк Дмитро Євгенович,
доктор юридичних наук, професор
Красницький Іван Васильович,
кандидат юридичних наук, професор
Романова Альона Сергіївна,
доктор юридичних наук, професор

**ЕТИЧНІ ВИМОГИ
ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ**

Навчальний посібник

Редагування *Андріана Кузьмич-Походенко*
Макетування *Марта Левкович*
Друк *Назарій Ганущак*

Підписано до друку 17.03.2026

Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Умовн.-друк. арк. 9,3.

Тираж 50. Зам. 07-26.

Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.